

LITERARNI ZAPISKI

ANTON OCVIRK

L iterarno ustvarjanje pri nas išče danes novih poti iz zmede povojnih literarnih struj in nazorov, novih idejnih oporišč in usmeritev. Mnogi prepričljivi znaki kažejo, da je minila doba skrajnega subjektivizma, ki ga je povzročil ekspresionizem, da se sodobni oblikovalec zavestno odvrta od esteticizma ter vse bolj in bolj teži v stvarnost sveta, v neposrednejši stik z življenjem samim. Nova vsebina in izraz zavračata vsako slogovno baročnost, izumetničeno metaforiko, prazni artizem in formalizem, skratka — brezidejno umetnost, ki hoče biti sama sebi namen in poslednji smoter. Religiozni mysticizem z vsemi težnjami po transcendentnih spoznanjih je prav tako v opreki s sedanostjo in njeno problematiko kakor individualistični solipsizem.

Neznatna čuvstvena drhtenja, vizije, sanje in slutnje so namreč pritirale ustvarjalca do tragičnega razkola z realnostjo, z življenjem, uničile so v njem tvorno moč in ga pahnile v idejno breztalnost. Iz te notranje zagate se je skušal rešiti s *poduhovljenjem* vsega vidnega in predmetnega, z neko skrajno subjektivno simboliko, z nabrekli, nerazumljivim pesniškim izrazom. Ni čudno, če je v tej notranji nejasnosti izgubil vsak zmisel za najprvobitnejše življenjske pojave, ki bi mu edini lahko nudili pesniško vsebino in snov, če se je brezupno odmaknil od predmetov in stvari, od realnosti vsega dogajanja in popolnoma utonil v samem sebi, v nekem abstraktnem svetu brez oblik in obrisov. Ta pisateljeva odtrganost od dobe, od ljudi in okolja, v katerem živi in ustvarja, od idejnih, socialnih, političnih in svetovno-nazorskih problemov sedanosti se je izrazito pokazala v umetniški nepristnosti in nepomembnosti njegovih skrajno osebnih izpovedi. To je izrazit znak tvornega zatona in notranjega propadanja, popolne življenjske amuzičnosti, tiste razklanosti, iz katere ne more nastati prav noben res umetniški umotvor.

Ivan Cankar je tehtno označil svoj neoromantični čas, ki je tudi na njega zelo vplival in mu večkrat s pretirano simboliko zameglil pogled na svet. Njegove besede pa zvene še danes sveže in so tudi za nas točna kritika povojnega ekspresionizma.

„To je mestni prah“, piše leta 1900. Zofki Kvedrovi, „mestna nervoznost; vsi najmanjši, komaj čuti čuti se pretiravajo v neizmernost; pesnik nima drugega dela, kot da brska po samem sebi; on je egoist, ali egoist tiste vrste, ki je najneumevnejša in na prvi pogled čisto brezsmiselna. Kaj hoče doseči — zase namreč? Na koga in *zakaj* hoče vplivati z razkrivanjem in razlaganjem tistih čutov, ki jih čuti in razume komaj on sam, a ki nimajo za druge ljudi nobenega pomena? — Da Vam povem na kratko; mogoča je in *smiselna* se mi zdi samo ali tista *tendenciozna* umetnost Gogola, Tolstega itd., ki hoče uveljaviti socialne, politične ali filozofične ideje s silnimi sredstvi lepote, — ali pa umetnost starih Grkov, Shakespeareja, Goetheja itd., ki ima samo velike estetične in etične smotre... Umetnost nekaterih dekadentov pa je *mučenje samega sebe* in pri nekaterih nič drugega kot igranje z izrazi...“

Dà, mučenje samega sebe, igranje z izrazi, neprestana težnja po snovni in vsebinski svojevrstnosti, po oblikovni in stilni izvirnosti, strast za nejasnostjo, nerazumljivostjo, za patosom, za opajanjem z majhnimi idejami, nevažnimi čustvi in miselnimi krilaticami — vse to je posledica tragičnega pesnikovega razkola z življenjem, posledica njegovega bega iz resničnosti. Zato je vendar l'art-pour-l'artistični individualizem proglasil umetnika za izjemno, nad časom in njegovimi problemi živeče bitje, za človeka nekega višjega poslanstva, nekih posebnih etičnih vrednot. Zmotil pa se je v jedru umetnosti same, zavrgel njeno življenjsko pristnost in neposrednost, njeno socialno pomembnost, njen pravi smoter.

Artizem je tista „umetnost“, ki noče ničesar povedati, ker povedati ne more in ne zna, „umetnost“, ki jo je individualistični esteta označil za prečudovito igro pesnikove ustvarjalne samovoljnosti, za pristni izraz neke višje resničnosti. Po mnenju in prepričanju takega esteta je vseeno, iz kakšnih socialnih plasti je umetnik zrasel, v kakšnem okolju živi in dela, kakšnega svetovnega nazora je, kako globoko je prikazal čas in človeka, kajti vse to se mu zdi nečista in nepravna primes, ki je za umetnost brez pomena in brez vrednosti. Silogistična estetika se ravna po zakoniku neke čiste umetnosti, neke abstraktne, večne lepote, ki je nastala s pomočjo razmišljanja in pretehtavanja logičnih premis in sklepov. Zanja je umetnost „izražanje človekove apriorne narave“, ustvarjanje pa „pretvarjanje (!) življenja v umetniške podobe“, skratka: „umetnost je v resnici izražanje tistega, kar je v človeku neizpremenljivega“, to se pravi večnega, od časa in socialnih prilik nezavisnega. Življenje je zato izmaličila v pojem neke abstraktne „življenjskosti“, človeka pa v nekako nerealno „človečnost“, ki jo mora umetnina razodevati. Ta statična este-

tika si je priredila na podlagi take miselnosti poseben kodeks vrednot in zakonitosti, ki so „neizpremenljive“, ki veljajo za vse čase in vse ljudi. V svojem bistvu se tedaj taka literarna ideologija prav nič ne loči od katoliške — ali katerekoli si bodi druge aprioristične — estetike, ki vrednoti umetnost z merili neke strogo opredeljene dogmatike.

Notranjega zmisla in namena umetnosti ne moremo dojeti le z dogmatično moralko ali estetiko, pa tudi ne z racionalistično analizo, ki stremi zgolj v abstraktno razčlenjevanje umotvorov in išče v njih večnih, nadčasovnih lepot. Ne moremo se poglobiti v umetnost in spoznati njenih vrednot in smotrov zgolj s formalno ali stilno kritično analizo, ki podarja in ocenjuje prav za prav le izrazni, oblikovni, to je zunanji del pesniških umotvorov. Vsako pomembno vrednotenje mora biti sintetično, sloneti mora sicer na prefinjenih analitičnih spoznavah in ugotovitvah, a ne sme biti idejno doktrinarno, svetovno-nazorsko ozkosrčno, življenjsko in časovno neproblemsko, nesodobno.

Globoka, v resnici ustvarjajoča kritika je plod tvorne inspiracije, tiste kritične intuicije, ki izvira iz neke notranje jasnovidnosti, a ki obenem tudi sloni na širokem in vsestransko podprtem poznanju literarne preteklosti in sedanosti domačih in tujih literatur, na temeljitem obvladanju oblikovnih, stilnih, izraznih, estetičnih problemov. Kritika mora biti psihološka, dinamična, sveža, ne pa suho razlagajoča, modrujoča ali moralizirajoča. Tesno mora biti zvezana z vsemi idejnimi, socialnimi, filozofskimi in življenjskimi problemi dobe, v kateri živi, kajti le tako lahko doumeva pota in smeri literarnega snovanja neposrednje sedanosti.

Naslednji literarni zapiski niso niti novost niti posebnost, pač pa morda najprikladnejša oblika, kjer se dadó pomembnejša in značilnejša literarna dela ali znanstvene razprave idejno celotneje pregledati in oceniti. Pisec teh zapiskov ni nikak abstraktni estetik ali literarni dogmatik, kajti predobro se zaveda, kako je opredeljen že po svoji naravi sami in kako svojevrsten, nepreračunljiv sodnik je bodočnost. Vendar pa nikakor ni brez lastnega, urejenega literarnega nazora, brez osebnih spoznanj, ki se bodo odražala v teh zapiskih na čimbolj objektivni in prepričljivi način.

I

Ivan Pregelj: *Simon iz Praš*.¹

Ivan Pregelj je najizrazitejši predstavnik povojnega religioznega modernizma, ki se je do skrajnih mej izoblikoval prav v njegovi prozi.

¹ Ivan Pregelj: *Izbrani spisi* (Simon iz Praš...), 8. zv. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1933.

Dasi segajo Pregljevi pretežno malopomembni pisateljski začetki že v prva leta našega stoletja, vendar je dozorel do svojega osebnega izraza komaj v minilem desetletju, in sicer z deli, ki razodevajo popolno nagnjenje v subjektivistični ekspresionizem. Iz nepomembne, v bistvu epigonske lirične in epične pesmi (*Romantika*, 1910), iz poljudno naivne moralizirajoče črtice in povesti (*Mlada Breda*, 1913 itd.) je šele polagoma rasel do dognanejših spisov. Že v snovno in vsebinsko široko zasnovanih *Tolmincih* (1915) zapažamo nagnjenje v osebnejše, zavestnejše pripovedno oblikovanje, ki pa ga je poglobil in izvedel do poslednjih možnosti šele v vsebinsko in oblikovno morda najbolj samosvoji, a umetniško problematični povesti *Plebanus Johannes* (1920). S *Tolminci* se je Pregelj krajjevo zasidral in zgodovinsko omejil, z njimi je odkril svojstvenost rodne tolminske zemlje, ljudi in preteklosti (*Zadnji upornik*, 1917) in obenem tudi našel svojo najpriljubljenejšo pripovedno snov. V naslednjih letih je objavil v novi pripovedni smeri niz povesti (*Bogovec Jernej*, 1923; *Zgodbe zdravnika Muznika*, 1923; *Šmonca*, 1924; *Osmero pesmi*, 1925; *Usebli vrelci*, 1930 itd.), patetično svetopisemsko „žalno igro“ *Azazel* (1921), baročno izumetničeno dramo *Salve virgo Catharina* (1928) in še množico novel, črtic, literarnih slik in osnutkov. Mimo tega pa se je še vedno rad povračal v naivno, rahlo moralizirajočo vzgojno prozo, ki jo je namenil zlasti preprostejšemu ljudstvu (*Peter Pavel Glavar*, 1922; *Božji mejniki*, 1925; *Magister Anton*, 1925; *Umreti nočejo*, 1930 itd.).

Pregljevo bogato literarno delo nam kaže pisatelja, ki pa je vsekakor značilnejši po svojem hotenju in literarnem razvoju kakor pa po umetniški sili in prepričljivosti. V svojih najodkritosrčnejših, najresničnejših izpovedih nam je razkril mnogo kaotičnih globin religioznega vernika, vendar pa se je skoraj vselej izgubil v svojem katoliškem dogmaticizmu in moralki. Pregelj ne zajema snovi neposredno iz življenja, se ne utaplja v problematiko sedanjosti, ampak se najrajši zateka v preteklost, ki jo obliči skrajno subjektivno, idejno enostransko, jo odeva v nestvaren, močno artističen stil in sladkoben lirizem. Osebe v njegovih povestih ne žive nikakega realnega življenja, ampak so iztrgane iz časa in nasilno pomaknjene v neko abstraktno poduhovljenost, kjer se izgublja v nejasnem čuvstvanju, v slutnjah, v religioznih vizijah, v nerazumljivih (pretežno nezanimivih) samogovorih in zamaknjenjih.

Osrednji problem Pregljevih najmočnejših povesti je etični razkol v človeku-verniku, ki se neprestano bori s telesnostjo (telesnimi goni in strastmi) in duhovnostjo (nadstvarnim svetom telesne abstrakcije), s čutnostjo (seksusom) in svetostjo (religioznim erosom), z „zlim“ v sebi in „božjim“. Toda v tem notranjem boju njegovih junakov prevladuje pisateljeva katoliška morala, ki nasilno izravnava v človeku vsa etična

nasprotja in maliči njegovo prirodno prvotnost. Pri Preglju doživimo v vsem obsegu usodno borbo katoliškega pisatelja s človekovo svobodno naravo in otesnjujočimi ga cerkvenimi zakoni, boj z umetniško neuklenljivim v sebi in z idejno apriornostjo lastnega svetovnega nazora. Življenje, ki ga opisuje, je zato že v osnovi bolešno raztrgano, shematično enostransko, v svojih čutnih pragonih razkrojeno, nenaravno, redkokdaj notranje resnično, neposredno učinkovito. Pisateljsko najmočnejši je Pregelj tedaj, kadar se ves preda čuvstveni sili trenutka, dogodka, kadar se poglobi v krajevni opis ali kadar opisuje drobne liristične prizore, ko ga ne moti lastna svetovno-nazorska miselnost.

Pregelj je v bistvu literaren eklektik, pisatelj, ki se neprestano potaplja v tuje umotvore in iz njih zajema zase. Vse, kar povzame, sicer po svoje preobliči, toda v teh podoživetjih ni več tiste elementarne sile, ki naj učinkuje pristno in neposredno. Zmotno je zlasti mnenje nekaterih kritikov, ki govorijo o Preglju kot dognanem, samoraslem stilistu, mojstrskem tvorcu v jeziku. Tudi slogovno in oblikovno je Pregelj izrazil eklektik, ki zna nabrano samosvoje uporabiti in prelitati, kar je seveda neke vrste odlika, a ne umetnost. V svojem literarnem razvoju je prebrodil različne stile in se naposled z naporom (ki ga je njegova proza vedno razodevala) dokopal do nekega močno baročnega, preobloženega in nestvarnega izraza, ki sicer zunanje zveni in večkrat tudi preseneča, a je v bistvu premalo pripovedno plastičen in jasen. Na mlado katoliško gibanje je vplival vse bolj s svojim oblikovnim in izraznim modernizmom kakor pa z idejami in vsebino.

Vse te značilnosti Pregljeve miselnosti in pripovednega oblikovanja zapazimo tudi v ekspresionistično zamišljeni, opisno liristični povesti *Simon iz Praž*, ki jo je prvotno poimenoval *Šmonca* (DS 1924). To skrajno subjektivistično biografijo Simona Jenka je Pregelj že sam označil kot „poem“ in ji s tem odvzel vso objektivno verodostojnost. Dasi je spis oprt na letnice, literarno zgodovinske ugotovitve in tudi na Jenkove pesmi, s katerimi ga je skušal notranje dojeti, vendar je njegov duševni obraz prav tako nasilno izkrivil in izmaličil, kakor je raztrgal in zameglil njegovo telesno in življenjsko podobo. Že psihološko bi moral Pregelj doumeti, da je umetniško povsem neizvedljiva taka „duhovna“ razlaga Simona Jenka, ki hoče skrajno subjektivno prodreti do tistih njegovih notranjih kreativnih in individualnih „skrivnosti“, ki so popolnoma odmaknjene vsakemu objektivnemu, stvarno doganljivemu spoznanju.

V tem „poizkusu svojstvene kompozicije in osebnostnega sloga“ je Pregelj zavrzel prvo in najvažnejše načelo prave umetniške biografije — časovno zapovrstno nizanje dogodkov in stvarno oblikovanje osebnosti.

„Ne oziraje se na pragmatični red dogodkov je pisatelj to snov prestiliziral v šestero motivov ubranih poglavij, izmed katerih naj je vsako drugačna perspektivna točka na pesnikovo osebo in duhovnost.“ S to svojo, vsekakor zanimivo zamislijo šestih prerezov skozi pesnikovo osebnost pa je Jenka kot harmonično celoto docela raztrgal v posamezne, v sebi zaključene celote, ki so med seboj le rahlo zvezane z nekimi lirističnimi osnovnimi akordi. Iz te razbite pripovedne snovi, ki je še močno osebno poantirana in „duhovno“ simbolizirana, nikakor ne more zrasti pred nami plastična slika Simona Jenka, ampak kvečjemu neki shematični lik brez duše in telesa. Pregelj sicer trdi, da je hotel v tem delu pokazati „skrivnost pesnikovega zloma, njegovo tragično krivdo“ in dati spisu celó neki „vsebinski etos“, kar pač priča o svojevoljni tendenci njegovega oblikovanja in o doslednem odmikanju vsaki pravi pripovedni objektivnosti.

Pregljev Jenko je popolnoma nesamostojen, bolestna narava, ki se liristično patetično razboleva ob polju, ženi, pesmi in svoji usodi. To je človek, ki nejasno „koprni za novim“, ki ga muči „strašna tegoba neskončne bridkosti“, ki je poln „čudnega otožja“ in „bridkosti“, skratka: mož, ki neprestano omedleva v slutnjah, tegobah, vizijah, sanjah in čuvstvenih samogovorih. Vanj pa je Pregelj vnesel še svojo osebno etično problematiko in ga razklal kakor vse druge svoje osebe med nagonsko platjo njegove narave in nekim neznanim koprnenjem po čistosti, duhovni lepoti, ki da je v pesmi in Bogu.

„Kolika sreča so sanje!“ razmišlja Jenko po Preglju v fiktivnem spisu *Samotar*. „Nihče nikoli ne pomisli tega. Pa je tako jasno. Iz motnega ob rojstvu se je rodila duša v gledanje in bo dozorela v novo motno ob smrti. Motno dejem, ker golčim po človeško, dasi vem, da bi moral reči: svetlo. Zivljenje duš je namreč luč. *Temno je duši le, ko tone do dna v telesnosti*. V sanjah je nad truplom. Tako živi od zibeli do groba, spi, ko bedi telo, bedi v spečem telesu, v sanjah, teče kakor skrita kalna voda.“ (Str. 119.)

„Tudi molitev se včasih upre. Kaj nevredno se mi pa zdi moliti z usti, kadar srce za to nič ne ve. Moj Bog! Vsaj včasih hočem biti z tvojo dušo pri Njem. Kakor s prijateljem bi se rad pogovoril. Pa mi je tako tuj in nepoznan. Ignotus Deus. Tako tuj kakor polje za Prašami. Molči. Vedno nem. Vedno nedoumen. Samo bati se Ga morem. Ljubiti Ga ne znam. Kdo more ljubiti neznano? Tímor, strah, to je vse, kar zmore uboga človeška natura. — — Moj Bog je kakor veliko gluho polje. Iz zvezd nad to samoto Ga slutim, iz vetrov, ki se bude iz polja, menim čuti Njegovo besedo, iz cvetja, v katero se odeva polje, govori vame Njegova ljubezen. Pa vse to, kar pišem, so samo lepe besede. Srce zanje nič ne ve. Zakaj nisem več otrok in ne morem več vsega verjeti? O moja mati!“

Če je bil Jenko v sebi razklan, nikakor ni bil v tem smislu, kakor nam to tu pripoveduje Pregelj, ki je ortodoksen vernik, medtem ko je bil Jenko

v bistvu panteistični racionalist, pravi otrok svoje dobe, in po tem takem povsem „neduhoven“ pojav. Njegove ljubezni niso bile nikakšna zgolj abstraktna sla po poduhovljenju žene, saj ni mogel v ljubezni najti nič etično nizkotnega, ampak resnično konkretnost, ki je bila zanj morda res zelo neusmiljena, a iz drugih, stvarnejših vzrokov, kakor jih navaja pisatelj.

Pregelj ni osebnosti Simona Jenka le razklal s svojevoljnimi orisom njegovega duševnega sveta (*Njegova skrivnost*), s poenostransko razlago njegovega ustvarjanja, s presubjektivnim podoživljanjem njegove notranjosti (*Meglenica*) in ljubezenskih čustvovanj (*Njegove pomladi*), ampak ga je tudi telesno izmaličil z nestvarnim opisom njegove osebe. Ni ga le telesno zvezal s tipiko kraja in zemlje, kar nekam po Taineu (*Njegovo polje*) — kar tvori nekak liristični osnovni akord vsega „poema“ — ampak ga je celó atavistično „duhovno“ (morda ponazori ta izraz disharmonijo v Preglju impresionistu in Preglju ekspresionistu) preusodno priklenil na rod, kri in podnebje. Jenko mu ni le „cvet svojega občebja“, kar lahko trdimo bolj ali manj o vsakem pesniku, saj ga s tem nikakor ne doumemo v poslednjem bistvu, ampak ga je celó orisal kot duševno tragično posledico njegove zemlje z vodilnim stavkom, da nosi Jenko svoje polje v sebi. Jenkova življenjska usodnost je po Preglju v tem, „ker je bil Šmonca iz polja, iz samo vase poglobljenega in je imel dušo samo vase zaprto, ker je bil iz krvi, ki prekipeva, a se taji . . .“ Tako pojmovanje realnosti ga je zavedlo iz predmetne konkretnosti v subjektivistično simboliziranje pesnikovega telesnega življenja. Pregelj ni dojel Jenkovega krajevnega miljeja niti naturalistično točno niti predmetno verodostojno. Zastrl pa je tudi Jenkov individualni obraz in ga brez potrebe priličil „obrazu sv. Krištofa na cerkvenem zidu v Drulovki“. Še več: to svojo podobo je nato še raztegnil v nekako duhovno simbolno tipičnost vseh ljudi s Sorškega polja:

„Vsi so eno obličje: obraz svetega Krištofa na cerkvenem zidu v Drulovki“, piše na strani 10. „Lepo, bradato lice z žalobno zastrtim pogledom pod mirnim, kakor v znoju umitim čelom. Zagonetne oči. Kam so se zagledale? Obraz svetega Krištofa v Drulovki! Lepo moško lice z drobnimi, stisnjenimi ustnicami. Ali bi rekle: ‚Nimam!‘? Ali bi rekle: ‚Nočem!‘? Vsi obrazi eno lice. Ali je iz zemlje prejelo? . . .“

Tako nabreklo patetično popisovanje priča o skrajno subjektivnem prepesnjevanju osebnih čustev in doživetij, ki nimajo nikake zveze niti z Jenkom in njegovo dobo niti z načeli res epične umetniške biografije. Da je lahko Pregelj Jenka tako „poduhovil“, ga je moral nasilno iztrgati iz časa in prostora, zamegliti njegov individualni obraz, zamotati

njegovo življenje in ga nato nasilno potisniti v neko brezračno območje popolne neresničnosti in nestvarnosti. Zato je moral nujno vnesti v „poem“ svoje razlage njegovih duševnih bojov, si izmisliti Jenkove samogovore, vizije, razmišljanja o Bogu; po svoje tolmačiti, umisliti si kar mimo resničnosti fiktivni spis *Samotar*, ves naivni, iz delcev izkonstruirani dialog Vajevcev in utoniti v meglenih opisih Sorškega polja, dobe in ljudi. Niti ena oseba v tem spisu ne živi, ne hodi po zemlji, ne govori telesno — vse so prazni papirnati fantomi, ki nam ničesar ne povedo in nas ne zajamejo v duši.

Literarno zgodovinski okvir „povesti“ je sestavljen iz anekdot, označb, časopisnih izpiskov, raznih citatov iz domačih in tujih pesnikov, neznačilnih aforizmov itd. Vse je časovno razmetano po posameznih poglavjih in tvori nejasno, nepregledno, nerazumljivo ozadje celotne zgodbe. Še tako preprosta literarno zgodovinska dejstva pa je Pregelj podredil svoji želji po kaotično subjektivnem prikazovanju, po raztrganem in neplastičnem stiliziranju časa, prostora, ljudi in življenja. Odtod nagnjenje v baročno natrpanost eklektično nabranih literarnih podrobnosti, odtod stilna manira, ki stremi bolj po zunanji besedni izrednosti kakor pa po res epični objektivnosti in jasnosti.¹ Povest, ki jo prav za prav razumeš le s pomočjo leksikonov, literarno zgodovinskih priročnikov ali pa razlag, je že v svojem bistvu zgrešena, slaba, neumetniška.

Kakor pa sta ideja in vsebina *Simona iz Praš* izmaličeni, tako je tudi oblikovna plat spisa skrajno neurejena, neepična, slabotna, nepomembna. Ob impresivnih slikah se vrste ekspresivna razmišljanja, ob sentimentalnih dialogih razni poduhovljeni samogovori (*Samotar*), nato v dramatični obliki sestavljeni prizori in nepomembne, zelo samovoljne pisateljeve razlage Jenkove notranjosti. Poem je razbit na nešteto drobcev, ki so kar brez vsake vsebinske zveze in brez prave notranje nujnosti prilepljeni drug ob drugega.

Krajevni opisi so neplastični, pripovedno nabrekli, večkrat neužitni. Pokrajina je izmaličena, ne živi iz svoje objektivne resničnosti, ampak visi v neki liristični vnešenosti, ki je prav tako meglena kakor celotna ideja spisa. Vse to pač izvira iz pisateljeve notranje neurejenosti, saj Pregelj ne doživlja sveta stvarno in mirno, ampak razbito in neurejeno. Kdo naj vendar podoživi tisto kaotično popisovanje Sorškega polja, ki nam ga je Pregelj podal v uvodnem poglavju svoje povesti? Tam je vse

¹ Namestu da bi Pregelj naravno pisal: „Bilo je leta 1842.... itd.“, nabreklo patetizira: „Bilo je rojstno leto Blasheta ino Neshize v celjski nedeljski šoli, sedmo leto Ferdinanda Dobrotljivega na Dunaju, dvanajsto leto Gregorja XVI. v Rimu. Itd.“

beg iz resničnosti, prazno iskanje raznih stilističnih posebnosti, ki so v bistvu popolnoma brez vsake vrednosti.

Takole popisuje Pregelj: „V sredi slovenskih zemlj (plural kot liristični element! Op. pis.) leži široko polje. Kakor okrog jezera se je spletel okoli polja v dvojnem vencu visoki in nizki breg (dvojni venec? Op. pis.) Visoki: od kraja rast rodne zemlje, nizki: vekovita zgodovina umrlih ljudi. (Vse same neepične, neplastične podobe! Op. pis.) Visoki: bolest v zemlji, nizki: žalost človeških src.“ (Poslednji stavek ne pove prav ničesar, prav tako kakor celotna podoba o nizkem in visokem bregu, vse je zgolj pisateljeva stilna igra brez vsake prave vsebine. Op. pis.)

Dialog je izredno naiven, nestvaren, poln sladkobnih in nepomembnih izrazov, slaboten in docela nepredmeten. Njegove osebe se prav za prav razgovarjajo druga mimo druge, kar učinkuje včasih groteskno.

Stil povesti je neizčiščen, baročno preobložen, zgolj zunanje zveneč. a notranje prazen, nikoli ni epično jasen, pač pa vedno eklektično nabrekkel, slovarsko folkloren — skratka nezanimiv. Kar je bilo pri Plebanusu morda še novost, postaja od dne do dne bolj obrabljena manira, dolgočasna neužitnost, ki se je prav posebno pokazala v tem Pregljevem najbolj ponesrečenem „boljšem“ spisu.

JESENSKA PESEM

F R A N C O N I Č

Vse pada: listje in prezreli čas.

Težak je plod od belih valovanj.

*In zdi se, ko da pada tudi dan
nad polji in gozdovi v prvi mraz.*

In roka, glej, še ona pada.

Nekje objem je obvisel

∴ praznini kakor sad nedozorel.

In ko začutiš to, obstaneš iznenada.

*Potem ozreš v jesenske se gozdove
in veš, da sam si ko jesenski vzdih.*

*Zaznaš vso trpkost v sebi ko sadove
odpadajoče in postaneš tih.*

V MALOMESTNI KAVARNI

FRANČONIČ

Sive hiše. Mrzel zimski tlak.

*Glej, v kotu še skrivenčeno drevo
strahotno mirno veje grbi v zrak.*

Tišina. Zebe me. Po cesti gre nekdo.

*Na steni onstran ceste živ lepak,
ko slap, ki je okamenel sred pada.*

*Na vse temá je legla. Tu ni dalj —:
kdor pade v to temó, bo tih obstal.*

*Naj bo, naj bo. V tem malem gnezdu
dovolj prostora je za ranjeno življenje.*

*Bij, kriči, išči tu krog sebe —
nezmiselno in prazno je trpljenje!*

*Tu smem skrivaj le krvaveti,
tuj, za življenja nizko, bedno ceno.*

*Od daleč le napev in boj sveta
poslušam — ko da vse je izgubljeno . . .*

In vse ko nič, ko dvakrat nič na dušo lega.

*Predse strmim, na mizo in v biljard,
ki sam v kavarniški me sobi gleda;
ko harlekin se z njega smeje šop igralnih kvart.*

*Sicer vse prazno, tuje. Le polmrak
spod stropa pada neprestano.*

Vse, kar sem upal, kaj mi, kaj mi mar!

Ta mrak naj zatemni odprto rano.

OB NOVEM LETU

FRANCONIČ

*Skrij svoj ponos in strte bolesti,
povej, kaj od njih imaš ti sam?
Ljubiti? Koga? — Ah, komaj se vprašam,
vprašanju zmisla več ne poznam.*

*Da, človek človeku je vedno uganka.
Najprej po sovraštvu ga še spoznaš.
A lepši je tiger, ki plane v goščavi —:
v njem ni sovraštva, le glad, ki ni laž.*

*Da, glad . . . A čuj: li nismo gladni
nečesa v teh bednih dneh tudi mi?
Zašli smo v zagato. Nikamor ne znamo.
In zdaj si še lažemo močne strasti.*

*Mi smo obstali na sredi razkola,
nevidna usoda nas meče ob tla.
Nekomu se strastno živeti še hoče,
a drugi s porogom se vsemu uda.*

DEČEK IN BLAZNIK

SLAVKO GRUM

Jakec se igra na vrtu s prijateljem — blaznikom. Mož mu gradi iz deščic hlev za lesenega konjiča. Vsa sta zaverovana v delo, kakor bi v resnici zidala veliko hišo, ter se živahno pogovarjata.

„Čuj, Jakec,“ povzame blaznik, ki mu očitno blodijo po glavi same zgradbe in stavbe, „ali ne bi ti pregovoril svojega očeta, da bi dal napeljati žično železnico iz mesta sem na nabrežje do naše bólnice? Že večkrat sem mu prigovarjal, pa mene ne mara poslušati.“ Potrkal se je s

prstom po čelu: „Še malo se ne zaveda, kakšne prednosti vse bi nudila žičnica pred navadno cestno železnico, ne glede na to, da na naših tesnih predmestnih cestah sploh ne bi bilo prostora zanjo. In potem še pomisli: most, most tu čez reko na našo stran, ki bi bil sicer potreben, bi tudi odpadel, ker bi šlo vse kar po zraku!“

Jakec ga meri z umnimi očmi, nato pa mu bistro seže v besedo:

„Že. Toda kdo bo to plačal? Naš papa nima denarja.“

„Hoho!“ se razvname blaznik, „tvojega očeta ne bo stalo prav nič. Načrte bom napravil jaz docela brezplačno in prav tako bom nadziral zidanje. Materijal, materijal — dá mesto ali morda celó država. Sicer pa tako ne bo treba drugega nego žice in nekaj opornikov pa vozičkov seveda! Delavcev bo še preveč: kar naši blazniki se bodo lotili dela. O, niti pare ne bo stalo očeta! Kvečjemu kakšen kozarec vina bolnikom in cigarete, da bodo rajši delali.“

Kljub prepričevalnosti teh izvajanj je Jakec še zmerom čutil, da stvar nekje šepa; na dnu svoje zdrave narave se je jasno zavedal, da se žičnica ne dá graditi kar tja v božji dan, če so že ovire take in take. Iznenada so se mu zaiskrile oči in zadel je v živo:

„Prav, res! Vse že imamo, a nečesa nam le še manjka: Čemu naj bo žičnica? Čemu naj bi se zgradila? Glej, s tramvajem se vozijo ljudje v mesto nakupovat, z vlakom se vozijo na počitnice, zakaj naj bo pa ta naša žičnica, a?“

„Čemu? Haha! Res škoda, da vprašaš. Ali mar naš blagajnik, gospod Blažon, ne stanuje tudi v mestu? Ali mar tvoj oče nima nikoli nobene poti? In potem pek, mesar, ali ta dva prifrčita kar po zraku na Magdaleno? Kar pa je glavno,“ umobolni se je šepetaje sklonil k dečku, „izvažali bomo iz mesta obiske. Saj ti je znano, kako redko obiskujejo ljudje umobolne svojece, tako pa bodo rajši prihajali. Še voznino bomo nemara lahko pobirali, in kar bo vrglo, bomo imeli za priboljšek našim ubogim blaznim.“

Dečku je začnjala biti stvar vseč in jel je prikimavati:

„Velja!“ je dejal, „pregovoril bom očeta, da dovoli graditi žičnico. Toda, da veš, jaz se bom vozil zastonj. Ali nemara,“ navdušeno je pograbil starega prijatelja za roke, „nemara me postaviš še za sprevodnika. Ali je treba na žičnici tudi sprevodnikov? — Oho!“ dečkova pozornost se je v trenutku odvrnila drugam, „ali boš zdaj že nataknil vrata? Ali so že gotova?“

Stari tovariš je pravkar obil vratca s posebnim železjem in jih že poskušal natakiniti.

„Živijo!“ je deček zaploskal in od veselja zaplesal, ko je videl, kako izlahka se dajo vratca nasaditi in kako imenitno se zdaj odpirajo. Takoj

je nategnil vrstico svojega lesenega konjiča, odprl novo nasajena vrata na stežaj in dejal z glasom, ki ga je v grlu dušilo razburjenje:

„Hi, Lisko, korakaj v svoj novi dom!“ In potisnil je konja odzad v hlev.

Trenotek je bil napet in svečan. Blaznik ga je spremljal z živo zadovoljnostjo nad opravljenim delom.

Jakec, ki je potisnil tudi svojo glavo za konjem v hlev, kjer je bilo zanj v ozkem prehodu komaj prostora, je zdaj skobacal s kolen na noge ter hlastno ujel blaznika za roke:

„Veš, česa še manjka? Ali se ti kaj zdi, česa še manjka vratom, da bodo res, kakor morajo biti?“

Z nestrpno gorečnostjo mu je gledal v oči. Blaznik se je rahlo prekanjeno nasmehnil in segel v žep.

„Ali jo vidiš? Misliš, da sem pozabil nanjo?“ In iz ogromnega suk-njičevega žepa, ki je bil videti, kakor da je brez dna in da se dajo iz njega potegniti vse imenitosti sveta, je izvlekel majhno, svetlo, novo ključavnico ter pobingljal z njo dečku pred nosom.

Osupel nad tolikšno umnostjo je deček strmел v svetlikajočo se stvarco, blaznik pa se je začel spričo takšnega priznanja delati, kakor da ne bi bilo nič, če je pri stavbi mislil tudi na takšno malenkost, kakor je ključavnica, in spet je jel snemati vratca.

Tisti trenotek pa je na zavodovi porti udarila ura. Blaznik je prebledel in vse izpustil iz rok. Ne da bi se bil ozrl po dečku, je kakor mescčen, s togimi koraki stopil čez vrt, zavil v vežo in tam pritisnil na zvonec na steni. Tako je obstal kakor okamenel in neprestano pritiskal na zvonec.

Deček je žalostno gledal za njim, debela solza se mu je utrnila po licu. Toda molčal je in ni se upal zaklicati za blaznim niti besede.

*

Če ste imeli kdaj opraviti v blaznici na Magdalenskem nabrežju, ste skoraj gotovo naleteli že takoj pri vhodu ali pa v katerem izmed temačnih hodnikov na negibno postavo moža, najbrž gostača v tej hiši, ki je pritiskal na zvonec. Z nepojmljivo vztrajnostjo je stal tako dolge ure, obrnjen k steni, in tiščal na zvonec. Nihče izmed mimoidočih ga ni nadlegoval, noben uslužbenec mu ni delal ovire pri njegovem poslu, le zvonci, na katere je pritiskal, so bili prav gotovo gluhi; očitno so bili na ukaz izklopljeni, da jih blaznik ne bi uničil s svojim neprestanim zvonjenjem.

Mož je bil molčečen, nikoli se ni z nikomer družil in le s težavo ste ga zapletli v pogovor. Če pa ste imeli potrpljenje z njim, ste izvedeli,

da je „inženjer“ ali celó „višji inženjer“ in da živi s svojim duhom še zmerom v vojni. Kakor hitro se je nekoliko razgovoril, je začel bloditi o žičnicah, o „električnih“ vojnih utrdbah, skratka: bilo je povsem jasno, da se je moral nekoč v mladih letih ukvarjati s tehniko in da je pustil razum nekje v vojni. Na vprašanje, zakaj neprestano zvoni, je odgovarjal, da „telefonira“. Zmerom je moral biti v „telefonski zvezi“ s svojim vojaškim oddelkom.

Ker je bil prav miren, je smel bivati izven zaklenjenih, strogo ločenih bolniških prostorov. Pometal in čistil je tudi pisarne. Zaradi tega se je lahko svobodno gibal po zavodu in pritiskal na zvonce.

Zadnje čase ste večkrat videli moža v čudni družini: kjerkoli je bil, je opletal za njim Jakec, šestletni sin upravitelja blaznice. V hiši sicer ni otrok, poročeni uradniki pri upravi morajo stanovati izven zavoda, le upravitelj sam ima tu stanovanje in rodbino z edinim sinčkom Jakcem.

Jakec ni imel otroške družine, največkrat je bil sam in odvisen zgolj od lastne iznajdljivosti, da je staknil kaj takega, s čimer se je zabaval. Najrajši se je mudil pač na „zunanjem“ vrtu, to je na upraviteljevem vrtu, ki je ločen od blaznice. Dolg čas in radovednost pa sta ga neredko zanesla tudi na temačne hodnike blaznice.

Tako je Jakec često naletel na „inženjerja“, v poslednjem času pa je začel čedalje pogosteje postajati okoli njega. Potrpežljivo je čakal, da se bo naveličal „telefoniranja“. Največkrat je prevažal s seboj konjička; pristavil ga je k steni, sam pa se je postavil k možu in čudno mirno čakal, da se bo blazniku poljubilo izpregovoriti z njim. To tovarišstvo je trajalo toliko časa, dokler niso nekega dne opazili dečka, ko je stopil na majhen zaboj in z iztegnjeno roko začel — pritiskati na zvonec, prav kakor stari bolnik.

*

Blazni mož je vsak dan ob istem času pritiskal na zvonce, nekako od desetih do dvanajstih dopoldne in od štirih do šestih zvečer. Ob dvanajstih so imeli zavetiščarji kosilo in ob šestih so jih pošiljali spat. Tako se je ta dnevni raspored kaj dobro ujema z njegovim vsakdanjim zvonjenjem. Bila pa je neka druga točka dnevnega reda, s katero je prihajal blaznik navzkriž, in sicer še celó zelo občutno in v lastno škodo, to je bila večerja. Bolniki so namreč večerjali že zelo zgodaj, ob petih popoldne, ko je bil „inženjer“ prav sredi najživahnejšega „telefoniranja“. Ker pa je bilo zaradi najstrožjega reda v blaznici prepovedano hraniti komu jed, je bil mož vsak dan ob svojo večerjo. Tega ni zlahkoto prenašal, zlasti zato, ker hrana v zavodu ni bila obilna. In v tem se vidi neizmierna moč demona, ki mu je vladal in ga tiral prav ob tej uri pred zvoncem.

Tako je tudi razumljivo, da je njegov mali prijatelj, ki se je prav v tem času zelo naglo razvijal, nekega dne doumel hudo razdvojenost v bolnikovem življenju. Dobro je namreč poznal red v blaznici in življenje bolnikov, ki je v rahlem hrupu pošumevalo izza zaklenjenih vrat na hodnike. Vedel je, kaj pomeni ob sedmih zjutraj hitenje korakov po stopnicah in preseljevanje bolnikov iz spalnic v dnevne prostore. Prav tako je razločil žvenket jedilnega orodja, ko so razdeljevali hrano. In tako je moral tudi kmalu uvideti, da žrtvuje njegov prijatelj vsak dan svojo večerjo svoji strogi službi pred zvoncem. Deček sicer ni vedel, zakaj mož zmerom zvoni, toda njegovo početje se mu je zdelo v redu prav tako kakor vse, kar delajo odrasli. In tako je pri njuni stalni tovarišiji prišlo skoraj samo po sebi do tega, da se mu je nekega dne ponudil v zameno. Prvič je ta predlog bolnika čisto zbežal. Prav zaradi tega, ker je bil domislek tako preprost in razumljiv, je prevzel moža skoraj z grozo. Dolgo je stal togo pred dečkom ter ga kakor odsoten božal po laseh, dokler se ni v njegovem obrazu nekaj zgenilo. Izenada pa je živo zagrabil dečka za roko in kar zbežal z njim z vrta k zvoncu.

Od tega dne so služabniki in strežaji v blaznici pogosto videli, kako je stal Jakec na zaboju ob steni in pritiskal na zvonec.

*

Ob blaznika, pritiskajočega na zvonec, se ni nikoli nihče obregnil, iz dečka pa so se vsi radi ponorčevali. Kadar je šel kdo mimo, se ni mogel premagati, da ne bi povrtal s prstom po čelu in ga vprašal: „Ali je že začelo prijemat tudi tebe? Ali nisi več pri pravi pameti?“

Junaško in z dostojanstvenim prezirom je preslišal Jakec take izpade. Kakor okamenel je zrl topo predse in pritiskal na zvonec. Nekajkrat so ga sicer peklo solze v očeh, ko je šel mimo njega tisti rdečelasi strežaj in ga vščipnil v bedro, ker sta si bila v starem sovraštvu. Toda s čudovitim premagovanjem je prenašal vse. To mu je narekovalo prijateljstvo do blaznika, ki mu je bil tako zvest tovariš pri igri.

Blazni mož je pazil, da dečku ni nalagal preveč dela. Njegovo ponudbo je sprejemal le ob času večerje, a še takrat je jed prav hitro pogoltnil in se vrnil.

Ker pa se je Jakec čedalje bolj razvijal, je kmalu doumel žrtev blaznika, ki se je zaradi zvonjenja odpovedoval večerji. Toda prav kmalu je postal tudi dostopen za človeško zlobo in izdajstvo.

Prišlo je takole: blaznik je šel spet nekoč k večerji in deček ga je nadomestoval. Stal je mirno na zaboju in pritiskal na zvonec. Tedaj pa se mu je približala hudoba — zapeljivec v človeški podobi: po hodniku je prikrevsal stari Tom, nastarejši strežaj, ki ga je imel Jakec nad vse rad.

Komu drugemu — recimo rdečelascu Bledici — bi gotovo ne nasedel. Tom se tudi nikoli ni norčeval iz njega, če ga je zagledal pri zvoncu.

„No, prijateljček, spet pri delu?“ ga je pozdravil strežaj.

Jakec je bil tiho in se je le za spoznanje obrnil.

„Cuj, no, deček,“ je nadaljeval stari, „saj je prav, da si tako dober fant in pomagaš blaznemu ‚inženjerju‘, da more k večerji. V poslednjem času ga vidim vselej točno pri mizi. To je vse prav in lepo. Toda nekaj drugega je, kar ni čisto v redu: ti vendar veš, da pri nas oskrbujemo bolne. Tu, tu,“ povrtal si je s prstom po čelu, „tu manjka tistim, ki so pri nas. Ti si pa vendar zdrav, pameten deček. In če stoji ‚inženjer‘ vse dneve pred zvoncem in ‚telefonira‘, ti vendar veš, da počenja to, ker je bolan, ker je nor. Nor! Ker se je siromaku zmešalo tu notri. Pravijo, da je moral biti vso vojno pri telefonih, in ko je nekoč v službi zaspal, ga je iznenadil predstojnik in ga spečega udaril z gorjačo po glavi. Zdaj mora vse življenje telefonirati, da odsluži greh, ker je zaspal pred zvoncem. In ti, kot pameten deček, moraš to razumeti. Če te prosi, da ga nadomestuješ, prav, v redu! Stopi na zaboj in pritisni na gumb namestu njega! Toda zakaj, ubožec mali, pritiskaš še dalje na zvonec, ko on odide, ko te ne vidi več? Saj te ne vidi več. Saj delaš to samo zaradi tega, da mu ustrežeš. Samo zaradi tega, da se mož mirne duše nasiti.“

Jakec ga je gledal začudeno. V njegovem pogledu je bila groza, ki je dotlej še ni doživel. Izdaval je:

„Saj — saj sem vendar obljubil, da bom pritiskal na zvonec, dokler se ne vrne.“

Stari Tom se je zasmejal grenko kakor mož, ki ne pozna več domišljije:

„Saj, saj! Toda zvoni le toliko časa, da on odide, pa bo dobro. Saj ti ni treba res zvoniti; da le on misli, da zvoniš, pa bo v redu. On je nor, fante, nor! Ali veš, kaj se pravi biti nor?“

Tom je s suhim smehljajem odkrevsal dalje, dokler se ni pogreznil v temo.

*

In tako je nekoč prišlo, kakor je moralo priti. Ne rečem, da se je dal Jakec res pogovoriti od zapeljivca, toda v njegovo otroško dušo je bilo vrženo prvo seme dvoma in pomisleka. Nič več ni zvonil za blaznika iz slepe vdanosti do prijatelja. Vedel je, da mora delati to le zaradi tega, da moža pomiri, da bolnik lahko v miru povečerja.

Nekoč sta bila tovariša spet zelo zaposljena. Na vrtu sta urejevala konjsko dirkališče. Blaznik je nasul blesteč kolobar belega peska, hotel

pa je tudi postaviti visok drog in na vrhu njega pritrditi zvonec, ki bi dal znak za začetek tekem. Tam sta mislila potem potegovati na vrvici vsak svojega konjiča na kolescih in se kosati, kdo bo prvi.

Tedaj pa je prišel spet čas blaznikovega zvonjenja. Ker je bil Jakec kar ves iz sebe, kdaj bo dirkališče gotovo, je bil prisiljen, prositi moža, naj nadaljuje z delom, on pa je šel namestu njega pred zvonec. In ko je stal na zaboju v mračno žalostni in hladni veži ter zvonil, se je domislil: kako bi skrivaj, tako da blaznik ne bi vedel, preizkusil konjiča, kateri ima hitrejša kolesca. Če bi mogel izbrati hitrejšega, bi prišel potem pri tekmi njegov konj prvi na cilj. Toda to bi bilo mogoče izvesti le tedaj, ko se blaznik odstrani k večerji. Ob tistem času bi moral prekiniti zvonjenje in iti na vrt. Toda potem bi moral moža prevarati, ogoljufati bi ga moral za zaupanje in zapustiti zvonec. Vroča rdečica mu je zalila obraz in stal je tam kakor na žerjavici. Tedaj pa je začul v ušesih besede starega Toma: „Saj je vendar nor, nor! Ali veš, kaj se pravi biti nor?“

Zelo dolgo se je vlekel čas, naposled pa je le prikorakal blaznik po veži. Če ne bi bil Jakec obrnjen v zid, bi mož gotovo kaj zaslutil, tako pa je samo za kratek čas postal, pokimal, češ da gre k večerji in se kmalu vrne.

Oprezno se je Jakec ozrl okoli sebe, nato pa naglo izpustil zvonec. Izpreletelo ga je po udih in s tesnobo je čakal, kaj se bo zgodilo. Ko pa je videl, da ni nič, da ga zaradi izdajstva ne ubije na mestu strela, je stopil z zaboja in odhitel na vrt.

Tu je bilo že vse dovršeno. Sredi belega kroga je stal ponosen drog in na vrhu njega zvonec, s katerega je visela vrvca. Komaj se je premagal, da ni potegnil za konopec. Toda treba je bilo vzeti brž konja v roke, Liska, Sivca, jima naviti kolesca in preizkusiti, kako znata tekati. Postavil je konja na tla in ju tam preizkušal. Čeprav je bilo videti čudno, je bil starejši Lisko, ki ni imel že nobene žime več v repu, dosti hitrejši od Sivka, ki je bil skoraj nov. Prebrisano se je zasmejal Jakec, ko je to ugotovil in sklenil, da bo za vsako ceno zahteval Liska za svojega dirkača. Zmagovalec bo, zmagovalec! Njegov konj pride prvi na cilj. Drgetajoč od radostnega pričakovanja se je vrnil v vežo.

Med vrati pa je kakor ukopan obstal. Pred praznim zabojem, ki ga je pravkar zapustil, je stal blaznik z žalostno povešenimi rokami in buljil v zvonec.

Ko je začul dečkove korake, se je zastrmel vanj. Nobene besede ni izpregovoril, nič ga ni vprašal, le čez obraz mu je zdrsnil nenaden drget, zakril si je lice z rokami in se naslonil ob steno. Telo mu je stresalo pritajeno ihtenje.

Ko je deček videl žalost starega prijatelja, se je kakor pretepen pes v grozi zatekel na hodnik. Hotel je ubežati v temo. Ko pa tam ni našel izhoda, se je plaho vrnil, dvignil kakor v obrambo roke pred blaznim, ko se je plazil mimo njega, in blebetal:

„Saj si nor, saj si nor, saj si vendar nor!“

Nemo je mož dalje slonel in drgetal. Tedaj se je Jakca polastila še večja groza, nikakor ni mogel prenašati več tega davečega molka. Da bi mož zinil vsaj eno besedo, da bi se izdivjal ali ga poskušal celo udariti, takoj bi mu odleglo. Ta molk pa je bil neznosen.

Trepetajoč je Jakec stopil k njemu, se ga z roko plaho dotaknil in zaječal:

„Reci že vendar kaj! Izgovori že kako besedo!“

Tedaj se je mož obrnil. Z velikimi, zasolzenimi očmi je strmel v dečka. Z vidnim naporom je hotel nekaj izpregovoriti, mišice v obrazu so mu naporno delovale, toda usta so se odpirala prazno.

Bil je pač samo ubog, blazen mož. Ni znal oblikovati besed, kakor jih znamo mi, zdravi ljudje. Toda, vem, če bi bil mogel izpregovoriti, bi bil zalučal dečku eno samo besedo: „Človek!“

*

Izza tistega dne se blaznik ni nikdar več družil z dečkom. Najbrž ni znal več občevati z njim. Iz majhnega dečka je pač postal človek, doraščajoč človek, ki misli, dvomi in — dela hudo.

LEGENDA O KVIRINU

M I R A N J A R C

I

NOČ

To se je godilo v dobi, ko so po ubožožani domovini gorele samotne vasi. Od sela do sela so se potikali izmučeni pribežniki, ki so preplašenim gospodarjem pripovedovali najbolj grozotne stvari: o vstajah in uporih, o obešencih po gozdovih, o razsekanih truplih žená in otrok, razpadajočih po grapah, o plenečih tolpah, o črno zakrinkanih požigalcih, o vsem, kar vidijo oči človeka, ki mu dušo polnijo pošasti obupa, blaznosti in brezredja. Srednji vek se je dramil. Vse stvari so spet zaživele po svoje, ne več v službi človeka, ampak vsaka zase, iztrgana iz celote, svojstvena, grozotna, tuja. Odnekod je nosil veter žvižg dirja-

jočega vlaka... domišljija je videla pošastno lokomotivo brez vodje, drvečo v viharo noč... Po cestah so tulili skrivnostni avtomobili, ki so s silnimi žarometi rezali prežečo sovražno temo. Bog ve, ali so v njih bežali zasledovanci ali pa so v njih vozili ujete upornike, ki so bili priklicali na svet duha razdora in pokoljev.

V tej vesoljni temi ni nihče več spoznal, kdo je „naš“, kdo je „nasprotnik“. Bledi obrazi z blaznim ognjem v očeh so se proseče iskali in se spet drug drugemu plašno umikali. Razum je umiral, nagoni so kakor ognjeni plameni upepelili vsako jasno misel, vso razsodnost. V tej splošni zmedi so se podili ljudje kakor splašene živali, družec se v črede, stiskajoč se po hišah, po teh edinih spomenikih nekdanjega reda, ki so zdaj še bolj poudarjali pošastni videz velikega brezredja.

V pritličnem zidanem poslopju sredi napol podrte in požgane vasi so se trli domačini in tujci. Ob svitu okajene petrolejke so bili vsi ti ljudje — z obrazi, zariplimi od žolčnosti, mahajoč z rokami, stisnjenimi v pest, vpijoč vsevprek, da niso več drug drugega razumeli — podobni živim besom, ki komaj čakajo priložnosti, da bi utešili žejo po krvi. Sredi med njimi je sedel na stol privezan mlad človek, mrtvaško blede, z globoko vdrtimi očmi, s svežo rano na čelu, nem in nepremičen. Neznanca so bili privlekli iz razbitega avtomobila, ki ga je zbesnela množica izropala ob gozdnem križišču. Dva potnika je že pri napadu pobila in zavlekla v cestni jarek. To je bilo ob uri, ko je vaški požar že ponehaval.

Iz hrušča in trušča se je izločil priletan mož tršate postave, s povešenimi brki.

„Ljudje božji,“ je zaklical ostro in tako nepričakovano, da so vsi utihnili, „kaj počenjate? Kdo je ta človek? Kaj vam je storil? Ujeli ste ga, zvezali kakor razbojnika, ali ste zblazneli vsi skupaj?“

A že so ga prevpili. Drug čez drugega so klicali, češ da je neznanec požigalec, da je eden izmed tistih, ki so krivi vsega trpljenja, sploh da je človek, ki ga je treba ubiti. In če on ni požigalec, pa je vsaj nepridiprav, ki živi od žuljev trpinov.

Pred hišo, kjer se je gnetla vsa vas, je hrup naraščal. Možje, ženske, še otroci, v katerih se je do vrha nabral zadržani gnev zagrenjenosti, naveličane vdanosti in potrpežljivosti, so bili vsi en sam val, ki je pretel, da se bo zdaj pa zdaj razlil.

Tam notri imajo zdaj „enega izmed tistih“ — so se tolažili — ki so bičali ubogo ljudstvo s krivicami in nasilji, z vojno in brezposelnostjo, z lakoto in boleznijo. Med množico so se gnetli tudi neznani klateži, brezdomeci, odpuščeni delavci — izgnanci iz tujih dežel. Vsi ti ljudje so

se zdaj čudno lepo ujemali, kakor da jih ne ločijo več pregraje rodovnikov vzgoje, šole in lastninstva. Nestrpnost se je čedalje bolj večala. Nekateri so se prerili do okna in opazovali.

„Še zmerom ga imajo privezanega,“ so pojasnjevali ostalim, „le kaj se tako obotavljajo. Na prvo drevo z njim! Od same zlobe je bled. Glej ga! . . . Ustnice ima stisnjene od črne jeze. Zdaj ga imamo, gospoda . . . On je eden izmed tistih . . .“

„Eden izmed tistih“ — to je bilo dovolj. Zdaj so se med čakajočo množico razpletli nekakšni razgovori v raztrganih, prekinjenih stavkih. Sto in sto nedokončanih povesti je hotelo najti izraza. Vsakdo je hotel pripovedovati o hudi krivici, ki jo je moral pretrpeti od „nega izmed tistih“. Bili so izgnanci iz Westfalske, iz Madjarske, iz Francije, iz Amerike, bili so kočarji, težaki, dninarji, in vsi so prenašali gorje tega neprijaznega sveta v upanju, da jim odbije nekoč ura, pa najsi samo ena, ki jim bo povrnila vse težko, vse neizrekljivo z najsvetlejšim žarom velikega pozabljenja. Ali jim ni morda zdaj odbila ura maščevanja? Ura velikega pozabljenja, ki je samo v maščevanju! Tako pozabljenje dajeta samo kri in ogenj, tako pozabljenje se uteši vse drugače kakor vino in ženska. Oči jim gore, ne čutijo pozne noči, ne čutijo trudnosti, ni jim mar ne preteklosti ne bodočnosti, zdaj uživajo, strnjeni v eno, zdaj so brez ograj, brez gospodarja. Kaj bo jutri, to ni vprašanje v teh minutah, „jutri“ je beseda brez zvoka, brez zmisla. Samo ta trenotek ima najglobljo vsebino.

Medtem pa se je prizor v sobi izpremenil. Za neznanega ujetnika se ni nihče več zmenil. Sedel je negibno kakor prej, le oči so mu blodno iskale po navzočih, ki pa so bili vsi obrnjeni v drugo smer. Pri vratih je še zmerom stal mož s povešenimi brki, ki se je bil zavzel za nesrečnika. Njemu nasproti se je razvnel mlad človek rdečih las in nenavadno drznega izraza v pegastem obličju, s topim, živalsko širokim nosom. Oba moža sta se merila s sovražnimi pogledi. Rdečelasec je spet ponovil svoj vzklik: „Postava smo mi. Mi in nihče drug . . .“ Nekateri so mu glasno pritrjevali, starejši možje so previdno molčali, ugibajoč, katero mnenje bo zmagalo, boječ se splošne jeze. Rdečelasec je ves v ognju oznanjeval svoj nauk, ki je naposled pridobil večino. Mož s povešenimi brki je skušal še ugovarjati, a nasprotniki so ga prevpili in ga slednjič pognali čez prag. V tem pa je množica odzunaj vdrla v vežo, preplavila sobo in se zgrnila nad ujetnikom. Nekdo je zadel ob stropno svetilko, ki je z žvenketom padla na tla. V temi, ki je zagrnila kričečo sobo, so se razvezale vse doslej še zatajevane strasti. S silnim vriščem in truščem so se vsuli razdivjanci iz hiše na plano, z žrtvijo v svoji sredi.

Na dvorišču so se spet ustavili. Dva mišičasta mladca sta pograbila zvezanega človeka, ki se sploh ni upiral, in ga posadila na rob vodnjaka. Vse je utihnilo.

„Govóri!“ je zavpil rdečelasec nad mrtvaško bledim neznancem.

Ta pa se ni ganil; gluhi in slepi je bil za vse. Po licih se mu je razlival zagoneten smehlaj, v očeh mu je sijalo mirno začudenje nad tem prizorom, kakor da je bilo vse to brez zveze z njim. Ta človek — ali ni pri pameti, so ugibali nekateri, ali pa je prekanjen in zakrknjen kakor živ vrag, so menili drugi.

„Govóri!“ je iznova zakričal nad njim mož iz množice in ga stresel za rame. Ker pa je oni le trdovratno molčal, so ga obkolili trije delavci. Spravili so se nanj in ga začeli preiskovati. Razen brezpomembnih predmetov so dobili v njegovi listnici fotografijo, ki je kazala staro častljivo gospo. Slika je šla iz rok v roke z glasnimi opazkami in grohotom. Nekdo je iz neprevidnosti spustil fotografijo na tla. Prerivajoči se ljudje so jo malomarno pohodili. Naposled se je oglasil spet rdečelasec in v roki je držal listek, ki ga je našel v listnici.

„Tu stoji ime Kvirin. Ali je to tvoje ime?“

Ujetnik je prikimal.

„Kaj storimo z njim? Česa je prav za prav kriv? Oglasite se, ki trdite, da je vohun! . . .“ Izpraševalec se je nestrpnó oziral po množici. Zdaj se ni nihče oglasil. Na vse je legla mučna napetost.

„Udari ga hudiča, potlej ga pa izpusti. Kaj vemo, kdo je?“ je slednjič vendarle nekdo zaklical s tankim glasom.

Takoj nato pa je med množico završalo. Ves zasopel je pridirjal mlad fant. Mahal je z rokami in kričal: „Orožniki, orožniki! Bežite!“

Četa orožnikov je našla samo zvezanega človeka, ki je gledal topo predse, kakor da je izgubil spomin.

II

DNEVI

Kadar je častitljiva gospa Anatolija malo zbolela, kar se je zgodilo vsaj enkrat v tednu, so bili njeni trije nečaki vsi iz sebe od veselja. Njena bolezen jim je bila v največjo zabavo. Sedemletni Andrej je stražil pred vrati njene spalnice z leseno puško v roki, češ da je njen telesni stražnik, ki jo varuje pred atentati. Osemletni Dušan je vsak trenotek prihitel po stopnicah k njej, da bi ji uslišal kako željo (nosil ji je v sobo vodo, zdravila, kosilo), petletni Vladko je vlačil igrače in jih razkladal pred dremajočo gospo. Čez dan so jo obiskovali še drugi: nadzornikova

žena Grabarjeva, mati teh otrok, nadzornik, njegova sestra, ki je tudi stanovala pri gospe Anatoliji, pa še kdo iz vasi; vsi so si prizadevali, da bi olajšali samotarsko življenje bogate samice. Častitljiva teta Anatolija je preživljala poslednja leta v svoji, dvorcu podobni gosposki hiši na kmetih, dokoder je le redko segel nemir našega časa. Po večerji je prebirala „Življenje svetnikov“. To je bila prepotrebna izprememba za njeno nekoč precej lahko življenje, ki ji je prezigodaj izsušilo mladost in jo povišalo v gospo, ki prav za prav nikoli ni bila gospa. Bankirji, častniki, politični agenti so bili svet, ki je v njem mnogo živela. Ti prijatelji so zjutraj odhajaje od nje puščali na njeni lični mizici kaj čedne vsote, iz katerih je znala računarska lepotica zbrati prav zavidanja vreden kapitalček, ki ga je še povečala s posrečenimi spekulacijami na borzi. Ko je imela že vsega dovolj, se je svet čez noč izpremenil. Zanja je imela ta izprememba malo pomena. Svet njene mladosti se je razsul že davno prej. Drugače pa je vendarle ostalo vse pri starem. Imena so se izmenjala, družabni okvir je ostal isti, le da se je nekoliko razširil in da je tudi nezaten obrtnik imel v njem svojo besedo. Sesule so se stare države, iz tal so zrastle nove, maziljeni mogotci so umrli ali na morišču ali pa v pregnanstvu.

Častitljiva teta je spoznala, da je zanjo prav in primerno, če se ogleda tudi po svetnikih, za katere se je prej tako malo brigala. Ko je zahajal dan, je privlekla iz napihnjene omare debelo knjigo svetnikov. Najrajši je čitala o sv. Kvirinu, morda zato, ker se ji je še kot otroku neizbrisno vtisnila v spomin podoba spoštljivega škofa, v katerem je videla Miklavža. A ta škof je imel zraven sebe ogromen mlinski kamen. In nehote se je takrat domislila grožnje, naj pohujševalca potegne mlinski kamen v morske globočine. Zato je imela pred svetcem Kvirinom posebno spoštovanje. Neki ogrski huzar, ki jo je uvedel prvi v skrivnost ljubezni, je imel isto ime. Tudi ta spomin je budil zanimanje za škofa mučenca. Kadar so jo nadzornikovi otroci prosili, naj bi jim kaj čitala, je resnobno odprla svojo knjigo, povzdignila glas in že stotič prebrala svojo priljubljeno zgodbo.

„... Kvirin je obsojen s kamenom na vratu v vodi potopljen biti. Ko ga na most peljejo, zbere se velika množica ljudstva k nenavadnemu prizoru: en pah, en pad. Razdele se valovi, pa zopet razpljuskejo. Sveti škof plava po verhu in naglas kliče pričujočim kristjanom, naj stanovitni in zvesti ostanejo v veri in naj se ne dajo plašiti le mimogrednim smertnim strahotam. Božja roka ga je držala nad vodo...“

Skratka: Kvirin je bil zanjo zglednik vztrajnosti in neomahljivosti, kakršnih v življenju ni poznala in kakršen je moral biti tisti, ki bi bil

vreden naslednik njenega premoženja. To premoženje pa je bilo marsikomu trn v peti. Mnogo Kvirinov se ji je ponujalo.

Tisti čas, ko je častitljiva teta čarala svojim nečakom privide iz knjige svetcev, se je svetil spoštljiv obraz ponosnega domačega župnika v zadnji zarji poletnega dne.

„Ni mogoče!“ je vzdihnil župnik in položil roko trdo na mizo, na kateri je ležala vloga z dvajsetimi podpisniki, ki so mu dali nezaupnico, češ da ni dovolj patriotičen, da se ne udejstvuje v blagor domovine in da seje zgolj sovraštvo med vaščane. Ti podpisniki sicer niso bili tehten glas vse vasi, a zato bolj tehten glas gostiln, ki so bile njih pravi dom, ko so morale njih žene od jutra pa pozno v noč popravljati zadolžena posestva. Med podpisanci je bilo tudi ime učitelja, ki je hotel s svojo vnemo doseči napredovanje, čeprav bi bil pripravljen po ukazu višje gosposke na mah izpremeniti svoje mišljenje in delovanje. Seveda se je poskus teh upornikov temeljito ponesrečil. Vsa vas se je norčevala iz zarotnikov, ki so jim že pripravljali zemljišče za zidavo nove „cerkve“ tik konjederčevega posestva. Tudi sodišče se je začelo ukvarjati s to zadevo. Iz nje se je namreč razvila tožba, v kateri so bili obrekovalci obsojeni. Učitelj je bil ves iz sebe. Tu bi mogel pomagati le nadzornik, mož, ki ga je vselej ščitil, saj sta bila oba istega mišljenja in prepričanja. Toda ta vez se je prav ob tej priložnosti pretrgala.

Niti sam nadzornik ni pričakoval, da bo moral kar čez noč zapustiti svojega varovanca. V to zadevo je posegla namreč muhavost bogate tete, ki jo je branje nabožnih spisov tako prevzelo, da se je zamislila v poslednjo sodbo in si zaželela zblížanja z vaškim župnikom, ki se je doslej zmerom ogibal brezverske hiše. Tetino premoženje pa je bilo odločujoča utež na tehtnici nadzornikovega prepričanja.

Tako se je zgodilo, da se je neko večerno uro zglašil pri župniku šolski nadzornik Grabar. Župnik je sprejel svojega nasprotnika s tistim, sicer rahlo posmehljivim, a vendar prizanesljivo velikodušnim smehljanjem, s katerim pozdraviš obiskovalca, ki mu vidiš naravnost v srce. Razgovor z župnikom je Grabarju olajšal vest. Poslovila sta se kakor dobra znanca, ki bosta obiske še in še obnovila. Gospa Anatolija pa vendar in sprejela nadzornika s tisto prisrčnostjo, ki jo je smel pričakovati, ko se je v vsem podredil njenim zahtevam in muham.

Ves njegov trud je bil zaman. Teto je spet obsedel Kvirinov duh.

„Si ali nisi Kvirin? Nisi in nisi! Vetrnica! Vse vem . . .“

Ta zadeva bi ne bila tako pomembna, če bi vanjo ne bil zapleten nekdo, ki je bil važna osebnost v tetinem življenju. Teta Anatolija, ki jo je revmatizem čedalje bolj mučil, je bila skrivaj vneta spiritistka.

Izvrstnega medija je odkrila v brezdonskem petindvajsetletniku, ki jo je pred nekaj meseci obiskal, da bi kaj zvedel o svojih starših, ki jih je baje ona poznala. Že na prvi pogled jo je mladi človek presenetil. Če si ga gledal od daleč in površno, se ti je zdelo, da vidiš nekaj plavajočega, tavajočega, usmiljenja prosečega, in ne bi mu mogel odbiti kakršnekoli prošnje. Pozornemu opazovalcu pa se je odkrilo, da živi v tem sanjaču ledeno mrzli sodnik, s katerim se ni varno spuščati v pogovor.

„Ta je resnični Kvirin, zmožen trpljenja!“ je vzkliknila teta, ko ga je prvič zagledala. Bil je otrok ljubezni. Njega mati in oče, pregnana in osamljena v svetu, sta umrla skoraj drug za drugim. Kot dediščino sta mu zapustila žejo po ljubezni, osamljenost in strast po resnici. S tako zapuščino res ni smel ta samotni človek pričakovati sijajnega življenja. Kot študent je živel bolj od zraka kakor od zemlje. S težavo se mu je posrečilo, da si je priskrbel neznatno službico na pošti, v kateri se je zdelo, da bo usihal do konca svojih dni. Srečanje z gospo Anatolijo pa je preusmerilo njegovo življenje. Kadar je le utegnil, se je pripeljal k svoji novi dobrotnici na kmete, kjer je ostajal tudi čez praznike.

Med staro gospo in Kvirinom — to je bilo poslej njegovo ime — se je razvilo neko posebno razmerje, v katerem je mladi mož postal nekakšen varovanec bogate samotarke. Čeprav so nadzornikovi in drugi ljudje iz soseščine imeli dovolj priložnosti, da so se bliže seznanili z novim gostom, vendar ni nihče slutil, da bi Kvirin utegnil biti nevaren nasprotnik. Nihče se ni kdo ve kako zanimal za njegove pogovore in se je pri teti, češ, oba sta čudaka. Kvirin pa se ni mudil samo v zgornji sobi starega dvorca; ure in ure je hodil po okolici, se pogovarjal z ljudmi, posedal v hišah sosedov in se vsemu čudil kakor otrok, ki je šele začel odkrivati svet.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Cankarjevo dopisovanje z Zofko in z mano v letu 1904. sem v lanskem Ljubljanskem Zvonu zaključil z 11. pismom z dne 6. decembra, ki ga je pisal Zofki, in s 23. pismom z dne 17. decembra, ki ga je pisal Cankar meni. Ker so vsa meni poslana Cankarjeva pisma do 24. oktobra 1905. žal izgubljena, naj spet izpolnim to vrzel s pismi Zofki.

Iz tiste dobe so, ki je bila za Cankarja posebno obupna, polna skrbi, „ki ne bije v glavi, temveč grize v srcu, v srcu, brez prestanka, vso noč, da sliši človek škrtanje njenih zob“. Takrat je Cankarju zopet prihajala misel, „da bi ubežal...“. Toda ubežal ni, ampak mi je napisal črtico „*Na otoku*“. Toda o tem kesneje.

Tu naj slede pisma:

XII

Draga Zofka!

Nisem Ti mogel pisati prej, ne zameri!

Vesililo me bo, da Te spet enkrat vidim. Morda dobim jutri dopisnico od Tebe, ob kateri uri da prideš. Toda Zofka, ne bodi huda, v družbo Te ne morem povesti, ne zahajam sam v nobeno in tudi ne vem, kje bi jo dobil. Z Vesnani že od decembra nisem občeval; sam ne vem zakaj; morda so mi predaleč.

Tudi k Macharju težko da bi me spravila. Kaj pa bi tam? Saj veš, da nisem rad med ljudmi, tudi med najboljšimi ne.

Ali sem Ti bil povedal, da mi je pisal Kvapil — že zdavnej — dolgo pismo v Tvoji in moji stvari? Nisem mu še odgovoril, nemarnež! —

Telegrafirati mi ni treba jutri o uspehu moje komedije, saj bo v sredo dopoldne še čas. Moj naslov poznaš (a poglej ga dobro, ker po navadi se zmotiš v številkah). Rad pa bi bral poročila v praških listih, ko bi vedel, kje bi jih dobil.

A glavno: honorarja, če je še tako majhen, naj ne pozabijo poslati! Prosim, povej to! —

Moje življenje, Zofka, je jako klaverno; zato sem jako klavern tudi sam. Z velikim pridom študiram na sebi, kako milieu gnete in pretvarja človeka. Zelo interesantno!

Kaj bi Ti še o drugem pisal — saj bova itak govorila.

Zato lep pozdrav in na svidenje.

Dunaj 27. febr. 905.

Ivan Cankar

Dunaj XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

XIII

Draga Zofka!

Saj sem Ti mislil precej poslati in namenil sem se bil, da Ti napišem še tisti dan. Pa saj veš, kakšen sem! — List mi ni pogodi, namreč kot reklamno podjetje. Da bi se tudi v tem sumnjivem okviru dalo kaj napraviti, je pa gotovo. In boljše je vsekakor, da imaš stvar Ti v roki, nego da bi jo imel kdo drugi.

Jako dobra je črtica *Lahova*. Kdo je ta človek? Meškova pesem je strahovita! — In Ti, Zofka — kaj pa Ti misliš s slovensko slovnico?! Mene čisto osebno razjezi, kadar napraviš *Ti* kako neumnost, ki Ti jo potem lahko in celo z nekako opravičenostjo očita vsak literarni smrka-vec. List se *izdaje* in ne *izdava*. Kje si pa spet dobila tisti „-avati“?

To ni ne slovensko, ne krščansko in sploh nič ne! — Nikar mi tega ne zameri, saj veš, kako v časti imam jezik, to naše lepo orodje. Ves slog pokvariš časih s slovnico! —

Pošiljam Ti svojo črtico o poetu; za list najbrž ni, ali ker sama ob sebi ni čisto slaba, mislim, da jo sprejmeš. Obenem pa Ti pošiljam troje pesmi gospé Vide Jerajeve, ki živi tukaj in ki dela izmed naših žensk najboljše verze. Ni torej nič posebnega — ali verzi so vsaj gladki in nekaj poezije je v njih. Vzel sem te pesmi iz zbirke, ki jo, morda v kratkem izdá. Naslov gospé je — Vida Jeraj, Dunaj, XVI. Brunnengasse, 78. Mislim, da sem Ti o njej že pravil.

Meni se godi po starem, to se pravi, kolikor mogoče slabo. Zdaj sem pustil vse drugo in hitim z daljšo novelo za „Matico“. Kadar se malo oddahnem od teh udarcev, ki padajo po meni neprestano, Ti napišem daljše pismo. Postal sem siten in sem sam sebi na poti.

Ako ima list kaj denarja, naj mi pošlje petak v *navadnem, nepriporočenem* pismu. Mislim, da nisem taksiral previsoko.

Lepo Te pozdravlja

Ivan C.

P. s. Ali bi ne bilo nemogoče, da bi mi poslala svoj prevod „Na klancu“? —

XIV

Draga Zofka!

Pošiljam Ti malenkost za „Prijatelja“. Saj veš zakaj. Ako Ti je torej mogoče (Vydra je zdaj daleč) pošlji mi za praznike petak; v navadnem pismu. Mislim, da je rokopisa dovolj; če ne, pa pošljem še kaj. Toda žuri se!

Tukaj je dolgčas kakor zmirom.

Zadnjič sem bil z Vido skupaj. Ali si dobila najjino karto? Povedala mi je, da si ji pisala „lepo pismo“.

Jaz ne vem, zakaj je človeku tako pusto, kadar se bliža Velika noč. Kakor otroku! — In še kabinet mi je dala gospodinja poslikati. Vrag z njo!

Veselilo bi me, draga Zofka, če bi mi sporočila, kako se Ti godi v Zagrebu. Meni se godí kakor lani, predlanskim i. t. d. Kaj bi Ti torej pisal? —

Sédi torej takoj, če Ti je prav, napiši par krščanskih vrstic in — pošlji honorar!

Iskren pozdrav

Ivan Cankar.

17. apr. 905.

Draga Zofka!

Malo kratko je, kar Ti pošiljam, ampak v naglici nisem imel drugega. Kaj počneš? In kaj Ti je prišlo na misel z babičevanjem?

Koliko je resnice na Tvoji potrtosti in koliko le hipnega razpoloženja? — Z Vido sva občudovala Tvoje pripovedovanje o Vladoši in sva bila obadva teh misli, da so to Tvoje najboljše stvari in da bi bilo dobro, če bi jih izdala v posebni knjigi. „Ein Kinderbuch für Erwachsene!“ —

Jaz — nobene besede o sebi! —

Desetak mi le pošlji in sicer kolikor mogoče hitro. V pismu! Pride hitreje in zraven bo tudi par Tvojih besed. Črtica je za desetak sicer prekratka, ampak pošljem Ti že še kaj in dolžna si mi tudi še tri ali štiri krone!!

Tebi žalibog ne morem dati tiste tolažbe, ki meni krajša čas in ubija žalost. *Pijem šnops!* Če še to ne bo pomagalo, potem sploh ni pomoči. Amen!

29. sept. 905.

Tvoj

Ivan Cankar

O p o m b e k p i s m o m XII. d o XV.

Zofka Kvedrova je imela na Dunaju najzaupnejšo prijateljico Marto Tauskovo. V jeseni 1903. sta se v Sarajevu, kjer je živela Tauskova kot žena odvetniškega koncipienta, seznanili, občevali tam v družbi Silvija Kranjčevića in drugih književnikov ter nato ostali najiskrenejši prijateljici tri in dvajset let, prav do Zofkine smrti. Februarja leta 1905. se je Tauskova preselila z dvema otrokoma na Dunaj in stanovala v proletarskem predmestju, na Ottakringerstrasse, kjer jo je Zofka obiskala in ostala pri njej okoli štiri-najst dni.

Marta Tauskova je pozneje kot vdova postala avstrijski deželnozborski poslanec in član avstrijskega zveznega sveta, tajnica socialnodemokratske stranke avstrijske Štajerske, dopisnica dnevnikov itd. (Glej Arbeiterwille z dne 27. februarja 1927.: „Zofka Kveder. — Die Geschichte einer Freundschaft“ ali Tauskove knjigo „Fernambuk und Anderes“. Druck und Verlag: Druckereigenossenschaft Aarau. 1929.)

Ko je bila torej Zofka prvič pri Marti na Dunaju, se je shajala tudi s Cankarjem in ponovno utrdila že obstoječe prijateljstvo.

Zofka, ki se je še isto leto preselila z vso svojo družino v Zagreb, je ostala urednica „Domačega prijatelja“, ohranila tudi Cankarjevo sotrudištvo, sama pa pisala svoje velezanimive črtice in povesti o hčerkah Nadoši in Maši. Cankar je torej prvi izpodbudil Zofko, da je te črtice zbrala v knjigi, ki je izšla najprej v češkem prevodu Zdenke Haskove (Dykove) leta 1913. v praški založbi Grosmana in Svobode ter šele po avtorčini smrti v založbi Vodnikove družbe in Belo-modre knjižnice v Ljubljani.

Ze decembra 1904. je Cankar pisal Zofki, da „ne more dopisovati z nikomer in da ne mara nobene družbe“, zdaj pa je bil še bolj odljuden in naravnost plašen pred vsako družbo. Zofka je bila prav nasprotno nad vse družabna in željna živahne debate, zmerom z drugimi osebami.

Prav gotovo se je torej Cankar samo prestrašil, ko mu je pisala Zofka, da se želi seznaniti in porazgovoriti z njegovo dunajsko družbo, s slovenskimi mladimi literati in slikarji „Vesnani“, pa še ona ga odvede k svojim znanecem in tudi najveljavnejšega modernega češkega poeta Macharja posetita, kajpada.

Cankar, zagrenjen in razočaran po vsaki družbi, saj je v svoji agresivnosti vsako užalil in odbil, je Zofkino najlepšo namero takoj odklonil: „Ne bodi huda, toda ne zahajam v nobeno družbo in ne vem, kje bi jo dobil!“ ji je odgovoril. „Saj veš, da nisem rad med ljudmi, tudi med najboljšimi ne. K Macharju? Kaj pa bi tam?“ ji je pisal. Hotel je biti *sam!*

„Sam! Spoznal sem: le v samoti je svoboda. O, ne človeka! Kakšna slast, ne videti človeka! Pomisliti, da ni človeka na svetu, čutiti, da nikoli več ne udari tuja roka na srce, da ne prestraši ušesa nikoli več kričeči glas dvonoge živali, da se ne orose oči, ker so bile srečale tujega očesa zli pogled! Svoj, sam, svoboden! Ali verjamate, da je trenotek čiste svobode dostojno plačilo za glad in smrt? O trenotek brez skrbi! Skrb — to je trpljenje življenja. Vesolen pojem, beseda vseh besed; vse je v nji: žalost, sram, ponižanje, razočaranje in glad in blaznost in smrt...“

Čitajte Cankarjevo črtico „*Na otoku*“, napisano približno v tistem času, polnem obupnih, blaznih skrbi! Priobčil sem jo šele na prvih straneh „Slovana“ v 1. številki letnika 1905/1906; prav hranil sem jo, da sem z njo začel novi letnik.

Kakor je o sv. Miklavžu 1904. vprašal Zofko, „kdo je Kvapil“, vsakemu slovenskemu in slovanskemu literatu dobro znani, ugledni češki dramatik in dramaturg-režiser, prav tako je zdaj vpraševal glede Ivana Laha: „kdo je ta človek?“ dasi ga je poznal kot pesnika in pisatelja menda vsak slovenski inteligent in je Lah pisal tudi mnogo za „Slovana“, v letniku 1905/1906 pa celó dolgi roman „*Iz časov romantike*“.

Zofka je izvršila Cankarjevo naročilo (glej XI. pismo), in Jaroslav Kvapil je pisal avtorju „*Kralja na Betajnovi*“ dolgo pismo. Toda Cankar mu ni odgovoril, ker se pač v svoji potrnosti za uprizoritev sploh ni dosti zanimal. Res mu „itak ni (bilo) na tem, če pride reč na oder ali ne“, kakor je meni omenil v 22. pismu, dasi je šlo za uprizoritev v Narodnem divadlu. A videti je, da je bil brez posebnega zanimanja tudi za uprizoritev komedije „*Za narodov blagor*“ na praškem Pištčkovem odru.

„Jako klaverno življenje“ v „mileuju, ki gnete in pretvarja človeka“, je povzročilo, da je Cankar postal „siten in sam sebi na poti“ in ni mogel niti tožiti več: „Jaz — nobene besede o sebi!“ in „Meni se godi kakor lani, predlanskim itd. Kaj bi Ti torej pisal?“

Tudi prijateljica Zofka je bila polna skrbi in potrnosti, a energično podjetna, zato si je hotela pomagati z zaslužki babičevanja. Mati in zdravnikova žena se je prav resno nameravala posvetiti poklicu, ki bi ji donášal večje honorarje kakor slovensko pisateljstvo. Seveda je ugovarjal njen mož, dr. Vladimir Jelovšek, ugovarjal je rahlo Cankar in še kdo, a misel ji je ven-

dar temeljito izbil šele dr. Oskar Wiener, praški nemški pisatelj in Zofkin prijatelj, ki jo je bodril, naj piše nemški, saj mu je že v Pragi dokazala, da je talent in da piše „ein tüchtiges Deutsch“. In res je slušala Wienerja: bila je nekaj časa gledališka poročevalka „Agramer Tagblatta“ in več let urednica „Frauen-Zeitunge“, tedenske priloge „Agramer Tagblatta“. Navajam to podrobnost iz Zofkinega delovanja, ker je vplivalo tudi na Cankarja: tudi on je nameraval, ko se je utrdil v nemškem slogu pri „Information“, stopiti kot dramatik pred dunajsko občinstvo.

Toda naj slede tu Cankarjeva pisma iz teh časov!

24

Dragi!

Tu Ti pošiljam črtico; porabi jo kjer hočeš. Da bi pisal *zdaj* kaj daljšega, mi absolutno ni mogoče; dotlej ne, dokler ne dovršim romana za Schwentnerja.

Zdi se mi že več nego čudno, da ne priobčiš v „Narodu“ moje črtice. Na ta način mi ni mogoče pisati kaj drugega in torej tudi ne morem priti do denarja, ki ga rabim.

Precej ko dovršim stvar, ki jo imam v delu, pričnem pisati za Tvoj...¹, četudi samo daljšo novelo.

Pozdravlja Te

Ivan Cankar.

Objavi torej „Prijateljico“ in če možno, mi izposluj 20 kron ter jih daj poslati na *univerzo*.

(Brez datuma.)

25

Dragi Govékar!

Naslov povesti je: „*Ministrant Jakec*“.

Napišem Ti jo in Ti jo pošljem — toda povedati Ti moram že zdaj, da želim ves honorar na rokopis. Obsegala bo novela nekaj čez sto mojih strani. Piši mi torej, če mi moreš *trdno* obljubiti, da mi pošlje Hribar po prejemu rokopisa 150 kron. Govori z njim in če dobim ugoden odgovor, prejmeš rokopis začetkom prihodnjega tedna.

Regali me je iznenadil z novico, da si mi bil Ti na Dunaju „ponujal“ tajništvo (ali kaj) slov. gledališča in jaz da sem odklonil. Kaj pa je s to stvarjo? Službe, ki bi bila zame (in ta bi bila zame) bi jaz nikoli ne bil odklonil! Regali je pač slišal kaj zvoniti in ni razumel.

¹ Izpuščena je beseda, menda mesečnik ali list — „Slovan“.

Kaj je z mojo dramo? Nič ni z njo! Dovršena bo do božiča, Ljubljani pa je ne izročim, dasi imate letos menda dobre igralce. Tudi tiskati je najbrž ne dam, vsaj v originalu ne. Ne misli, da se „kujam“ — nagibi so vse drugi.

„Matici“ bom tudi še pred božičem nekaj poslal; dolgovi me tarejo in rabim sila denarja!

Dunaj 24. okt. 905.

Pozdrav

Ivan Cankar.

26

Dragi!

Prosim, odgovori nemudoma na moje vprašanje, da se bom vedel ravnati glede povesti.

S pozdravom

Ivan Cankar.

Dunaj 31. okt. 905.

27

Dragi Govékar!

V odgovor na pismo Ti pošiljam prvo polovico povesti; cela bo obsegala 100 strani, manj ne, morda več; pošlji mi tudi *takoj* polovico honorarja (60 K); do konca tedna dobiš zvršetek. Te dni pride sem moj brat (duhovnik) iz Sarajeva; zato rabim novcev.

Ni mi prišlo na misel, da bi Ti bil zameril dopisnico; tudi jaz, kakor več, ne pišem rad, dolgih pisem še celo ne.

Kar se tiče mojega računanja: jaz mislim, da pride le četvero mojih strani na eno „Slovanovo“. Drugače pa naj bo po Tvojem; saj se bo videlo pri tiskanju, kdo ima prav. In kaj je z „ostalim dolgom“? Čudil bi se, da bi bil še kaj dolžan; naj mi pošlje upravništvo račun.

Drame Ti vsaj pred božičem iz gotovih vzrokov ne morem izročiti. Na vsak način pa je prav, da se „Za narodov blagor“ *prej* uprizori; že tako je ta drama veliko izgubila, samo zato, ker je ležala tako dolgo v knjigi; to se zgodi celo dramam, s katerimi se moja komedija še od daleč ne dá primerjati. Tako so igrali „Tkalce“ deset let prepozno in v spreh, ki bi bil prej velikanski, je bil minimalen; skoro isto je bilo z „Mladostjo“. —

Zaradi „zabavljanja“ — dragi moj, od zabavljanja še nihče ni dobro živel in da bi bil jaz malo manj „zabavljal“ in da bi bil malo bolj „upošteval praktične razmere“, bi se mi godilo danes drugače! Dovolj o tem. —

Mislil sem napisati za „Narod“ nekaj feljtonov o drami in o gledališču; pošljem jih najbrž Tebi.

Lep pozdrav!

Tvoj

Ivan Cankar.

Na Dunaju 13. nov. 905.

Opombe k pismom 24 do 27.

V pismu brez datuma mi je poslal Cankar črtico „Na otoku“, simbolično sliko svojega duševnega razpoloženja ob koncu leta 1904. in v začetku leta 1905. O črtici in razpoloženju sem že govoril v prejšnji opombi; kako je bilo s Cankarjevo „Prijateljico“, pa se ne spominjam. Značilno je, da si je dal tu Cankar honorar poslati izjemoma spet na univerzo: menda ga je hotel prikriti sicer skrbni in morda celo preveč uslužni svoji gospodinji...

Cankarja sem bil prosil, naj mi napiše za „Slovana“ roman za ves letnik ali vsaj daljšo novelo. Res mi je poslal „Ministranta Jokca“, ki je izhajal v IV. letniku v štirih številkah, začeni z drugo številko. Iz računa na Cankarjevem pismu je še danes razvidno, da je uredništvo računalo po pet Cankarjevih kvartnih listov za tiskano „Slovanovo“ stran. Torej naj bi rokopis 100 strani dal 20 tiskanih; honoriranih po 6 K, znaša 120 K. V resnici je dal rokopis 99 kvartnih listov in 18½ tiskanih. Motila sva se torej oba.

„Ponujati“ službo pri gledališču, sploh nisem bil upravičen. Gotovo je, da odbor Dramatičnega društva službe tajnika, hkratu dramaturga, nadzornika vseh skušenj in predstav in angaževalca vsega osebja Cankarju ne bi bil zaupal; še bolj gotovo pa je, če bi mu jo bil dal, da bi bil Cankar iz take službe že prvi mesec — pobegnil.

Kaj je bilo s Cankarjevo novo dramo, ki je ni mislil izročiti Ljubljani niti „najbrž“ ne dati v tisk, „vsaj v originalu ne“? Nameraval je spisati dramo, ki naj bi se igrala najprej v nemškem prevodu na dunajskem odru. Ali je izkušal svoj načrt izvršiti ali pa je ostalo le pri namenu, ne vem več, dasi se spominjam, da je bil nekje — a kje in kdaj? — govor o neki Cankarjevi drami, ki naj bi se uprizorila na dunajskem Deutsches Volkstheater.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

I

Sredi dopoldneva so bila polja od Blatnice, ki se je vsa umazana in lena vlekla med golim vrbjem in akacijami, do Haloz, s katerih so se dvigale poslednje tenčice pepelnato sive megle, od Orehovcev na zapadu in skoraj do Sv. Magdalene na vzhodu polna glasnega, sproščenega govorjenja, vriskanja, petja in neugnané sle po delu in gibanju. Ljudje in živali so se z močnimi, od dolge zime spočitimi in nekoliko okornimi telesi pognali v zemljo, jo orali, prekopavali, rahljali ter po-

lagali vanjo prvo pomladno seme: droben, rjavordečkast, opolzec čebulček. Vsa ravnina je bila polna sključenih deklet in žensk v belih in rumenih robcih, pisanih bluzah in temnih krilih; sklanjale in dvigale so se kakor klasje v vetru; vmes pa so stopali konji in mošje. Daleč na obzorju so se videle njih temne in zravnane postave.

Že nekaj dni je bila vznemirjena vsa Lukarija: Lukovci, Blatinci in Sejanci ob Blatnici pod zadnjimi obronki Slovenskih goric, Petkovci in Drenovci na levem bregu Drave pod Halozami, na sredi pa Sveta Magdalena, Tihonci in Orehovci. Gospodinje so ukazale sneti velike lese, ki so visele v sobah na kavljih nad pečjo; v njih je bil spravljen čez zimo lukec. Treba ga je bilo otrebiti in prebrati za seme. Zvečer so prišle žene in dekleta, vzele vsakega posebej v roke, ga pregledale in izločile vse predrobne, predebele ali pa slabe. Tudi fantje so prišli. V nizke sobe, polne petja in šal, je prihajalo s polj skozi odprta okna novo življenje, ki je širilo fantom in dekletom prsi, da so jim nemirno bila srca. Nad vsemi vasmi je drhtelo. Vsakdo je že težko čakal, da se bo zemlja osušila in da bo mogel na polja, kjer se bo lahko zravnal, svoobodno zadihal in začel delati. Delati in živeti.

Res, komaj so dočakali.

Prvi so zaorali v še mehko zemljo trdni kmetje. Tako je bilo že od nekdaj: oni imajo konje in plug in težake.

Sokova njiva je bučala kakor panj čebel.

Tina Sok je že od ranega jutra oral. Stopal je počasi za plugom, skrbno pazil za vsako grudo in s posebno naslado zajemal vase opojni vonj dehteče zemlje. Plug je bil kakor drobna igrača ob rejenih, težkih rjavih konjih, ob njihovih močnih, ogromnih telesih. Dvigali so glave; tudi njim je dehtela pomlad, tudi nje je dražil sveži zrak, toda stopali so umerjeno in naravnost, ker so čutili za sabo močno gospodarjevo roko, ob strani pa domačo hčer Polono, ki jih je držala za vajeti in vihtela bič. Nikoli ni bila zadovoljna, pa če so še tako ubogali, zmeraj je švrkala z bičem po njih in jih priganjala. Krepko je stopala po zorani zemlji, prsi so se ji naglo dvigale, velike, temnorjave oči so se ji bleščale, črni lasje, ki jih je imela le za silo povezane z rdečo ruto, pa so se ji lovili v naraščajočem vetru.

Ko sta zorala nekaj ogonov, sta izpregla, vzela vsak svojega konja in ga vpregla v brano.

Poloni so se napele mišice na rokah, prsi so se ji izbočile, močno zagoreli obraz ji je okamenel, oči pa so zaplamtele. Z eno roko je držala za brano, z drugo za vajeti in drvela po ogonih.

„Glejte, Sokova vlačič!“

Polona pa ni ničesar videla in slišala, vsa se je predala slasti divjega napora, vonju zorane zemlje in drhtenju prihajajoče pomladi. Bilo ji je, da bi se kar vrgla v puhtečo se njivo, da bi šlo še čez njo in jo zoralo.

Ko je bil ogon zoran in povlačen, sta ga Sokova nečaka, Drejčev Andrej in Blaž, ki sta stala v razorih, z motiko zravnila. Grabila sta zemljo z vrha proti kraju, da je postal ogon raven kakor greda. Zemlja je bila še vlažna in se je sprijemala, zato sta morala večkrat tolči motiko ob motiko in otresti prst z nje. A bila sta velika in močna, Blaž je veljal za najmočnejšega fanta v Lukovcih, zato jima je delo šlo hitro od rok, in ves čas sta se šalila z dekleti na sosednih ogonih.

Bilo jih je morda deset. Na dvajset korakov po ena na vsaki strani grede. Segale so z desnico v višnjeve izprane predpasnike, jemale iz njih polne pesti drobnega rdečkastega čebulčka in ga naglo, v enakih razdaljah vtikale v zemljo. Vsaka je sadila do polovico grede. Njih desnice so bile vse blatne in od prsti umazane. Če je katero od napornega sklanjanja že skelelo v križu, se je počasi zravnila in še široko zasmejala: „Letos bo pa hud, ker že zdaj skeli!“

Prve so vsajale tri Sokove sestre: dvainšestdesetletna Lajhovka, nezakonska, ki jo je Sokica zanosila nekje na Hrvaškem, rodila pa na poti v Gradec, nekaj let mlajša Nana, botra Nana, kakor so jo sploh klicali, in najmlajša, tridesetletna Ana, vstric nje pa Ivanka, žena Sokovega mlajšega brata Drejča. Nato so se vrstile Drejčeve hčerke in sosedje. Zdaj pa zdaj je še zmeraj prišla katera in nekaj časa pomagala; ni mogla kar tako mimo županove njive.

Nekoliko stran pa je gospodinja sejala lukovo seme. Preden je začela sejati, je zasadila v začetku ogona blagoslovljen les, se prekrizala in zamahnila s polno pestjo predse, jo razprla, da se je svetlosivo seme razsulo v temnorjavo, sočno zemljo. Hodila je počasi, s težkim korakom in v enakih presledkih zamahovala z roko, ne da bi se ozrla na levo ali desno. Bila je prav tako obilna kakor Sok, le da je bil njen obraz še bolj poln, top in brezizrazen.

Lajhovka ji je že nekaj časa kričala:

„Hé! Marjeta! Botra Nana pravi, da bo po veliki noči luk po sedem dinarjev. Hé, čuješ!“

A Marjeta se niti ozrla ni. Za nič na svetu ne bi bila izpregovorila. Slišala in verjela je, da je treba pri sejanju lukovega semena molčati, če hoče, da bo obrodilo.

Ko se Lajhovki ni posrečilo, da bi zapletla gospodinjo v pogovor, se je lotila Andreja in Blaža:

„Fanta, kako delata grede? Kakšen pa bo luk!“

„Tako debel že kakor vaša glava“, se je zasmel Andrej in pokazal na njeno zelo majhno in ozko glavo.

„Moral pa bi biti takšen kakor tvoja zadnjica“, se je odrezala Lajhovka.

Vsi na njivi so planili v smeh, toda čez nekaj trenutkov ga je presekala visoki glas Anine dvanajstletne hčerke Tunike, ki se je igrala na ozarah z Drejščevim Domnom:

„Glejte, babica, prihajajo!“

Ženske so se ozrle čez njivo in utihnile.

Po ozarah se je poganjala drobna ženska; globoko sklonjena se je upirala na palico in kimala ljudem, ki so jo pozdravljali. S težavo je dospela na Sokovo njivo, obstala ob košari, se še globlje sklonila in si s koščeni, z nabrekli sinjimi žilami prepletenimi rokami nagrebla lukca v predpasnik ter se pognala po razoru proti ženskam.

„Mati, vendar ne boste sadili!“ se je zavzela Ana in ji šla naproti.

„Čemu ne bi? Lani sem ga, pa ga bom še letos!“ je preprosto odvrnila osemdesetletna starka in se sklonila nad gredo. Z levico se je morala upreti na palico, da ni padla. Z desnico pa je segla v predpasnik in s svojimi dolgimi, tankimi prsti potisnila sadež v zemljo. Z uvelim, od dela in starosti razjedenim obrazom, ki je bil skoraj take barve ko zorana njiva, je kar silila v zemljo. Globoko je soplja, na ozki, koščeni obraz ji je izza bledorumenega robca padlo nekaj sivih las, usta je imela napol odprta, da se je veter lovil skozi nje. Zdelo se je, da se bo zdaj pa zdaj zgrudila, toda roka se ji je naglo sukala po zemlji, vsajala je, ravnala in segala v predpasnik.

„Mati, pustite, preslabi ste“, je dejala Ana in jo prijela za roke.

„Kaj bom preslaba! Toliko bom še zmerom opravila kakor kakšna druga. Kar pojdi in pusti me pri miru.“

Tedaj se je oglasila z druge strani Marjeta:

„Mati, pojdite mi pri priči domov!“

Sokica se ni niti zmenila za njene besede in Marjeta je opazila, da so na sosednih njivah prisluhnili, hkratu pa se je še domislila, da med setvijo ne bi bila smela izpregovoriti; zato je začela jezno kričati:

„Kaj pojdite! Doma ne morete niti v peč zakuriti, samo posedate, godrnjate in sitnarite. Tu bi se pa ubijali, da bi mislili ljudje, kako slabo se vam godi. Potem pa boste dva tedna vzdihovali. Saj niste za drugega nego za posteljo!“

Sokica se je počasi zravnala in se ozrla proti snahi, ki je bila vsa rdeča od jeze in kričanja.

„Ne repenči se tako,“ je dejala z glasom užaljenega in trmastega otroka, „saj vsi vedo, da ti je žal za vsak grižljaj, ki mi ga daš. Najrajši bi me živo spravila v grob!“

Zdaj je Marjeta planila čez ogone in bi bila najbrž podrla taščo na tla, da ni prišel Sok.

„Pusti mater in pojdi sejati! Vi, mati, pa sadite, če ste tako trmasti. A nihče vas ne sili.“

Nihče me ne sili, se je motalo Tini v mislih. Če me ne bi silila, ne bi šla. Kako le more reči kaj takega! Sedemdeset let sem ga pomagala saditi, pa bi mogli letos brez mene, ko ga mislijo zasaditi pet gred več kakor druga leta. Seveda me sili: njiva me sili.

Bilo je že blizu poldneva, ko se je iznenada razlegel z zgornjega konca njive močan vrišč. Andrej je tako dolgo dražil Lajhovko, da je planila vanj.

„Dekleta, sezujmo ga“, je vreščala in ga lovila za nogo. „Sezujmo ga, kaj se bo iz nas norčeval!“

Dekleta in celó žene so s smehom in vzkliki zdrvele na konec njive, si med potjo močnejše zadržile predpasnike in obkolile Andreja. Drejčeva Kristina ga je lovila za roke, Urška mu je segala v lase. Blaž je stal ob strani, se smejal in jih še podžigal. Andrej se je branil, a kaj je mogel, ko jih je bilo toliko.

Sok je ustavil konja in kričal čez ogone:

„Ženske, pošteno ga izdelajte, da bo vedel, kdaj je z ženskami luk sadil!“

„Le, le!“ je kričala Lajhovka že vsa razgreta. „Enkrat moramo imeti tudi me ženske nekaj pravice.“

Polona je spustila vajeti in skočila čez njivo. Odrinila je ženske, zgrabila Andreja odzad za ramena in ga kakor bi trenil položila vznak na zemljo. Že so ga sezuvale.

Zdaj se je celó Sokica približala. Dà, tako so delali, kar pomni. Čim več fantov so dekleta premagala in sezula, čim bolj so se metali, tem debelejši je bil jeseni luk. Tudi Marjeta, ki je že nehala sejati, se je naglo približala in napadla nič hudega slutečega Blaža ter ga vrgla na tla. Takoj je z vriščem priteklo nekaj deklet, da bi ga sezula.

Iz gruče je iznenada planila Polona s čevljem v rokah.

„Enega že imam“, je vpila in ga zavihtela daleč po njivi.

„Ti si pa dekle, Polona!“ ji je zaklical fant, ki se je pravkar ustavil na ozarah. Ko ga je razgreta Polona zagledala, so ji oči zagorele in pognala se je proti njemu:

„Martin, še tebe bom, če hočeš!“

Martin si je naglo slekel suknjič, zavihal rokave in razprostrl roke: „Pa poskusi!“

Polona se je pognala vanj. A Martin jo je v trenutku objel okoli pasu in jo tesno privil k sebi, da ji je pošla vsa moč. Čudno sladko ji je postalo. Tedaj so prihitela dekleta in spravila Martina na zemljo. A Martin je bil močan in uren, odrinil je ženske in se spet spravil na noge. Zravnan je stal sredi ozar in se smejal:

„Vidite, da ste zanič. Šest proti enemu, pa me ne zmorete!“

„Kaj te ne bi zmogle!“ je zavpila Marjeta, ki je pustila Blaža sredi ogona, in planila proti Martinu. V nekaj trenutkih je bil tudi Martin brez čevljev.

Ženske so sopihale od navora, prsi so se jim burno dvigale, obleka jim je bila vsa zmečkana, Martin, Blaž in Andrej pa so med njihovim zasmehovanjem iskali čevlje in se obuvali.

Sokica je začela popravljati grede, ki so jih med ravsanjem razkopali. Tudi druge so se počasi lotile dela. Le Polona je še stala sredi gred. Snela je rdečo ruto in si jo potem iznova zavezala. Črni in svetli lasje so ji silili na razgreti obraz, da jih je komaj spravila pod ruto. Zagorel, skoraj bronasto rjav obraz ji je zalivala rdečica, oči so se ji bleščale v vlažnem blesku, hlastno je vdihavala to čudežno življenje, ki je prihajalo bog ve odkod. Zapela si je še belo bluzo, ki se ji je bila na tilniku odpela, in si poravnala rdečkasto krilo. Stala je sredi grede in opazovala Martina, ki se je obuval na koncu njive, dokler je ni poklical Sok h konjema.

Do somraka je stotero in stotero blatnih ženskih rok zasadilo skoraj vsem premožnejšim kmetom njive.

Konji so se upehani in znojni vračali s polj, a tudi ljudje so bili utrujeni od dela. A ta utrujenost ni bila podobna oni jesenski, ko te boli od neprestanega dela vsaka koščica in ko komaj čakaš, da sedeš za mizo, se naješ in ležeš ter v trenutku zaspiš kakor ubit. Ne, to utrujenost so ljudje čutili kakor nekakšno trudno opojnost. Telo se je sicer zmučeno vleklo po blatnih poljskih poteh in kolovozih, toda v notranjosti so bili sveži in polni veselja. V trepetajoč pomladni večer je zvenela zategla pesem, se lovila med še golimi vejami jelš, vrb in akacij ter segala v vasi, kjer so gosposdinje pripravljale večerjo.

O, ta večerja! Kolikrat se je bodo težaki spomnili!

A ta večer ni nihče mislil na to, da bo Marjeta že čez tri dni dajala delavcem zjutraj krompirjevo juho, za južino košček kruha in droben luk, za kosilo spet krompirjevo juho in mrzel fižol, oboje skuhano že zjutraj, popoldne malo kruha in luka, zvečer fižol, ki je ostal od obeda. Ne, ta večer so ljudje samo uživali in niso mislili na jutri. Kako bi tudi?

Sokova sprednja soba je bila polna vonja po kuhani svinjini in pogačah, vrč z vinom pa je brez prestanka krožil po mizi. Govorili in smejali so se vsevprek.

Tedaj je stopil v hišo Drejč s harmoniko. Fantje so skočili s klopi in ga hrupno pozdravili. V nekaj trenutkih so potisnili mize in klopi ob steno ter zaplesali.

Zdaj niso bile noge nič več trde in okorne, roke nič več težke. Soba se je napolnila z vrtečimi se pari fantov in deklet, ki jih je med vrto-glavo godbo valčkov in polk hladil zrak, prihajajoč z zoranih njiv skozi odprta okna. Poloni, ki jo je vrtel Martin, se je časih, ko se je približala odprtemu oknu, zazdelo, kakor bi hitela po zorani njivi.

Pozno v noči so se vinjeni vračali domov.

Noč je bila svetla in skoraj hladna. V zraku je dišalo po življenju.

Možje so razgreti legli k svojim ženam, fantje pa so trkali dekletom na okna in jih klicali.

Marsikatero dekle je sredi te pomladne noči zaječalo v sladki boli prvega dejanja.

Tudi Polona.

II

Naslednje dni so sadili kočarji in še nekateri kmetje.

Lajhovka je že na vse zgodaj nakrmila svojega edinega prašička, zadela vrečo z lukcem na rame, zaklenila nizka vežna vrata, spravila ključ v gumno za bruno in se spustila po strmem sadovnjaku v tako globok klanec, da je kar utonila v njem.

Šele čez nekaj časa se je pokazal izza grmičevja vrhnji del njenega rumenega robca in se zdaj pa zdaj zableščal v vzhajajočem solncu, da je bilo videti, kakor bi frfotal nad klancem velik rumen pomladni metulj. Počasi se je začel prikazovati tudi njen ozki, prsteni obraz, ves zguban in tu in tam porasel s svetlimi dlačicami. Ob visoki lesnjači se je zdajci pognala na ozko pot. Za trenotek je obstala in se ozrla na svojo leseno bajto na hribu, potem pa je z naglimi koraki odhitela med položnimi njivami in pašniki. Ko je prehodila redek bukov gozd, je zagledala tik pod seboj vso dolino tako blizu, da bi jo lahko kar z roko pobožala. Že tisočkrat in tisočkrat je prišla tu iz gozda ali prav tu stopila vanj, a vselej je na tem kraju za nekaj časa obstala in si privezala dušo. Tudi zdaj je snela vrečo z ramen in nekaj časa begala z živahnimi, nemirnimi očmi po ravnini pod seboj.

Nekaj korakov pred njo je padalo pobočje, zasajeno z vinogradi, strmo v obširne travnike; sredi njih je počasi tekla umazana Blatnica.

Njena nizka bregova sta bila tu in tam gola, tu in tam pa obrasla z zgrbančenimi vrbami in akacijami, ki so se poleti bohotno sklanjale čez reko in jo zasenčevale. Z golimi šibami in vejami so zdaj še mnogo bolj poudarjale njeno umazanost, lenobnost in zapuščenost. Ponekod so se travniki kar potapljali v naraslo reko, da je bila videti kakor dolga, ozka mlakuža. Onstran Blatnice se je širila ravnina do Drave, ki je skrita med trstjem in jelšjem tekla ob znožju Haloz skoraj vzporedno z Blatnico. Šele nekoliko dalje proti vzhodu se je Drava s Halozami približala Blatnici in Slovenskim goricam, ravnina pa se je zožila. Z Ilovšaka, kjer je stala Lajhovka, se je videlo, kakor bi se na vzhodu obe vrsti gričev sklepali. Na zapadu pa se je ravnina širila in se raztezala tja do Pohorja, ki je bilo v dalji kakor ozek, višnjev trak.

Pod Lajhovko je ležala vsa Lukarija, le tu in tam posajena z gozdovi, drugače pa vsa pokrita s polji in travniki, preprežena z belimi cestami, rjavimi poljskimi kolovozi in potmi, skoraj razpolovljena po železniškem tiru in obljudena s številnimi vasmi.

Lukovci so bili takoj onstran Blatnice. Lajhovki se je zdelo, da bi bilo treba samo iztegniti roko, pa bi lahko dosegla vedro pri kateremkoli vodnjaku v vasi. Vsa dvorišča so ji bila odprta; težavno je bilo njej kaj skriti spodaj v Lukovcih, ko je vsak dan pregledala vas od zgoraj in takoj opazila, kje je bilo kaj novo ali narobe. Skoraj na sredi vasi se je razprostiral prostoren trg, ob njem pa šola, njej nasproti ogromna stavba, pokrita s slamo, nekdanj šola, zdaj učiteljevo stanovanje in občinska hiša, na drugi strani velike ceste, ki je razpolavljala vas, hiša njenega brata, župana Tineta Soka, malo dalje pa gostilna. Sredi trga se je dvigal visok steber s kipom Marije z Jezusom v naročju. Na vsaki strani velike ceste so stale lepe, močne kmetije, dalje stran pa lesene, po večini s slamo krite kočje. Sredi med njimi se je visoko dvigala cerkev z župniščem. Nekoliko dalje, prav na koncu vasi pa je stal ogromen grad s številnimi, prostranimi dvorišči in gospodarskimi poslopji.

Lajhovka je še nekaj trenutkov zrla dol na vas, potem pa spet zadela vrečo na rame in se spustila v dolino.

Vas je bila tiha in prazna, ko je zavila po leseni brvi čez Blatnico med prve hiše. Šele sredi vasi je zagledala zdaj pa zdaj koga, ki se je zaspan opotekel v hlev ali stal na predrju ter se oziral po vremenu.

Tudi polja onstran vasi so še bila skoraj prazna. Le tu in tam je zagledala kakšno žensko, ki se je sklanjala nad zemljo.

„Seveda, snoči so se preobjedli in nadvijali, da ne morejo iz postelj“, je dejala Lajhovka in odložila vrečo na Sokovo njivo. Začela je šteti grede, da bi našla svojo. Tina je dejal, da je njena šesta od leve. Prva je Drejščeve Lizike, druga Andrejeva, potem Blaževa, četrta Anina, peta

Ivankina, šesta njena, naslednjih šestnajst pa je Sokovih. Te so prejšnji dan posadili. Lajhovka je natanko ogledovala svojo gredo, za katero bo morala še devetnajst dni na delo k Soku, vzela v roke pest zemlje in jo zdrobila med prsti, hitela s pogledi vzdolž grede in jo primerjala z ostalimi.

„Ni najboljša. Na spodnjem koncu je ožja“, je spoznala z nejevoljo.

Počasi je odvezala vrečo in si nasula v predpasnik lukca, se prekrižala, vdano vzdihnila: „V božjem imenu!“ in začela saditi.

Solnce se je dvigalo. Njive so počasi oživljale. Prihajale so ženske in zasajale grede, ki so jih dobile od premožnih kmetov „na odsluž“; zorano in pognojeno gredo za dvajset do pet in dvajset težakov.

Za Lajhovko je prišla prva Ana s Tuniko.

„Bog daj, zgodnja si!“

„Zgodnja, zgodnja, tu spodaj ste sami zaspanci!“

Ana je postavila košaro pred svojo gredo in odšla k Lajhovkini vreči.

„Najprej bomo tvojo!“

Tudi Tunika si je vzela lukca.

„Kaj, ti boš sadila?“ se je zavzela Lajhovka. „Kar sem k meni pridi. Ti bom povedala, kako in kaj. No, saj to ni nič težkega. Jaz sem ga sadila že z desetim letom.“

Čez dolgo sta prišla Drejč in Ivanka, nazadnje pa Blaž.

„Soka pa ne bo, čeprav je obljubil“, je dejala Lajhovka, ko so odhajali na Anino gredo. „Če pride, mu pošteno povem. Na zgornjem koncu mi je odjedel za dobro brazdo.“

„Saj tudi zorano in povlačeno ni, kakor bi bilo treba“, je dejal Drejč in se ozrl po njivi.

„Kaj hočemo, Boga hvalimo, da nam je sploh kaj dal,“ je vzdihnila Ivanka, tiha, skromna ženska, „Meškovi, Hrgovi in drugi pa letos sploh niso mogli dobiti niti pedi zemlje.“

„Sedaj, ko se luk dobro proda, noče nihče dati zemlje, časih pa so jo kar vsiljevali“, je menila Ana.

„In kdo ima več dobička?“ se je razvnel Drejč. „Za teh šest ogonov dobi sto dvajset težakov, za vožnje in oranje nam in drugim pa prav toliko, to se pravi, da mu ni treba dati za delavce niti dinarja. Polona in Marjeta mu tako odležeta za štiri, pastirico ima pa tudi zastonj. Koliko pa dobimo mi za luk z ene grede? No, ko bi ga lahko kar doma prodali, bi že bilo. A če hočeš kaj dobiti zanj, ga moraš peljati v Maribor, v Celje, na Hrvaško ali celo v Avstrijo. Izposoditi si moraš konja in voz ter za vsak dan opraviti deset težakov, poleg tega pa še trpeti, prositi in stradati, če hočeš prinesiti kaj denarja v hišo. Če plačaš voz-

nika ali greš z vlakom, ti tako nič ne ostane. Nikoli ne utegneš pošteno opraviti svojega dela in nikoli ne moreš iti nikamor na delo za plačilo.“

„Kaj boš ti tožil!“ se je oglasila Ana. „Vi že opravite težake, ko vas je mnogo pri hiši. Kaj pa jaz, ki sem sama! Za kočo in pet ogonov moram iti šestdeset dni v graščino, Soku za gredo dvajset, botri Nani za oranje, voz in konja tudi kakšnih trideset, več lepih delovnih dni pa tako ni.“

Drejč se je zravnal in zamahnil z roko okoli sebe:

„Skoraj četrtnina te ravnine med Blatnico in Dravo, Ilovšak, Bukovec in nekaj vinogradov v Halozah, je last naše grofice. Kaj bo le z vso to zemljo ona, ki ji leze že deveti križ na ramena in ki nima svojcev, da bi jim vse to zapustila.“

„Nič se ne boj, Drejč,“ se je zasmejala Lajhovka, „bo že Šegula poskrbel, da bo imela malo manj skrbi ob delitvi. Prejšnji teden je Soku spet prodal njivo na Zgornjem polju.“

„Tina in nekateri bodo obogateli, nam pa ne privoščijo poceni zemlje. Že od jeseni ga nagovarjam, da bi mi prodal kos travnika v Vrbju, a zaman. Boji se, da si ne bi tam postavil kočice in bi graščina izgubila nekaj delavcev, ki ji delamo zastoj.“

Drejč je stal še zmerom zravnan sredi njive; s trpkim obrazom se je oziral po ravnini, kjer se je sklanjalo nad zemljo sto in sto teles. A tistega prekipevajočega veselja kakor prejšnji dan ni bilo. Ljudje so sadili hitro, skoraj brez besed: morajo hitro posaditi, popoldne še opraviti to in ono, jutri pa bo treba h kmetom na delo. Solnce, ki je zjutraj nekaj časa lepo sijalo, je bilo zdaj prepreženo z oblaki, tako da je bila ravnina z umazanozelenimi travniki in oziminami, golim drevjem in temnorjavimi, skoraj črnimi, zoranimi njivami še bolj pusta in mračna.

Dà, večina teh ljudi dela na tujem, v vsem je zavisna od gospodarja. Zameriš se mu, pa izgubiš še to ped zemlje. Ko bi imel vsakdo vsaj košček svoje njive, bi jo posadil in v nekaj letih bi se opomogel. Prikupil bi, postavil si kočico in skromno zaživel v svojem, na svojem. Dà, to si želi Drejč, in to si žele vsi ti, nad tujo zemljo sklonjeni. Samo košček zemlje, pa bi bili rešeni!

Kako bi bilo, je prišlo Drejču zdajci v misli, ko bi prišel nekdo in dejal:

„Čujte, ljudje! Čujte vi, ki tlačanite na tej zemlji, kar ste shodili, čujte vi, katerih očetje, dedje in pradedje so tod tlačanili stoletja in stoletja, se rodili in umirali v bedi in pomanjkanju, potili kri in dajali svoje življenje, da je lahko živelo nekaj ljudi v blagostanju in v obilju, da je zrastle graščina, lepša od stolne cerkve v mestu, čujte in poslušajte,

vs a ta zemlja, ki je prepojena z vašo krvjo in krvjo vaših očetov in mater, vs a ta zemlja je zdaj vaša! Vzemite jo in si jo razdelite!“

Kaj bi dejali? Ali bi sploh verjeli tem besedam? Bi razumeli, da je prišla po stoletjih in stoletjih pravica spet med uboge in zavržene? Ali ne bi bili tako hlapčevski, da ne bi znali uresničiti teh besed?

V Drejčevih motno sivih očeh je vstal svetel plamen, naguban obraz se mu je razvedril, celo leva noga, prestreljena v kolenu, ki je zmeraj mlahavo stala ob desni, se je skoraj zravnila. Toda ko je spet zagledal pred seboj mračno ravnino, se je bridko nasmehnil, se sklonil in začel saditi. A še dolgo se ni mogel otresti misli, kako bi bilo, če bi se izpolnila božja pravica in bi dobil vsakdo, tudi on, košček njive, travnik in sadovnjak.

Proti poldnevu, ko so sadili na Andrejevi gredi, je prišel Sok s steklenico vina.

„Zaliti moramo, da bo prej pognal“, je vzkliknil in ponudil presenečenemu Drejču.

Ano pa je podražil:

„Na postaji sem zvedel, da se je vrnil drenovski Hrga iz Rusije. Menda jih je še več prišlo. Mogoče pride tudi Jernej.“

(Dalje prihodnjič.)

SODOBNI PROBLEMI

AVSTRIJA IN NJEN POLOŽAJ V EVROPI

R. W. Seton-Watson, profesor za zgodovino srednje Evrope na londonski univerzi, je objavil v januarški številki revije *L'Esprit international* obsežno razpravo o političnem položaju Avstrije. Ker daje ta razprava izčrpen pregled čez novejšo politično zgodovino Srednje Evrope, prinašamo njene glavne obrise.

Pred leti se je pogosto govorilo o „balkanizaciji“ Evrope, kakor bi pomenila že sama beseda „Balkan“ grožnjo in nevarnost za evropsko civilizacijo. Zdaj pa se je Balkan pomiril in ognjišče terorizma se je preselilo na Dunaj, ki je postal nevarna točka sodobne politike. Vse kaže, da je nastala v zgodovini južnovzhodne Evrope nova doba.

Balkan je bil od nekdaj med nakovalom in kladivom evropskih velesil. Domače prebivalstvo je bilo v prejšnjih stoletjih preslabotno, da bi si moglo samo krojiti usodo. Potem je postal orodje v rokah dveh držav: Avstrije in Rusije. Obe sta se družili proti skupnemu sovražniku — Turčiji, toda ljubo-sumno sta pazili, da se ne bi vpliv nobene na Balkanu preveč povečal v škodo druge. Od začetka 19. stoletja so se jele aktivno udejstvovati na Balkanu najprej Francija in Anglija, potem Nemčija in v zadnjih petindvajsetih letih tudi Italija. Balkan je postal šahovnica tujcev v boju za „ravnotežje velesil“ in „kompenzacije“. Skoraj neopazno so začeli takrat tudi prebivalci Balkana

sami dvigati glave. Gladstone je bil prvi evropski državnik, ki se je upr delitvi Balkana med evropske velesile. Prvi je izrekel besedi „Balkan Balkancem!“, ki sta postali upanje in program Balkana. Toda intervencije velesil so postale še hujske in so trajale z istimi cilji še celih štirideset let, dokler jih ni „svetovna konjunktura“ velike vojne obrnila v drugo smer. Habsburška monarhija je propadla, Rusija pa se je tako izpremenila, da je skoraj ne bi mogli spoznati, in se za nekaj časa osamila. Nemčija je bila tako oslABLJENA, da do zadnjega časa ni mogla resno vplivati na usodo Balkana, Anglija pa je imela dovolj skrbi drugje in se za usodo Balkana skoraj ni brigala. Tako sta torej pletli svoje mreže na Balkanu samo Francija in Italija.

Na videz ni zveze med Balkanom in današnjim avstrijskim problemom, v resnici pa obstoji in še zelo tesna je.

Svetovna vojna je docela preobrnila ravnotežje Balkana. Jugoslavija in Romunija sta razsežnejši od Grčije, Bolgarije in Albanije, hkratu pa tudi bolj povezani. Francija se je vnemala za to, da bi pomirila narode Balkana in premostila razna nasprotja med sosedi. Italija pa je imela drugačne namene. Na vse mogoče načine je preprečevala sporazume med Madžarsko in sosedi. Njena politika je dandanes svetu že dobro znana in z njo vred tudi sredstva, ki se jih je posluževala. Poskušala je ustvariti nekakšno ravnotežje na Balkanu s tem, da je krepila Avstrijo, Madžarsko in Bolgarijo ter skušala slabiti Malo antanto. V Avstriji in na Madžarskem je utrdila svojo politično in gospodarsko moč. Toda ta kratkovidna politika Italije je bila prav nasprotno učinkovala, kakor si je Italija želela. Bolj ko kaj drugega je pomagala združevati narode balkanskega polotoka in dandanes imamo na političnem obzorju že dve formaciji, ki ju je izzvala — Malo antanto in države balkanskega pakta, ki sta se jim pridružili kot aktivna članica Turčija, kot „dobrohotna opazovalka“ pa Rusija. Bolgarija se je izprva še nekoliko branila obeh formacij, zdaj se pa čedalje bolj približuje združenim sosedom. Balkan torej ni več primerno ozemlje za spletkarjenje, zlasti zaradi tega, ker je morala Italija obrniti svojo pozornost na boj z Nemčijo — za Avstrijo. Mala antanta zaenkrat ta boj samo opazuje, Francija in Anglija pa čakata resnejših zapletov in končne krize, ki bo, kakor vse kaže, neogibno in kmalu prišla.

*

Razpad Avstrije v letu 1918. je morda najvažnejši dogodek po razpadu bizantinskega cesarstva. Zato ni čudno, da se njegove posledice še zdaj tako čutijo. Države, ki so postale njene naslednice, so se razdelile v dve skupini: med zmagovalke in premaganke. Buren politični razvoj sta imeli zlasti obe premaganki. Madžarska je morala preboleti tri revolucije v enem letu, preden je dosegla nekakšno ravnotežje. V Avstriji, ki nikoli ni prav mislila na vrnitev nekdanjega stanja, pa so se pokazale resne zmede šele zdaj. Na Madžarskem se je nekdanja predvojna vodilna kasta po kratkem razdobju hitro opomogla in se še bolj utrdila kakor kdajkoli prej, medtem ko so v Avstriji nekdanji vodniki izpustili vajeti iz rok.

Zidarji miru v Parizu so odločili, da je Avstrija zmožna samostojnega življenja. A za to odločitvijo se je skrival drug namen — hoteli so čim bolj oddaljiti šest milijonov Nemcev od Nemčije. Res je sicer, da je težavno združiti značaj Prusov z značajem Avstrijcev, toda take razlike premosti časih že ena

sama generacija. To se že zdaj kaže. „Mislim, da so nasprotniki združitve Avstrije in Nemčije napravili v zadnjih šestnajstih letih veliko napako“, pravi Seton-Watson. „Niso uvideli, da ni dovolj, če dopuste Avstriji ‚zmožnost samostojnega življenja‘ v Evropi, ki se je počasi bližala normalnemu stanju, kakor je vse kazalo do leta 1924. Morali bi bili tudi pomisliti, kakšen položaj bo nastal za Avstrijo v Evropi, ki bo zašla v obupno gospodarsko stanje.“

Izkratka: dokazalo se je sicer, da Avstrija lahko živi neodvisno v sedanjih mejah, toda nihče ne bi bil smel pričakovati, da bo ta skromni ideal dovolj za ljudi, ki gledajo nazaj in ki so bili vajeni večjega. Pa tudi mladine ne bi bilo mogoče prepričati, da Avstrija ne bi mogla doseči lepše usode. Velesile bi bile le na ta način lahko preprečile težnje po združitvi, da bi zagotovile Avstriji materialno restavracijo in intelektualno svobodo v častnih mejah. To so nekatere tudi poskušale, druge pa so zaradi svojih interesov njih delo ovirale. Kakor so se nekoč velesile med seboj izigravale v boju s Turčijo, tako se godi tudi dandanes v avstrijskem vprašanju. Naenkrat smo dobili tri načrte rešitve tega vprašanja: nemškega, francoskega in italijanskega.

Preden pa moremo govoriti podrobneje o njih, moramo še na kratko orisati zgodovino Avstrije v letih med 1918. in 1934.

*

Avstrijska republika se je uvedla brez krvi in že njene prve vlade so prišle iz naroda. Edino poseganje velesil v njeno usodo opazimo v „vetu“ proti združitvi z Nemčijo, si se nahaja v ustavi, in v denarni pomoči, ki so jo dajale izprva posamezne velesile, potem pa Ženeva. Nova Avstrija se je uredila tako, da so dobile posamezne pokrajine docela federativno avtonomijo po krajini, in sicer prav tedaj, ko so nekdanji gospodarji zavrgli federativni program, ki so ga dolga leta zagovarjali, in začeli zagovarjati ekstremni centralizem.

Vzrok temu nasprotju je v temeljni različnosti med mestom in deželno ali, z drugimi besedami, med preobljudeno prestolnico in pokrajinami. Socialni demokrati so gospodarili v mestih, krščanski socialci pa po deželi. Trajno sodelovanje obeh je bilo zaradi različnih ciljev nemogoče. V prvih trenutkih nemške notranje revolucije so bili avstrijski socialni demokrati vneti zagovorniki združitve z Nemčijo. Toda ko se je začela Nemčija čedalje bolj obračati na desno, so potihnili. Za prvo Schobrovo vlado je prišla v Avstriji na krmilo nova desničarska koalicija. Pangermani, ki so bili dosti slabejši kakor socialni demokrati in krščanski socialci, so postali jeziček na vladni tehtnici. Izrabili so položaj in začasno umaknili svojo zahtevo po združitvi — ob pogoju, da se jim ponudi možnost uničenja socialnih demokratov. Ti pa so prav tedaj neomejeno vladali nad Dunajem. Žrtvovali so premožne meščane, zidali krasne hiše in bolnišnice za delavce in še marsikaj. Toda bili so že v obrambi in zavedali so se, da na deželi ne bodo mogli ničesar doseči. Tudi srednji sloji so začeli vstajati proti njim in še celó cerkev je posegla v boj.

Da so nastale v avstrijski državi take razmere, so bila največ kriva preslabotna oblastva in stranke, ki so med seboj tekmovala za oblast. Ostanki stare vojske so bili preveč prepojeni z levičarskim duhom. Takratni minister za vojsko Vaugoin je armado očistil, toda njegovi ukrepi so se zdeli desnici sumljivi. Tudi osnovanje socialističnega „Schutzbunda“ je bilo usodna taktika.

Klerikalna stranka je kmalu ustanovila svojo podobno organizacijo. Po uporih leta 1927., ki je dosegel višek s požigom justične palače na Dunaju, krščanski socialci niso dolžili komunistov, da so vse zakrivali, pač pa socialno demokratsko stranko, ki so jo vodili pošteni, a preveč doktrinarski ljudje. Po tem uporih je prevzela vodilno vlogo desnica, toda javnost je sovražila „zasebno vojsko desnice“ — „Heimwehr“. Njen voditelj knez Starhemberg je v septembru leta 1929. javno izjavil, da bo s silo izgnal socialne demokrate z dunajske občine, kjer so imeli zakonito večino. Dejal je, da se bodo „glave socialnih demokratov valile po cestnem prahu“. Podobno se je izrazil tudi štiri leta pozneje. „Schutzbund“ se je seveda uprl in izjavil: „Mi smo ustvarili avstrijsko republiko in mi jo bomo branili.“ Obe organizaciji sta imeli obilo orožja. Tedaj so oblastva napravila usodno napako. Eno izmed organizacij so prepovedala, druge pa ne. Zaradi tega je postalo vsako sodelovanje med najmočnejšima strankama sploh nemogoče.

Ta izvajanja jasno kažejo, da je bilo seme razdora zasejano že davno prej, preden je Hitler prevzel oblast v Nemčiji. Ko se je to zgodilo, so se avstrijski socialni demokrati odrekli misli na združitev, ker niso hoteli doživeti iste usode kakor njihovi tovariši v Reichu. Še manj pa je bilo seveda krščanskim socialcem do priključitve k Nemčiji, ker so imeli na Bavarskem dovolj zgovorno pričo, kako bi se jim godilo v Nemčiji. Trezen človek bi torej mislil, da bo takšen položaj ustvaril nekakšno podlago za sporazum med obema strankama, čigar naravna posledica bi bila nova rdeče-črna koalicija. Toda doktrinarji in zagrizenci na obeh straneh so zmagali nad uvidevnimi politiki. Voditelja „Heimwehra“, Starhemberg in Fey, sta hotela za vsako ceno uničiti avstrijsko socialno demokracijo ter ustvariti nekakšen „avstrofašizem“. Prepričana sta bila, da je blizu trenotek, ki bo ugoden za odločilni udar. Kancelar Dollfuss najbrž ni mislil seči tako daleč, toda k temu je bil prisiljen. Usodna odločitev je padla takrat, ko se je mudil v Budimpešti.

Februarja leta 1934. so torej v Avstriji s silo zatrli socialno demokracijo. Stranko so razgnali, voditelje pozaprli ali izgnali, stanovanja delavcev, ki so bila vzor Evropi, obstreljevali, časopisje uničili, društva razpustili, premoženje stranke pa zaplenili.

Povzročitelji teh dogodkov so se izprva oddahnili, ker so uničili svojega najhujšega tekmeca. Toda dveh reči jim ni bilo moči zakriti. Niso se mogli namreč več izdajati za branilce avstrijske svobode proti Nemčiji in preveč so oslabili obrambno moč Avstrije proti nemškim nacionalistom.

Februarske dogodke pa so nacionalisti kmalu izrabili. Izprva so morali seveda ostati mirni, da so pozneje lahko pobrali sadove. Saj je bilo dosti izstradanih delavcev, ki so se še izpraševali, kaj jim utegne koristiti, če se naslonijo na Dollfussa ali na Hitlerja. Bili pa so v nečem na boljšem kakor obe nasprotni stranki: imeli so čedalje več vseučiliške mladine, ki je zlasti dovzetna za nacionalistične ideje. Ta mladina je stradala in je videla rešitev Avstrije v priključitvi k Nemčiji.

Usodno je bilo tudi to, da se voditelji režima med seboj niso razumeli, hkratu pa so vsak zase skrivaj mešetarili z nacionalističnim glavnim štabom v Münchnu. Aretacija Starhemborgovega poslanca, grofa Albertija, v januarju leta 1934. je ta pogajanja razkrila. Po februarjskih incidentih so v Münchnu javno izjavljali, da so se vršila podobna pogajanja tudi na izpodbudo samega

kancelarja, in nihče ni tega preklical. Na listi nacionalistične Rintelenove vlade, ki naj bi se sestavila ob puču 25. julija, je bil za podkancelarja določen major Fey, ki je bil Starhemborgova desna roka.

Nacionalisti v Münchnu so storili vse, da bi krizo čim bolj zaostрили. Vedeli so, da je uničenje socialnih demokratov oslabilo tudi vlado. Uvedli so nezprosena teror, ki je poletel in jeseni leta 1933. onemogočal vsako mirno delo v Avstriji. To pa je bila taktična napaka, ker so združili proti sebi vse ljudi, ki jim je bilo za obrambo miru. Stara trikotna razdelitev moči se je po uničenju socialnih demokratov podrla. Nasproti sta si stali le dve sili: klerikalci, ki so bili nova oblika predvojne krščanskosocialne stranke, in nemški nacionalisti, nekdanji pangermani. Obe stranki sta bili nekako enako močni. Nacionalci so bili mladi in enotni, njihovi nasprotniki pa razdvojeni v več taborov. Starhemborg se je s svojimi tovariši navduševal še zmeraj za „avstrofašizem“, drugi pa za „krščansko korporacijsko državo“. Večkrat se je tudi pojavilo vprašanje restavracije Habsburžanov, toda dalekovidnejši politiki so se zavedali, da bi to še bolj zaostřilo odnošaje s sosedi, zlasti z Nemčijo in Malo antanto, pa morda tudi z Madžarsko. Najbolj pa so se voditelji režima razlikovali v mišljenju o nalogi „Heimwehra“. Nekateri so se bali, da ne bi postal premoogočen, druge pa je še bolj skrbelo, da se ne bi Avstrija preveč zadolžila v Italiji in prišla tako rekoč pod njeno pokroviteljstvo.

Čeprav je imel dr. Dollfuss dosti pristašev v Avstriji, se vendar ni upal razpisati volitev in je rajši nadaljeval svojo staro pot. To pa je velik del Evrope obsojal, saj je videl na eni strani avstrijski režim, ki se je opiral na komaj trideset odstotkov prebivalstva, na drugi strani pa na nemški režim, ki je imel za seboj narodne množice. Poznavalci razmer so sicer s strahom pričakovali, kakšne posledice bo imel Dollfussov padeč, ki bo moral priti prej ali slej, vendar pa so še upali, da se bo morda našla kakšna „srednja pot“.

*

Tako so prišli dogodki tridesetega junija. Izprva so voditelji Dollfussovega režima upali, da se bo teror, ki je še zmeraj trajal, vsaj za nekaj časa umiril. Toda spet so se ušтели. Habicht, organizator nacionalcev v Münchnu, se je moral sicer umakniti v ozadje, toda njegov avstrijski tovariš Frauenfeld je še zmeraj napadal Avstrijo v radiu in grozil Dollfussu in Starhemborgu, da ju bo zadela Röhmova usoda. Tri tedne pozneje je prišel upor na Dunaju, ki se je končal z Dollfussovo smrtjo in begom upornikov čez mejo. Ta upor je tudi razkril marsikaj neprijetnega, zlasti to, da je bilo v državni upravi, pri dunajski policiji, v Heimwehru, da, celó v vladi obilo pristašev združitve z Nemčijo. Čeprav je bila vstaja nespretno organizirana, čeprav avstrijska legija iz Münchna v poslednjem trenutku ni smela vdreti v Avstrijo, vendar niso rešile države avstrijske čete, ampak obotavljanje Hitlerja.

*

Petindvajsetega julija je bilo iznenada konec zблиževanju med obema glavnima avtoritativnima režimoma srednje Evrope, ki bi ju bil moral beneški sestanek povezati. Nekoliko časa se je zdelo, da bo morala Avstrija sama izbirati med nemško in italijansko rešitvijo svojega vprašanja. Tretja rešitev — zблиžanje vseh obdonavskih držav — se je iznova umaknila v ozadje.

Proti koncu poletja in jeseni je Nemčija mirovala, ker je imela dovolj skrbi s Posaarjem, vendar pa se je na vse načine pripravljala, da poseže iznova v boj za Avstrijo ob primernem trenutku.

Namen Italije ni toliko rešitev Avstrije kakor preprečenje donavske zveze. Zato mora Avstrijo in Madžarsko vezati nase in ju voditi v svojih interesnih sferah. Z drugimi besedami: razlikovanje med premaganci in zmagovalci mora ostati tako dolgo, dokler se ne bo moglo doseči na kakršenkoli način ravnotežje v Podonavju. To zlasti zaradi tega, ker se je Balkan sam zblížal. Popolnega pomirjenja ne sme biti, ker bi s tem Italija izgubila ves svoj vpliv. Zato mora Italija umetno netiti in podpirati revizijsko gibanje Madžarov. Madžarska sama je preslabotna, da bi se mogla ubraniti oboroženega napada treh sosedov, je pa sredi med njimi in brez njenega sodelovanja ni mogoča nikakšna rešitev podonavskega vprašanja. Dokler bo Italija vodila niti njene politike, pa prave rešitve najbrž ne bo.

Mogoče pa je tudi, da ta politika „klina med državami“ ni Mussolinijev glavni namen. Morda je samo taktična poteza, s katero si hoče Mussolini pridobiti čim več dalekosežnih koncesij od prizadetih držav. Toda ta poteza je nevarna, ker se utegne Madžarska, ki vzlic vsem obljubam še ničesar ni dosegla, odtegniti od Italije in storiti kaj nepremišljenega. Hkratu se tudi Nemčija že iznova pripravlja, da poseže v boj za Avstrijo.

*

Težave, ki nastajajo pri delu za podonavsko zvezo, so velike. Prava rešitev podonavskega vprašanja, ki bi zadovoljila vse prizadete, pa ni ne v nemškem ne v italijanskem načrtu. Zato so jo začeli nekateri opazovalci iskati drugje: v vprašanju restavracije Habsburžanov.

Taka rešitev pa je nemogoča zaradi odpora Nemčije in Male antante proti restavraciji in zaradi verjetnosti, da bi morala Mala antanta podati Nemčiji roko, da bi jo preprečila. Šestega novembra leta 1934. je dr. Beneš v češkem parlamentu izjavil, da bi „vsak poizkus, direkten ali indirekten, za restavracijo Habsburžanov, zbudil najodločnejši odpor Male antante“. Toda tik po tej izjavi se je Avstrija spet poigrala z ognjem. Ob Otonovi 22letnici so priredili legitimisti svečanost, ki so se je udeležili tudi častniki, generali in zastopniki oblasti.

Iz teh izvajanj je razvidno, da restavracija Habsburžanov ni samo notranje vprašanje Avstrije in Madžarske, ampak tudi vseh njenih sosed, ki so zrasle na razvalinah nekdanje dvojne monarhije. Prav tako je pri njem prizadeta Nemčija, ker bi vrnitev Habsburžanov lahko povzročila zmede v Reichu. Zato nikakor ne more biti izhod iz sedanjega položaja.

*

Če upoštevamo štiri nesrečne datume — 13. februar, 30. junij, 25. julij in 9. oktober — moramo reči, da je položaj Avstrije zelo nestalen in nevaren. Po nesrečni katastrofi v Marseju se še ni premaknil z mrtve točke. Nobenega novega načrta ni, ki bi bil sprejemljiv za vse prizadete. Medtem ko pritiska Mussolini na Madžarsko in Avstrijo ter kliče Schuschnigga in generala Gömbösa v Rim na neprestane posvete, mora pustiti Mala antanta odprta vrata na vse strani.

Evropa stoji še zmeraj pred dvema odločitvama: ali za nemški ali za italijanski načrt. Tretja možnost — nevtralizacija pod nadzorstvom Ženeve in izboljšanje gospodarskega položaja Avstrije — ni včasih Mussolinijevi prestižni politiki in revizionističnim težnjam Madžarske, in je postala zlasti nemogoča zdaj, ko straše na političnem obzorju še zmeraj oblaki marsejskega zločina.

Ves problem je prav za prav zapleten boj med interesi tekmecev. Nihče izmed njih noče vojne, toda vsi vedo, da se igrajo z ognjem in da bi kakšen nenpričakovani incident utegnil povzročiti nevarno eksplozijo. Vprašanje je, kako se bo ta boj končal.

Priredil D. P.

ALI BO V FRANCIJI REVOLUCIJA?

Veliki notranjepolitični neredi, denarni škandali, podkupovanja visokih državnih uradnikov, izprijenost državne uprave, ostra razklanost političnih skupin, pomanjkanje vplivne in močne centralne osebnosti, brezposelnost, gospodarska kriza in še mnogo drugih tehničnih dejstev vse bolj in bolj dokazuje, da je Francija notranje neurejena in da je sedanji mir le navidezen. Februarski dogodki v minulem letu so marsikoga prepričali, da so možnosti nove krvave revolucije prav velike in da bi se morale izvršiti res pomembne notranje preureditve, da bi zagotovile vsesplošni mir in urejenost. Kakšne pa naj bi bile te notranje izpremembe, kako bi se dala res temeljito uravnovesiti vsa politična razklanost in odpraviti nezadovoljstvo, ki se kaj lahko razbesni v resnično revolucijo? Ali se bo Francija res ognila revoluciji le z važnimi državnimi reformami in kakšne naj bi bile te reforme?

V decembrski številki je *La Revue mondiale* zastavila taka vprašanja velikim francoskim kulturnim in politično ideološkim osebnostim in hotela s tem zbrati najrazličnejša mnenja v nekako sintezo o sedanjem notranjepolitičnem položaju v Franciji. *Ali se bo Francija lahko ognila revoluciji?* je naslov tej obsežni anketi, ki so jo zaključili šele v drugi januarski številki. Povejte nam, izprašuje Paul Gsell, vodja te ankete, kakšne socialne reforme so nujno potrebne, da ne bodo nezadovoljneži segli po nasilju. Ali zadostujejo le ustavne izpremembe? Ali ne bi bila nujno potrebna bistvena socialna preureditev življenja: na primer taka preureditev, da bi bil denar podrejen delu — in ne, kakor je bilo doslej: da je bilo delo podrejeno denarju?

Precej odgovorov je izredno optimističnih, toda velika večina sodelavcev v strahu ugotavlja, da živimo danes v tako nejasnem položaju, da prav nihče ne ve, kaj se utegne zgoditi jutri. Tudi pesimistov je mnogo in še ideologov, ki so uverjeni, da je edina rešitev tega nevzdržnega stanja v veliki razredni revoluciji. Prav vsi pa so si edini v tem, da je današnja družba docela neurejena, da vladajo socialno nepoštenje, gospodarsko neravnovesje, pritisk kapitala, ki tlači vsako res znosno življenje, in da bi se morale izvršiti važne gospodarske, socialne in politične izpremembe. Mnenja o teh izpremembah pa so različna: nekateri vidijo rešitev sveta zgolj v moralnem izboljšanju družbe, drugi v ustavnih in parlamentarnih reformah, zlasti v odpravi parlamentarnih tiranov, tretji v velikih socialnih preureditvah in v preusmeritvi

internacionalne politike, a poslednji — najodločnejši — poudarjajo, da bi se morala družba samo preko velike razredne revolucije dokopati šele do novega reda, do znosnega, pravega in vsesplošno urejenega življenja. Ni dvoma, da so vse te idejno tako pestre izjave plod svetovno nazorskih usmerjenosti posameznikov in da so prav zato v zaključkih tako raznolične. V vseh izjavah pa lahko odkrijemo splošno — ne zgolj francosko — problematiko sodobnosti in prav v tem sta tehtnost in zmisel tega razmišljanja.

Léon Bailby, ravnatelj časopisa *Le Jour*, je popoln optimist in je uverjen, da se bo Francija ognila revoluciji z ustavnimi reformami. — Tudi slavni moralist Alain je prepričan, da revolucije ne bo. Čeprav kritizira državno upravo, vendar zaupa v parlamentarizem. Vsekako pa se morajo izvršiti važne in nujne ekonomske reforme. Vzroki sedanje vsesplošne zmede in neurejenosti so po njegovem mnenju tile: utopistično pojmovanje varčevanja, kar je ustvarilo velike kapitale; prepričanje, da so banke posredovalke dohodkov; snovanje delniških družb in podjetij; ogromen razvoj mehanične industrije, ki je vsa usmerjena v priprave za vojno; in še administrativna plat proizvodnje in prodaje. — Romanopisec Paul Brulat zagotavlja, da revolucije ne bo, če se izvrše razne nujne socialne reforme, če se preuredi proizvodnja, kar bo izboljšalo in omogočilo ljudem pošten zaslužek, in če se odstrani vsaka upravna zloraba. Revolucija bi bila — tako misli on — zaključek današnje civilizacije, konec sveta. — Član francoske Akademije, romanopisec Marcel Prevost, je prav za prav optimist, vendar izjavlja, da bi se morala država bistveno preurediti, kajti le s tem odstrani vsako možnost za revolucijo. — Romanopisec Claude Farrère misli, da se bo Francija z lahkoto ognila revoluciji, potrebne pa so prav nujne denarne reforme. Poslanci v parlamentu se mu zde vsi skupaj popolni nevedneži in nezmožneži, ki bi bili prikladni edinole za to, „da bi se jih pobesilo po cestnih svetilkah“. — Najbolj odločen v tem zmislu je kipar Moreau-Vauthier, ki toplo priporoča, naj bi se postavila na trgu Concorde giljotina, kjer bi se obglavilo tucat visokih oseb, ki so vsega krive.

Pisatelj Paul Reboux pa pravi: „Zdaj ni važno, kako bi se ognili revoluciji. Kajti mi smo že v revoluciji in zelo težko bi bilo, da bi postala še hujša. Leto 1789. je kakor nekaka otročarija ob ekonomskih in socialnih krčih sedanosti.“ Ukiniti bi se morala po njegovem oblast industrije nad delavcem, kar pa bi bilo izvedljivo samo, če bi se industrija etatizirala. — Pesnik Jacques-Louis Aubrun poudarja zlasti tri nad vse pereče sodobne probleme: brezposelnost, krizo in oboroževanje. V teh treh osnovnih ranah vidi vso razklanost naših dni in vso mogočnost revolucije. Rešitve pa bi bile naslednje: „Denar je zato na svetu,“ pravi, „da proizvaja delo.“ Zategadelj naj država odpre svoje blagajne, kjer leži na kupe denarja, s katerim naj prične velika dela, kajti tako bo zaposlila delavce. Razen tega predlaga davek na kapital, kar bo izpremenilo sedanje stanje. „In koliko denarja gre za oboroževanje!“ vzklika. Temu bi se po njegovem ognili tako, da bi Francija dala Nemčiji in Italiji nekoliko pokrajin v Afriki, ki jih tako ne potrebuje. „In naposled,“ zaključuje, „ali je povsem neogibno potrebno, da smejo trgovci z orožjem prodajati svojo ropotijo sovražnikom in prijateljem, Francozom in Nemcem? Ali so oni močni? Francoski narod naj bi se torej pokoril ukazom gospoda Schneiderja, Kruppa in tovarišev? To je sramotno in neumno.“

Na svojevrstno pojmovanje sodobnosti naletimo pri Jeanu Cocteauju, tem morda najizvirnejšem sodobnem francoskem pisatelju. „Tole, vidite, mislim jaz“, piše v odgovoru na vprašanja. „Ali ste videli tiste filme, v katerih se prikazuje, kako rastline rasejo? Tam smo ugotovili, da rastline žive, se pačijo in se gibljejo prav tako kakor živali, toda v drugačnem ritmu. V ritmu, ki je tako počasen, da ne moremo videti njih gibanja in ki jim zato daje neko veličastno negibnost... Ako bi bilo mogoče na tak način filmati Evropo, bi občinstvo s presenečenjem ugotovilo, da že dlje časa živimo v popolni revoluciji. V revoluciji, ki se počasi razvija. Naš pogled se danes ne ustavi samo na enem delu telesa. Vse telo, vsa Evropa se zvija in izpreminja... Ne smemo pa zamenjati velikih kontinentalnih kriz z bolj ali manj umetno narejenim, povzročnim, organiziranim in s spletkami zasnovanim neredom nekaterih gospodov, ki igrajo za svet poker pod kuto Fantomasa... Dodajam še to, da plešejo diplomati v tvornici minut in da danes vse vlada denar.“ — Posebnega mnenja o revoluciji pa je znani pisatelj Luc Ourtaine. Zdi se mu, da je nekoliko revolucije potrebno za človeštvo, da se tako lahko vsaj zaveda, da je dejansko posegalo v življenje — sicer je življenje enolično in nerazgibano.

Precej pesimističen je veliki francoski sociolog Gaston Jéze. „Če bi bili ljudje pametni,“ piše, „bi bilo prav kmalu spet vse v redu. Toda od leta 1914. se je polastila človeštva divja blaznost. Na vse moramo biti pripravljeni, le na kaj res dobrega ne.“ Kot odločen zagovornik svobode v političnem in kulturnem življenju vidi rešitev sedanje krize v gospodarski svobodi. — Povsem negativno gleda na današnjo družbo znani romanopisec Victor Margueritte. „Ne, mislim, da se ne bomo mogli ogniti revoluciji“, piše. „Napake kapitalizma, njegov čezmerni egoizem, njegova skrajna neidealnost — vse to ga je obsodilo.“ Ali bo vodila revolucija v odrešitev ali le v pokolj? Vse to je nejasno. Vsekako se zdi Marguerittemu nezmisljeno, da bi se ukvarjal z izboljševanjem ustave. „Bodoča človeška družba bo lahko živela le, če bo imela povsem novo ekonomsko organizacijo, kjer bo vrednost človeka v njegovem delu in ne več v njegovem denarju.“ „Samo ob sebi je umevno,“ zaključuje, „da v tej družbi ne bo imela beseda parlamentarec nobenega pomena več. Obrabljena je že kar do vrvi. Pozor na svetilke!“ — Še bolj negativno ocenjuje današnjo družbo veliki in slavni slikar impresionist Paul Signac. Sedanja družba denarnih mogotcev ne pozna nič človeških vrednot: vse tepta pod svojimi nogami. Vse je dovoljeno, vse se lahko dogaja. „Zdi se mi, da bi morali pred takimi anomalijami, takimi strahotami prav pohiteti, da izgine s sveta družba, ki je odgovorna za toliko zlo, za tolike neumnosti, in da je revolucija, ki je edino najhitrejšo sredstvo, da lahko uresniči ta razvoj, potrebna.“ Kajti veliki Signac ne vidi nobene druge rešitve iz te zagate, nobene osvoboditve iz propada. „To ni nikakšna trenutna kriza, to je dosleden polom.“ Neki del današnje družbe umira zaradi polnokrvnosti, zaradi nenasitljivosti poedincev na škodo celote in odtod vse zlo. Tega pa ni mogoče odpraviti z nikakimi površnimi reformami, „potrebna je popolna materialna in intelektualna preureditev človeštva“, treba je povsem preurediti svet, človeka in s tem družbo. Za tega umetnika, ki vidi, kako umira v Franciji vsak zmisel za umetniški razvoj in kako od gladu poginjajo slikarji in pisatelji na cestah, je „revolucija usodno neogibna“. — Prav tako sodi tudi avtor romana *Ogenj*

Henri Barbusse. „Mislim,“ izjavlja odločno, „da se revoluciji ne bomo mogli ogniti. Ona mora biti celó naš princip, kajti želje množic niso dandanes take, da bi se še nadalje brez zmisla uklanjale nasilju in sirovosti.“ Barbusse je z vso svojo voljo proti sedanjemu stanju in vse življenje okoli njega ga uverja, da drvi človeštvo v popolno uničenje samega sebe. „Nikoli nismo mogli s tako gotovostjo reči nego dandanes, da drvi človeštvo v popolno uničenje in v pogin ob naraščajočih gospodarskih krizah, ki so posledica kapitalizma, ob nacionalistični in imperialistični požrešnosti, ki do blaznosti žene vsako državo, da bi gospodovala nad drugo.“ (ao)

KNJIŽEVNA POROČILA

K O J Č E V „U Č B E N I K Ž I V L J E N J A“

Ne skrbite za življenje svoje, kaj boste jedli, tudi ne za telo svoje, kaj boste oblekli... Poglejte krokarje: ne sejejo in ne žanjejo, nimajo kleti ne žitnice, in Bog jih živi... Poglejte lilije, kako rastejo: ne trudijo se in ne predejo; pravim vam pa: tudi Salomon v vsej svoji slavi ni bil oblečen kakor njih ena... Maloveržeži!

Martin Kojc, iz Središča ob Dravi, sedaj mu je 33 let, je eden izmed onih, ki niso v šoli veljali „nič“. Zato je moral gimnaziji predčasno dati slovo. A nedavno je v Mariboru objavil knjigo „*Das Lehrbuch des Lebens*, Selbstverlag 1935“, o kateri prinaša svetovni tisk toplo pisane recenzije in tujina je nje prvo naklado v dobrem mesecu malone pokupila.

Torej zopet nekakšen „Erfolgsbuch“, poreče ta ali oni. No, nemara, samo da ne take vrste, kakor je n. pr. Grossmannova 483 strani debela knjiga „*Sich selbst rationalisieren*“ (Wesen und Praxis der Vorbereitung persönlicher und beruflicher Erfolge), ki je v teku nekaj let doživela enajsto izdajo, ker po njej kar tekmuječ sezajo vsaj vsi oni, ki jim je vrednota vrednot — „business“. Kojčev učbenik bi se prej dal primerjati tistim za vsak dan namenjenim „efficiency“-knjigam, ki jih je sloviti Američan Swett Marden več napisal, zlasti pa njegovi knjižici „*Pushing to the Front or Success under Difficulties*“. Marden n. pr. nekje naglaša, da je v vsakem človeku moč nerazrušljivega življenja in neumrljivo jedro večnega zdravja, ki ga je samo treba dobro ravnati, pa ozdravi vse rane, ki nam jih povzroča svet.

Kojc hoče s svojim učbenikom vsem, ki jim je tega mar, pomagati, da bi si slehernik sam lahko črtil usodo vse po svojih željah ter iz knjige svojega življenja z uspehom črтал zlasti to, kar se imenuje: bolezen, nesreča, neuspeh, beda, stiska, obup... Število dvomljivcev bi se utegnilo ob prvem branju teh besed pač kriti s številom bralcev, češ, saj ni mogoče! Toda, kar je zares, to mora pač biti tudi mogoče, kdo neki bi še dvomil o tej preočividni resnici. In Kojc se je skozi tri leta v Berlinu na Kurfürstendammu z največjim uspehom udeleževal kot *zdraveči* rekel bi *vzgojnik* (Heil-Pädagoge) ter do zopetnega zdravja pomagal večinoma takim, ki so ga že vsepovsod iskali brez uspeha. Iz tega razloga je tudi pred poldrugim letom izdal knjižico, ki je razprodana in je imela naslov „*Wie heile ich mich selbst von meinen seelischen und organischen Krankheiten?*“

Kojčev „učbenik življenja“ pretežno razpravlja o metodi, kako si vnovič pridobiš zdravje, ki si ga izgubil. Sicer pa daje knjiga še vse polno navodil pred vsem drugim za pametno sožitje človeka s človekom. Kojčevo zdravljenje bolnika je — operacija brez noža in zdravilstvo brez zdravil, je: *psihoterapija* ali duševna terapija, je „Heilung durch den Geist“ (Stephan Zweig). Se pravi: Arhimedova gibalna točka v Kojčevem zdravljenju je naziranje, da v živem človeku ni bolj realne plati, nego je njegova *duševnost* ali psiha. Saj že v evangeliju beremo: ne bojte se tistih, ki ubijajo telo, duše pa ne morejo ubiti! Na izredni pomen psihoterapije ni v naši dobi menda nihče bolj prepričevalno pokazal, nego dunajski psihijater Freud, ki res zasluži pridevek „psihološki Röntgen“.

Kojc prinaša s svojo metodo v sicer prastari psihoterapevtski in vobče psihagoški (dušvodni) princip povsem novo noto. Ako ti je resno do tega, da bi znal v istini dosežati vse tisto, kar poželiš, tedaj ti je v ta namen treba svojevrstnega — *svetovnega naziranja*. Kajti „sleherno znanje se v najglobljih koreninah hrani iz tega ali onega svetovnega naziranja — ali pa iz svetovnega naziranja vobče“ (Spranger). In Kojčev „koren lečen“ se glasi takole: brez-nogojno, slepo zaupanje v silo, ki te je ustvarila („pramoč“, Bog) in ki v vsakem življenjskem položaju skrbi za te — če ji otroško, „absolutno“ zaurraš. Kakor da človek bere: „Mar ne prodajajo dveh vrabcev za vinar? Pa ne eden od njiju ne pade na tla brez Očeta vašega.“ Med človekom pa med pramočjo, ki mu je dala življenje in ga vzdržuje v njegovem bitju in žitju, je po takem najtesnejši spoj — pač vse po velikih besedah: jaz in Oče sva eno, Oče je v meni in jaz v Očetu. Ni pa nemara tako, da bi Kojc s tem naziranjem označjal kakšen fatalistični „dolce far niente“, češ, kar bo, pa bo, kaj me briga. Če hočeš uspeti, tako pravi Kojc na nekem mestu svoje knjige, moraš imeti neprestano pred očmi zaželeni cilj ter storiti to, kar sedaj, v danem trenutku smatraš za najboljše in kar ti narekuje vest — toda ne da bi se hkratu še brigal, kakšne „posledice“ bo prej ali slej imelo tvoje samo na sedanost obrnjeno dejanje in nehanje. Konkretno seveda to lahko tudi pomeni, da jej, kar ti diši, čeprav si bolan, ter ne vprašuj, ali ti jed vendarle ne bi utegnila „škoditi“ — kajti čim bolj pramoči zaupaš in se ji daš na razpolago po njeni volji, tem več ji prav s tem vzameš možnosti, da bi te razočarala. To da je notranja dinamika v vsakem zaupanju. (Zares, kaj ne seza vse do najglobljih viter človeške duše n. pr. poziv: ako te kdo udari v levo lice, podrži mu še desno?) Svojo *conditio sine qua non* bi torej Kojc lahko odel lepo v evangeljski zahtevek „ne boj se, le veruj“.

O takem svetovnem in življenjskem naziranju pa moramo priznati, da mu je za stržen na moč globokosežen uvidevek. Kajti če si ga v duhu in resnici do dna doumel in se v njegovem zmislu prerodil, se to ne pravi nič manj, nego da si rekel: slekel boš s sebe prejšnjega človeka ter oblekel novega, to je takega, da boš odslej čisto drugače gledal svet in življenje, kakor si ju doslej.

Glede na zdravljenje bolezni se, kakor vidimo, jedro Kojčevega nauka dá strniti v besede: ako si prepričan, da imam prav s svojimi trditvami, tedaj in samo tedaj boš pri meni ozdravel. *Prepričan!* Ako si prepričan — to je tisto *novum*, s čimer prihaja Kojc. Podzidek njegovemu nauku namreč ni, kakor bi kdo mislil na prvi mah, sugestija, kar bi bilo vcepljena vera, in je znan pojav,

temveč pravo „avtonomno“ prepričanje, do katerega si se, lahko da ob vodstvu njegove knjige, sam dokopal ter veš, zakaj mora to ali ono biti tako in tako. Po učinku med prepričanjem in sugestijo pač ni razlike: če imaš le „za gorčično zrno“ — vere (se pravi od drugod nalahko prevzetega ali pa ob lastnem preudarjanju dobljenega prepričanja), da to in to bo, še celo, da se recimo Ljubljana za en kilometer premakne na desno, tedaj se bo to tudi zgodilo. „Vere!“ Toda eden izmed najznačilnejših pojavov današnje dobe postaja neverni Tomaž, ki to ali ono „novo“ blagovest najrajši odpravi kar s Faustom, češ: die Botschaft hör' ich wohl, doch mir fehlt der Glaube. Zavoljo tega je svetovno znani psihoterapevt Coué na Francoskem dosegal samo pri tistih pacientih, ki so bili dovolj dovtetni za sugestijo, stoodstotne uspehe z drdranjem znane formule: „od dne do dne se mi v vsakem oziru obrača na bolje“.

Prav zato pa Kojčev učbenik ne dopušča nikakih kompromisov. Ako se hočeš n. pr. zdraviti po njegovih načelih, tedaj moraš vzeti „vse ali nič“, kakor to zahteva recimo Brand v Ibsenovi drami za svojo versko ideologijo. To se pravi, z dovoljnim *pagumom* se moraš kar na milost in nemilost izročiti pramoči, da stori s teboj, kar hoče, ne pa da bi šel le recimo poizkuševati, se li v tem ali onem položaju res ne moreš n. pr. prehladiti. Kajti tako polovičarstvo, kjer se želja brati z dvomom, bi utegnil plačati z življenjem.

H koncu bodi omenjeno še to, da Kojčeva knjiga ni nemara kakšen receptovnik, kjer lahko poiščеш praktičnih, od izkustva potrjenih in lagodno izvršljivih navodil za te in one potrebe v življenju. Tudi o njej bi se namreč dalo mnogo primerneje reči, da je „livre à mediter“, nekakšen brevir, ki hoče, da ga vedno znova prebiraš ter iz njega črpaš pobude za svoje lastno dejanje in nehanje. Za uspeh se tukaj toliko zahteva od tvoje osebe, da mirno porečeš, če si ga dosegel: priboril sem si ga sam. In le to pomoč bralcu, da ne rečem „bližnjemu“, je avtor imel za svoje — „poslanstvo“. Samo v ta namen hoče, da se čim pogosteje, kar stalno in pa s polnim prepričanjem zatapljaš v zmisel besed: „Kar bo prišlo, je določeno in se ne dá izpremeniti; zato naj se zgodi volja pramoči ali volja božja, ki zaupam vanjo in sem popolnoma miren.“ Ako pa se ne naučiš *prav*, to je tako *misliti*, da duh obvladuje naše telo in ne narobe — tedaj je „ves klic zaman“. Pač docela v duhu vprašanja: „Kaj more dati človek v zameno za svojo dušo?“ Zato pa da sleherni zdravnik doseže le toliko uspehov, kolikor je bolnika spravil do tega, da začne tako misliti, kakor je zdravju v prid.

Kojc postaja s svojim prizadevanjem kljub mladim letom — „internacionalen“, toliko zanimanja je vzbudila v tujini njegova knjiga, in se odpravlja v svet na predavalno turnejo. Horoskop o ničevnosti, ki mu ga je svoje dni napravila šola, je, vsaj dozdeva se, precej postavljen na laž. Kaj bo stvarni uspeh njegove knjige, ki hoče živemu človeku služiti, to ima največ razsoditi življenje, ne pa morda teoretsko ugibanje.

Iz razgovora z rojakom Kojcem pa vem tudi to, da ničesar ne želi iskreneje, nego da bi se njegove ideje tudi doma v Jugoslaviji prav čvrsto zakoreninile, češ, kulturne rasti in ugleda ji ne bi nič dvigalo v taki meri, kakor sistematično širjenje mišljenja, da je duh nad materijo. Sicer pa se utegnejo Kojcu izpolniti evangeljske besede: „Nikjer ni prerok brez časti razen v domovini svoji in pri rodbini svoji in na domu svojem. In ni mogel ondi nobenega čudeža storiti.“

K. Ozvald.

KNJIGE MLADINSKE MATICE ZA LETO 1934. Mladina je najhvaležnejši bralec. Štivo, ki jo zanima, sprejme neposredno in z veseljem, in kar je glavno, uživeti se zna v zgodbo in zaživeti z njo z vsem svojim bistvom. Prav zato je pisanje za mladino težavno. Kajti mladina ljubi nenavadne zgodbe, polne dogodivščin in pustolovščin, junačenja in drznosti. Spominjam se, s kakšnim navdušenjem smo brali razne potopise v tuje, neznane dežele, kjer so morali drzni raziskovalci premagati najneverjetnejše nevarnosti, in kako smo se navduševali za razne „indijanerice“, kjer so se borili „rdeči in beli možje“ na življenje in smrt. Ni nas privlačevala samo nenavadnost, eksotičnost zgodbe in dežel, ampak še bolj resnično ali pa tudi neresnično junaštvo, ki so ga izražala ta dela. Take zgodbe pa zahtevajo od pisatelja mnogo fantazije in znanja, na drugi strani pa spet umerjenosti, da se ne izgubi v nenaravno pretiravanje in plehko besedičenje.

Mnogokrat slišim, da je bilo to branje škodljivo za okus in našo nravnost in da je bil čas, ki smo ga porabili za branje teh zgodb, izgubljen. V tem pa ni dosti resnice. Kajti prav branje teh zgodb nas je privezalo na knjigo, zbudilo v nas zanimanje tudi za druge knjige in nas tako vzgajilo v bralce. Pa tudi naša morala ni trpela niti najmanj, saj smo se do solz vživljali v še tako sentimentalno dobroto junakov, oboževali njihove dobre lastnosti in nasprotno z ogorčenjem odklanjali vsako, četudi le navidezno grdobijo. Prav v tem se te knjige ne morejo primerjati s slabim vplivom raznega kiča in šunda, ki smo ga prebirali že kot študentje in ki je še zdaj duševna hrana ogromne množice malomeščanov.

*

Slovenska mladinska književnost je bila do povojnih let precej skromna. Imeli smo sicer Levstikove, Kettejeve, Župančičeve in Milčinskega pesmi in spise, ki se z lahkoto kosajo z mladinskimi spisi drugih narodov, toda ogromna večina mladinskih pesnitev, bodisi v stihu ali v prozi, je bila literarno kaj malo vredna. Razen originalnih spisov smo dobili tudi nekaj prevodov, toda po večini neorganizirano in zato navadno več slabih ko dobrih. Značilno je, da še dandanes nimamo prevedenih v slovenščino malo večjega števila ruskih pravljic, ki so najlepši biseri v svetovni mladinski literaturi.

Vse to je kar kričalo po ustanovitvi posebne organizacije za izdajanje mladinskih knjig, ki smo jo naposled dobili po zaslugi ljudskošolskega učiteljstva pred petimi leti z *Mladinsko matico*. Škoda je le, da nimamo podobne organizacije vsaj še za učence nižjih srednjih šol, ki so zdaj navezani na knjige, ki ne ustrezajo več njihovemu duševnemu razvoju ali pa ga že presejajo.

Iz poročila, priloženega knjigam Mladinske matice za leto 1934., izvemo, da so izšle samo za to leto v 20.500 izvodih in da je Mladinska matica izdala doslej pet letnikov mladinskega časnika „*Našega roda*“ ter 32 rednih in izrednih tiskov v skupni nakladi nad 710.000 izvodov. Ta ogromni razmah je bil mogoč le zaradi nenavadno nizke cene: štiri knjižice s časnikom vred stanejo na leto samo Din 22,50 in še to lahko plačajo učenci v devetih mesečnih obrokih. Poleg cene in dobre organizacije pa je največ pripomogla k razširitvi publikacij Mladinske matice kakovost njenih knjig, ki je v primeri z drugimi izdajami po večini prav dobra, čeprav bi želeli še umetniške in idejne poglobitve.

KRESNICE. Letnik VII. Uredila Josip Ribičič in Albert Širok. Naslovno stran izdelala Mara Kraljeva.

„Kresnice“ so doslej nadomeščale pri Mladinski matici štivo, ki je pri drugih družbah raztreseno po koledarjih. V letošnjih „Kresnicah“ pa sta hotela pokazati urednika mišljenje in čuvstvovanje sedanje osnovnošolske in delno meščanske mladine izključno s prispevki mladine same. To daje letošnji izdaji zlasti za vzgojitelje posebno vrednost, dasi za mladino morda ni toliko zanimiva.

Pisanih prispevkov je 70, risanih brez ilustracij v besedilu 11 in je zato podroben pregled, ki bi bil potreben za pedagoško revijo, v tem poročilu nemogoč.

Kakor na odraslega človeka, tako vplivajo še bolj na otroka razni dogodki v njegovi okolici, šola, dom in tovariši. Vendar sprejema otrok te vtiske po svoje. Po večini ne išče vzrokov kakor odrasli in se ne zaveda pravega bistva pojavov in njihove povezanosti, ker jih razumsko ne more vselej doumeti. Zato reagira nanje zlasti čuvstveno ali pa po zgledu svoje okolice.

Če nekaj popisuje ali pripoveduje, je to izrazito realistično. V ta realizem pa se vpletajo razni nauki njegovih vzgojiteljev, ki še niso postali njegova duševna last, kot nesamostojen, tuj element. Gledanje na razno dogajanje in na različne predmete je v bistvu pri vseh otrocih isto, razlikuje se le po pode-dovanosti, okolici, v kateri se razvija, in seveda po letih. Zato opažamo že v tej dobi razliko med meščanskim, kmečkim in delavskim otrokom. Te razlike so sicer še majhne, vendar tvorijo že osnovo za poznejšo duhovno diferenciacijo. Pri starejših otrocih pa moremo ugotoviti že precej izrazite individualne razlike in to ne samo po nadarjenosti, temveč tudi po ustroju duševnosti sploh.

Prispevki v „Kresnicah“ so zelo mnogovrstni tako snovno kakor tudi po zrelosti. Mnogo je v njih neposrednosti, pristrčnosti in otroške odkritosrčnosti, fantovske prešernosti in deklishe čuvstvenosti, presenetljive otroške bistrosti in zdravega humorja pa tudi šolske priučene učenosti. Vse najdeš v tem malem svetu, celó krizo in prva trpka spoznanja socialnih krivic današnjega sveta. Nič velikega, bo morda kdo rekel, toda vendar pretrese marsikatera zgodba človeka do dna. Na primer tale, ki jo je napisal fantiček iz pobiljševalnice v Ponovičah:

Morilec.

Plašan po svetu begam v daljo, zapleten že sem smrti v haljo. Policija za petami vsaki čas, utrip srca mi bije na ves glas.

*

Umikam se vasem obljudnim, ljudem ne gledam v čelo jasno, zato pa vest mi bije glasno: „Morilec, oj gorje ti... ne več, da gori biva Večni!“

*

Zamolkel strel iz gozda počí, pred ranjenca orožnik skoči — opravil delo je smodnik, iz ranjenca zamolkel krik razlegal daleč se okrog, — odpusti mu, ti večni Bog!

*

Kaj vse se je moralo zgoditi v tej nežni otroški duši, da je iztisnila na dan to pretresljivo pesem?!

Kot primer že zrelega pisanja, v katerem izraža meščanskošolski učenec M. Slabe iz Šiške svojo ljubezen do matere, naj navedem zadnji odstavek iz njegovega spisa „Moja mati“:

Končno pa je le omagala tudi ona. Ko se je jelo svitati in sem odprl oči, je bil materin obraz miren. „Spi!“ sem si mislil; počasi sem začel dvigati glavo, da bi ji ukradel poljub. Nenadoma sem se zbal, kakor tat sem se zdel, pa sem tiho zašepetal: „Odpusti mi, mati, saj nisem vedel, da me tako ljubiš!“ Tedaj so se njene oči odprle. „Ti ne spiš?“ sem se začudil. „Ne spim, sinko“, je zmajala. „Kaj si hotel, ali bi vode?“ „Da, vode, mati“, sem se zlagal. „Saj ni res“, je rekla s tihim glasom in se nasmehnila. Potem se je sklonila nad me in vsa blažena gledala moje potne lase. Ne vem, kaj mi je potem govorila, to pa vem, da je prej morala ves čas bedeti nad menoj tudi z zaprtimi očmi in da sem se tisto jutro v bolečini privil k njej kakor majhen otrok in da sem prvikrat slišal utripati srce moje matere in potem nikoli, nikoli več.

*

Podobne njihovemu pisanju so tudi risbe: preproste in okorne, toda prsrčne. Nekateri risarji pa kažejo že očitno nadarjenost, ki bi jo bilo škoda prezreti. Tako zlasti učenec šestega šolskega leta dvorazrednice v Ihanu Tomaž Kvas, ki daleč prekaša vse druge in kateremu bi morali dati priložnost, da bi se v tem dalje izobrazil. Zelo nadarjen risar je tudi Tomaž Trojer iz Škofje Loke. Med namlajšimi pa vzbuja pozornost šestletni ali sedemletni Marijan Ozvald.

Urediti vse prispevke ni bilo lahko, ker sta jih morala namreč izbrati urednika iz ogromne množine. Ker mi ni znano ostalo gradivo in ker nista urednika povedala, po kakšnem kriteriju sta izbirala in urejala, je seveda težavno, pravično presoditi njuno delo. Zdi se, da sta časih kaj popravila, zlasti slovnične napake, kar je za tako izdajo potrebno. Moti pa v nekaterih prispevkih očitno sodelovanje staršev in učiteljev. Take prispevke bi morala odkloniti, ker izražajo tujo učenost, ne pa otrokovo čuvstvovanje in mišljenje. Večkrat ni zabeleženo iz katerega razreda je otrok, kar pa ni tako važno kakor to, da ni nikjer navedena starost mladih „pisateljev“, ki je za presojanje njihovih prispevkov zelo važna. Kajti med otroki v istem razredu je časih po letih velika razlika. Ta starostna razlika pa je v tej dobi zelo važna.

Kljub tem napakam pa moramo priznati urednikoma že samo za posrečeno misel vse priznanje. Zelel bi le, da bi s takimi poskusi še nadaljevala. Morda bi poskusila ob priliki s kakšno določeno temo, na primer z vprašanjem, ki se tiče življenja otrok prav v dandanašnjem času. To bi pa morala organizirati tako, da bi bilo izključeno vsako nasilno vplivanje ali sodelovanje učiteljev ali staršev.

FRANCE BEVK: TOVARIŠA. Povest za mladino. Ilustrirala Ksenija Prunkova.

Bevkovo literarno delo je res mnogostransko. Uveljavil se je že posrečeno v umetniški prozi, v ljudski povesti in v zadnjih letih še v mladinski književnosti, ki je dobrih pisateljev najbolj potrebna.

Bevk ni novotar, ki bi hotel ustvariti nove oblike, niti ne idejni borec za novo podobo sveta. Glavno mu je fabula, ki jo skuša podati v pisateljsko

kolikor mogoče dovršeni obliki. To daje njegovim spisom izrazit ljudski značaj in jih je tako priljubilo širšim množicam.

Prav tak je tudi v svojih mladinskih spisih. Skrbno izogibajoč se osladnemu moraliziranju, skuša podati otroku zanimivo fabulo v kolikor mogoče jasnih potezah ter živem in resničnem jeziku.

V povestici „*Tovariša*“ je naslikal dva učenca sošolca, devetletnega bistrega in nepokvarjenega Primoža, in enajstletnega, že malo pokvarjenega repetenta Viktorja, ki uganjata skupno razne norčarije brez hudega namena. Te norčarije pa ju vendar dovedejo do tatvine, ki bi kmalu imela vsaj za Primoža kaj slabe posledice. Toda po zaslugi stare, dobre branjevke Marjete se vendar vse srečno konča. Ostane le krepak nauk za življenje. Manj posrečeno je popisan milje, v katerem živita oba učenca. Medtem ko je pisatelj precej dobro popisal družino in razmere pri Primoževih starših, je razmere pri Viktorjevih komaj rahlo označil, preveč pa je tudi oba izločil iz kroga njunih šolskih tovarišev. Deloma bo temu najbrže kriv predpisani obseg knjižice, ki bi sicer precej narasla.

Ilustracije Ksenije Prunkove so v svoji preprostosti in nekaki šegavosti prav pristrčne, želel pa bi, da bi bolje pokazale socialni milje, v katerem se odigrava zgodba.

EDO KARDELJ: POTOVANJE SKOZI ČAS. Oris gospodarske zgodovine za mlade ljudi. Risbo za naslovno stran izdelal Ljubivoj Ravnihar.

Misel, uvesti mladega bralca v gospodarsko zgodovino človeštva, je gotovo posrečena, toda težko izvedljiva. Treba je bilo najti posebno obliko, ki se prilega umskim zmožnostim otroka na tej stopnji razvoja. Kardelj se je odločil za pripovedno obliko, kakor jo imamo v povestih, ki omogočujeta živahnije in zanimivejše pripovedovanje. Na ta način se je ognil nevarnosti, da bi otrok knjigo odložil kot nezanimivo že po prvih straneh. Škoda le, da ni knjižica ilustrirana, ker bi otroku slike marsikaj bolje pojasnile, kakor mu more naj-
boljše pripovedovanje.

Kardeljeva knjižica je izpolnila precejšnjo vrzel v našem poljudno-znanstvenem mladinskem slovstvu. Mladinska matica naj bi nadaljevala s podobnimi razpravami tudi prihodnja leta.

KAPLJICE. Slike izdelal Edo Deržaj. Besedilo priredila Anica Černejeva.

„*Kapljice*“ so povest v slikah. Pokažejo naj pot vodnih hlapov od morja do oblakov, od tam na zemljo, skozi zemljo in izvire v reke in naposled spet nazaj v morje. Snov je prav zanimiva, čeprav ne nova. Skromnejšo po obsegu, toda zelo podobno sem opazil že v nemškem mladinskem časniku „*Die Kinderwelt*“ (1933, št. 18).

Deržaj je menda v slikarstvu samouk in je dosegel kot tak še dovolj lep uspeh. Seveda pa ne smemo meriti njegovega dela s strogo umetniškim merilom.

Besedilo Anice Černejeve v stihih je zelo šibko. Stihi so prisiljeni, metrično slabi in brez poezije. Zlasti pa motijo nečiste rime, kakor: skòk — jók, pót — ropòt, otòk (òtok) — nóg. To so napake, ki bi jih zlasti v mladinski knjigi ne smel nihče zagrešiti.

Lepa misel bi zaslužila risarsko, zlasti pa pesniško boljšo izvedbo.

Vinko Košak.

LIKOVNA UMETNOST

DR. FRANCË STELË: MONUMENTA ARTIS SLOVENICAE. Smotrno in načrtno znanstveno raziskavanje in proučevanje spomenikov upodabljačo umetnosti na Slovenskem se je pričelo prav za prav šele po vojni. Narodna galerija s svojimi zgodovinskimi razstavami, Umetnostno zgodovinsko društvo z „Zbornikom“ in ljubljanski konservatorski urad so razvili živahno tekmovanje, ki mu je bil namen iskanje, zbiranje, ohranjevanje in znanstveno raziskavanje umetnostnih del preteklosti. Vendar je bilo vse to delo močno otežkočeno, ker je bilo gradivo le malo poznano, priče umetniške delavnosti prejšnjih stoletij razmetane in raztresene in tako rekoč brez preglednosti, prav tako kakor redke razprave o njih, znane komaj peščici strokovnjakov.

Zlasti velja to za najstarejšo dobo, to je za umetnostne spomenike srednjega veka, predvsem za slikarska, kiparska in stavbarska dela romanske in gotske dobe. V tem pogledu je ravno umetnostni konservator dr. Stelë v minulih petnajstih letih opravil nad vse zaslužno in ogromno delo, ko je po vsej Sloveniji odkrival dela gotskih slikarjev po naših cerkvah. Pri tem je dosegel sijajne uspehe in izpod beleža priklical kakor v novo življenje premnoge že pozabljene stenske slikarije na presno, med katerimi so dela velike in absolutne umetniške cene. Šele s temi odkritji in s kritičnimi preiskavanji že prej znanih, a težko dostopnih spomenikov je bilo mogoče podati jasnejšo in preglednejšo podobo umetniškega ustvarjanja naših pradedov. Vendar pa zanesljivega celotnega sintetičnega pregleda zlasti starejših in najstarejših časov doslej nismo imeli, ter je bil zato pogled na ustvarjanje teh dob negotov.

Da se omogoči nam in tujcem kar mogoče popoln in znanstveno točen vpogled v ohranjeno gradivo in s tem analiza umetniških stvaritev preteklosti, se je dr. Stelë lotil zares hvale vrednega dela, da sestavi to umetnostno enciklopedijo, ki naj pokaže, kako so dotekali v slovensko zemljo sodobni tokovi od zunaj in kako so se na naših tleh presnavljali in rodili plodove, ki pričajo, da je bila tedanja naša umetnost na zavidanja vredni višini. Tako delo, kakor je izdaja umetnostnih spomenikov, more z umetnostno topografijo Slovenije, ki jo tako težko že pričakujemo, tvoriti trajno podlago vsi naši umetnostnozgodovinski vеди. Ime avtorja, ki je že z dosedanjimi spisi iz zgodovine slovenskega cerkvenega slikarstva dokazal najpodrobnejše poznavanje gradiva — saj ga je premnogo odkril in prvi pregledal sam — nam jamči, da bo izdaja na potrebni višini, kritično zanesljiva in kar moči popolna, pri tem pa hkrati znanstveno točna, a vendar umljiva in dostopna izobraženemu lajku.

Izdaja je zamišljena v štirih delih. Dva zvezka sta namenjena slikarstvu, in sicer prvi srednjeveškemu, drugi pa slikarstvu baroka in romantike do nastopa bratov Šubicev. Z Langusom, Stroyem in Karingerjem (nekako po letu 1870.) se bo slikarski del zaključil. Tretji zvezek bo vseboval stavbinske spomenike od najstarejših do konca baročne dobe, v četrtem pa bo izbor kiparskih del istih časov. Vsak zvezek je razdeljen na snopiče, ki tvorijo vsak zase celoto, in izhajajo vsak mesec po eden. V vsakem so štiri strani besedila (v slovenščini in francoščini) v skoro leksikografski zgoščenosti in zgnetenosti. Ti opisi so zgledno nazorni in jasni, brez moteče navlake in obširnega raz-

prezanja. Vsak snopič ima po osem tabel slik v formatu 34×24 cm. To edinstveno edicijo izdaja Akademsko založba v Ljubljani, ki si je stavila za nalogo izdajanje znanstvenih del.

Doslej so izšli že štirje snopiči, ki obravnavajo po vrsti splošni pregled srednjeveškega stenskega cerkvenega slikarstva na Slovenskem, značilni pojav tako nazvanega „kranjskega prezbiterija“, pa delo slikarja Janeza iz Ljubljane in mojstra Janeza Aquilae iz Radgone in njegovega kroga, ki se je udeleževal zlasti po Prekmurju. — V prvem snopiču so na kratko, a pregledno orisani najstarejši spomeniki od sredine XIII. veka naprej. Ob njih so označeni poglavitni slikarski slogi, ki so se razvijali na slovenskih tleh pod menjajočimi se vplivi duhovnih tokov s severa in juga. Stelè razdeli najstarejšo dobo v čas ranega risarsko-plastičnega sloga, ki se umakne zgodnjegotskemu risarskemu stilu, ki je zagospodoval na severu. Z juga so prišle prvine naslednjega, idealističnega „mehkega sloga“, kamor sodi tudi Janez iz Ljubljane. Sledi realistični severni plastični slog, ki se z idealističnimi sestavinami preliva ponekod, naposled v renesančno slikarstvo, ki se pa zaradi posebnih razmer pri nas skoro ni razvilo do samostojnega življenja. — Drugi snopič vsebuje v obliki monografije zaključeno obdelani problem kranjskega prezbiterija. V slikarski okrasitvi in sploh v umetniškem oblikovanju cerkvenih prezbiterijev je naša oblikujoča umetnost XIV. do XVI. stoletja dosegla morda svojo najvišjo dognanost in čisto samoraslo dovršenost. Okoli sredine XV. stoletja je slikarstvo na Slovenskem s svojimi prezbiteriji izgradilo neko dosledno, popolnoma svojsko, kar tipično idealno obliko, ki je tako ikonografsko kakor estetsko enotna in umetnostno izredno skladna. Pisec nazorno razčleni simbolno in okrasno doslednost in smiselnost teh koloristično pa tudi stavbinsko nenavadno bogatih in razgibanih prezbiterijev, ki pri nas predstavljajo najbolj dovršeno prostorninsko rešitev. Med njimi so nekateri zares pravi biseri tedanje umetnosti; svoj čar in vso pisano mikavnost so ohranili prav do naših dni. Taka sta prezbiterija v cerkvi na Suhi pri Škofji Loki, slovito delo mojstra Jerneja iz Loke, pa na Križni gori nad njo. — Tretji snopič je posvečen slikarju Janezu Ljubljanskemu, glavnemu zastopniku mehkega sloga, ki je po večini delal okoli sredine XV. veka. Poglavitna njegova dela so cikli stenskih slikarij velike umetnostne cene v podružnici na Visokem pod Kureščkom in freske v cerkvicah na Muljavi in na Kamnem vrhu pri Ambrusu. Kakor smo že omenili, je bil Janez Ljubljanski značilni predstavitelj mehkega, idealističnega, plastičnega gotskega sloga, ki je močno naslonjen na umetnost prejšnjega stoletja. — V četrtem snopiču je pa obdelano umetniško snovanje Janeza Akvile iz Radgone in jegovega kroga. Njegove slike po Prekmurju so iz konca XIV. veka, po slogu sorodne s tedanjim slikarstvom v Srednji Evropi, s čisto umetniškega stališča pa manj pomembne. Zanimivo je, da je bil mojster Janez iz Radgone celó stavbar, kar izpričuje dejstvo, da je prezidal med drugim tudi cerkev v Turnišču. Verjetno je, da je bil po narodnosti Nemec.

Če pregledujemo osnutek celotne izdaje Monumentov, vidimo, da je največji del sorazmerno odmerjen slikarstvu, v tem pa srednjemu veku. Morda je temu treba iskati razlog v okolnosti, da je prav ta doba bila doslej najmanj raziskana in je ravno v zadnjih letih vstalo izpod ometa mnogo dotle nepoznatih starih prič, deloma pa v okolnosti, da se je pisec kot konservator imel

priliko največ baviti ravno z umetnostjo tega časa. Zdi se mi, da je baročnemu slikarstvu z romantiko vred odmerjenega vse premalo prostora, komaj devet snopičev, nasproti dvanajstim, kolikor jih bo obsegal srednji vek. Prav tako se mi zdi, da bosta tudi kiparstvo in arhitektura (po sedem snopičev), zlasti zadnja, kar preslabo obravnavana.

Izdaja je res odlično opremljena, tako da prav nič ne zaostaja za največjimi tujimi edicijami. Slike so jasne in nazorne in skrbno odtisnjene. Seveda na žalost na sicer potrebne reprodukcije v barvah pri naših skromnih razmerah ni mogoče misliti. Enostavno, a dostojanstveno zunanost je izdelal mojster Plečnik.

Ko bo izdaja zaključena, bo z njo pridobila slovenska kultura delo vekovne važnosti, ki bo v naši oblikujoči umetnosti takega pomena, kakor so, recimo, Štrekljeve Narodne pesmi ali Biografski leksikon. In kar je pri tem še posebno razveseljivo in tolažljivo v današnjih časih, ki so tako nenaklonjeni duhovnemu življenju, je to, da se je našel zasebnik, ki je prevzel odgovornost za tako izdajo. Drugod izhajajo slična dela z bogatimi podporami akademij, javnih ustanov ali vladarjev. Ne vem, ali je ta založnikova odločitev izraz poguma ali celó drznosti, poslovnega značaja gotovo ni. V teh prečudnih dneh je to delo spet nov dejavni dokaz, da slovenstvo ni zgolj beseda, temveč duhovna in življenjska istinitost.

K. Dobida.

GLOSE

OPOMBE K „ZBRANEMU DELU FRANA ERJAVCA“. Naslednje opombe Ljudmile in Milene Erjavčeve k življenjepisu njunega očeta Frana Erjavca, ki ga je objavil dr. Slodnjak v I. zvezku „Zbranega dela“, govore prav za prav le o Erjavčevem zasebnem življenju. Vendar je uredništvo uverjeno, da so v njih tehtna oporišča za celotnejšo in natančnejšo kritično analizo Slodnjakove uvodne razprave — tako glede orisa Erjavčeve osebnosti kakor glede njegovega literarno-zgodovinskega pomena in vrednosti.

*

V začetku minilega leta je začela izdajati Jugoslovanska tiskarna „Zbrano delo Frana Erjavca“. V življenjepisu, ki ga je spisal profesor dr. Slodnjak za I. zvezek te zbirke, je očetovo zasebno življenje pokazal tako netočno, celó izmišljeno in neresnično, da bi morali marsikaj ovreči, vendar se omejujeva le na najvažnejše.

Dr. Slodnjak piše na strani 13. tole: „Iz novele Zamorjeni cvet moram slutiti, da je morda bil med njima (bratoma) spor zaradi neke ženske, katero je izneveril mlajši brat starejšemu.“

V „Zamorjenem cvetu“ opisuje naš oče svojo prvo ljubezen do deklice iz višjih zagrebških slojev. Ime ji je bilo Melanie. Tako so bila podpisana njena, v nemškem jeziku pisana ljubezenska pisma. Na željo staršev se je morala poročiti z bogatim graščakom. Njena pisma je rajni oče hranil v svoji pisalni mizi.

Pokojna gospa Zarnikova je naši mami marsikaj povedala o tej ljubezni. Njegov brat Mihael pa je ni niti poznal, saj je bil preprost človek, takrat šele v dvaindvajsetem letu, in ni bil nikoli v Zagrebu. O kakšni rivaliteti med bratoma torej ne moremo govoriti. Jasno je, da je ona „stena“ in „bolestna in huda pravda med bratoma“ (str. 14.) le plod fantazije gospoda urednika.

Profesor Slodnjak piše na 14. strani: „Mati Elizabeta je bila življenja željna ženska. Elizabeta Erjavčeva je morala še vedno misliti na utešitev spola, kateremu se je tako pokorila, da je zapustila otroke in šla k drugemu možu.“

Tu se dr. Slodnjak nelepo izraža o naši babici in rani našo rodbinsko čast. Elizabeta Erjavčeva je bila poštena žena. Nikdar ni pripovedoval niti njen sin niti ni pripovedovala njena sestra in očetova teta Marija Bezlajeva, ki je živela pri nas do svoje smrti, o njej kaj slabega. Da se je drugič omožila, pač ni zločin, ampak prirodni, že vsakdanji pojav. V „Slovanu“ leta 1886. beremo med drugim: „Mati se mu je zvala Eliza Bezlaj, katera je spajala vse telesne in duševne lepote dobre matere.“ Tako so pisali o njej ljudje, ki so takrat živeli in jo gotovo bolje poznali kakor profesor Slodnjak.

Na 15. strani čitamo: „Pri Erjavčevih se je udomačilo uboštvo. Naš Fran je iz šole gredé večkrat gladen pobiral po tleh česnje...“

Iz dejstva, da je mladi Erjavce pobiral česnje za branjevkami, bi bilo nezmislno sklepati, da je delal to iz siromaštva. Če je to res kdaj storil, je storil le iz otroške lakomnosti po sadju.

Tudi trditev, da sta ga uboštvo in izkoreninjenost pahnili v naročje prirodi, ni resnična. Dr. Slodnjak nadaljuje na 15. strani: „Tako je uboštvo pahnilo Erjavca v naročje prvemu njegovemu prijatelju in učitelju — naravi.“

Noben lačen in beden človek si ne uteši lakote, če hodi „po polju“ in na ljubljanski grad, „odkoder se odpira najlepša panorama itd.“. Oče ni vzljubil prirode zato, ker je bil ubog in sirota, ampak zaradi tega, ker mu je narava sama položila ljubezen do sebe v zibelko in morda zato, ker je usoda privedla Schmidta na njegovo življenjsko pot. V poznejših letih pa je bil prirodopis njegova stroka.

Tudi osamljen ni bil. Imel je sestri, brata, teto, zlasti pa babico, ki ga je ljubila, vzgajala in skrbela zanj. Dr. Slodnjak piše v drugem zvezku na 8. strani: „... njegova babica Marija Bezlajeva, ki ga je odgajala po očetovi smrti in materini možitvi, je bila, kakor vse kaže, plemenita vzgojiteljica.“ Izobilja gotovo ni bilo, a če je imela branjarijo in trafiklo, mu ni bilo treba stradati. Dr. Slodnjak piše v prvem zvezku na 16. strani: „Dečko je bil močan, zdrav...“ (torej ne sestradan in slaboten, kakor bi moral biti, če bi bil zrasel v taki revščini), „toda ljudi kmalu ni več ljubil. Žival mu je bila bližja nego človek. Nje se ni bal, pred človekom pa je čutil tiho grozo, ki jo je sicer z leti premagal z neko neosnovano idealno prepričanostjo o dobroti v človeku... V tem je uspel tako, da je v svojih znancih in prijateljih zapustil vtis 'blage' duše, v resnici pa je bil pravi človek z nenasitnim, vesoljnim tekem, a z veliko voljo, zadovoljevati ga na socialen in časten način.“

Ni res, da ni ljubil človeka in da se ga je bal. Že v Ljubljani in na Dunaju je imel prijatelje in tovariše. Kot mlad dijak je občeval s Schmidtom in Dežmanom. V Zagrebu je imel mnogo prijateljev in pobratimov, ki so mu bili vse življenje dragi in vdani. Tudi v Gorici ni strpel brez družbe. Izprva, ko še ni imel slovenske družbe, se je pridružil družinam nemških profesorjev-tovarišev. Pozneje, ko se je oženil, je bila njegova gostoljubna hiša odprta vsem prijateljem in prosvetnim delavcem. Redno vsak dan sta prihajala na črno kavo notar Ig. Gruntar in pesnik Josip Pagliaruzzi; tema dvema so se pridružili često še drugi, največkrat Simon Gregorčič in njegovi slovenski kolegi profesorji. V Gorici je bil član „Čitalnice“ in še kot štiridesetleten mož je nastopal v Klavžarjevi skupini z lepim uspehom na odru, doma in v Tolminu. Kakor je videti, je bil oče docela drugačen, kakor ga slika profesor Slodnjak.

Oče gotovo tudi ni bil „človek z nenasitnim, vesoljnim tekom“, nasprotno — drugi, posebno njegovi vrstniki, so bili sodili, da je bil mnogo preskromen. Vsi njegovi znanci in prijatelji, ki so ga dobro poznali, so čislali njegovo moštost, odločnost, odkritosrčnost, njegov blag in lep značaj. Bivši deželni glavar Fr. Šuklje piše o njem v svojem delu „Sodobniki“ tole: „Med profesorji goriške realke se je predvsem odlikoval blagi Fran Erjavec, pravi mož v vsakem oziru. Odličen znanstvenik, priljubljen učitelj, ugleden kolega, prijeten družabnik, vse te lastnosti so bile združene v našem Erjavcu.“

Na 22. strani piše dr. Slodnjak med drugim tudi tole: „Erjavec, predmestni otrok, je dobival skromnejše ocene: v III. razredu na pr.: dobro — jasno razumevanje in večinoma pravilno podajanje; tudi v osmi šoli je dobil enako oceno.“

K temu bi pripomnili, da se je ohranilo izpričevalo za V. gimnazijski razred (1852). Iz njega je razvidno, da je oče izdelal ta razred z odliko. Izpričevalo je pri nas na razpolago. „Lectioſplan des Schuljahres 1855“ navaja, da je oče v VIII. gimnazijskem razredu ob koncu šolskega leta dobil „ein Zeugniſſ der erſten allgemeinen Fortgangsclaſſe“. Čudno, da je dr. Slodnjak omenil le skromnejšo oceno, ko bi bil prav tako lahko navedel tudi boljše.

„Bil je dober ješček, ki je rad počteno napasel in napojil svoje telo“, piše dr. Slodnjak na 41. strani. V jedi in pijači je bil normalen, zmeren v vsakem oziru.

„Poglavitni vzrok njegove odpovedi so bile v resnici njegove družinske razmere,“ piše dr. Slodnjak na 83. strani, „kajti njegova žena je takrat bila res hudo bolna, kar je menda povzročila strela, ki je 23. avgusta 1873. l. ponoči udarila v Erjavčevo stanovanje.“

Ni res, da je bila naša mama, ko je bil oče imenovan za vseučiliškega profesorja v Zagrebu, hudo bolna. Strela je res leta 1873. udarila v stanovanje, toda brez posledic za njeno zdravje. Le njeni živci so od prestanega strahu nekaj časa trpeli. Tedaj je bila šele devet mesecev poročena, stara 19 let. Imela je potem otroke in je bila srečna in zadovoljna do smrti sina Milutina leta 1884.

K strani 49. naj pripomniva: Naša mama je bila leta 1890. že osem let Erjavčeva žena in ne nevesta. Tudi ni bila rejenka, ampak varovanka veletrgovca Trippa.

Tu bodi tudi omenjeno, da oče ni nikoli imel raka v želodcu (101. stran) in se zaradi te bolezni nikoli ni zdravil. Na ekskurzijah je večkrat hodil ves premočen po hribih in se je vselej iznova prehladil, večkrat tudi pokvaril želodec, a o trajni želodčni bolezni ni bilo sledu. Ker je ob vsakem vremenu zahajal v prirodo, je dobil kronični bronhialni katar. Smrt ga je dohitela docela nepripravljenega. Niti svojih reči ni uredil, kar bi bil gotovo storil, če bi bil le slutil hudo bolezen. V mrtvaškem listu je zapisano, da je umrl od možganske kapí (apoplexia cerebriſſ).

Mogoče je dr. M. Zarnik po toliko letih (bil je takrat še otrok) zamenjal našega očeta z našo mamo. Njo so zdravniki leta 1885. zdravili zaradi želodčne bolezni. Morda je bil kakšen zdravnik menil, da je bil rak, kar pa tudi ni bilo res, saj je še zdaj čila in zdrava.

Ker je medtem izšel že II. zvezek Erjavčevih del, popravljava še na 13. strani:

Da bi bila strela povzročila vrzel v izhajanju „Domačih in tujih živali“, po najinem mnenju ne drži. Strela je udarila 23. avgusta 1873., kar ugotavlja dr. Slodnjak sam. Jasno je, da je moral biti VI. zvezek za leto 1874. ob tistem času že napisan, ker je Mohorjeva družba začela že meseca oktobra 1873. razpošiljati svoje knjige za 1874. Torej dober mesec po nesreči.

V Ljubljani, decembra 1934.

Ljudmila in Milena Erjavčevi.

OBZORNIK

Apokaliptični čas. Tako imenuje današnjo dobo znani nemški gledališki kritik Alfred Kerr v svoji najnovejši knjigi *Die Diktatur des Hausknechts*, ki jo je pred nekaj meseci izdal v Bruslju. „Dà, mi živimo v nekakšni meddobi, v dobi odmora. V prehodni dobi razkroja. V času, ko vlada duh velikih jat. (Več jat kakor pa duha.)“ Ta „paradoksalni čas“ vzbuja v Kerru oster odpor in iz vseh njegovih besed zveni neusmiljeno žgoč sarkazem. To je čas duševne otopelosti in idejne omejenosti, čas razvrednotenja vseh pravih človeških vrednot, nelogični čas. Kajti le v taki dobi je bilo mogoče, da so postali „nezmislno šovinistični“ nazori divjega nacionalizma dogma, zakon, sistem. „Vsak prekomerni nacionalizem“, izjavlja pisatelj, „vodi nujno v nepoštenje.“ In ves ta strah pred internacionalizmom, kako je naivno smešen, kako je neutemeljen, neumen, neupravičen. Kakor da ni internacionalizem zapopaden že v „železnicah, telefonu, telegrafu, radiu“ in še v „posnemanju tujih političnih sistemov“. „Toda prav ti posnemovalci tujih političnih sistemov se najbolj bore proti internacionalizmu“, izjavlja cinično Kerr. Sodobnost ima dva obraza: prvi je plemenit, vzvišen, človeško lep, drugi barbarski, nizkoten, grozen, zvitorep, neumen. — „Mussolini sam ima dva obraza: enega za delavnik ... in drugega za Emila Ludwiga.“

Vsa knjiga tega izgnanca iz domovine je naperjena proti sodobni nemški politični usmerjenosti, proti nemškemu duševnemu razkroju, propadu. Cinizem v besedi in aforizmu, v domislici in žgoči puščici, to je Kerrovo mojstrstvo. Nietzsche, ki je najbolj zaničeval nemški karakter, je zdaj idol rasistov, in Hitler se je celó fotografiral pred njegovim kipom. „Koliko nezmiselnosti,“ vzklika Kerr, „koliko zmedenosti, nejasnosti! Vse v Nemčiji je zdaj v razsulu: vse propada in drvi v razkroj,

v logično uničenje: umetnost, znanost, pesništvo, gledališče, vse!“

Najosebnejše poglavje v tej Kerrovi knjigi pa je njegov obračun z Gerhardom Hauptmannom. Odločno, neizprosno skuša razkrinkati tega „svojega najintimnejšega prijatelja“, ki je izdal svobodo duha in plemenitost srca, ki je obmolknil, zato da obvaruje samega sebe in svoj denar. „Tega svetovno znanega ustvarjalca antikapitalistične drame so se z denarjem odkrižali“, z denarjem so mu zamašili usta. V najbolj odločilnih trenutkih je „ta veliki altruist molčal“, molčal iz strahu in se spakoval, čeprav so tudi njegove knjige zgorele na gmadu. Stari Tolstoj je poimenoval eno svojih zadnjih del: „Jaz ne morem molčati.“ „Dà, stari Rus je še na pragu groba vzkliknil: „Jaz ne morem molčati.“ Hauptmann je lahko molčal. — Toda med to ostro analizo Hauptmannovega značaja zazvene še topli, prisrčni stavki, ko se Kerr spomni preteklosti, ko se za trenotek zamisli v njuno dolgo in prisrčno prijateljstvo. Toda za Kerra ni zdaj več poti nazaj, zanj je vse končano. Samo še cinična obsodba, samo še porogljiv, užaljen nasmeh, samo še zabavljica mu je ostala. (40)

Pojav češkega „Kvarta“. V jeseni leta 1933. je izšel v Pragi prvi zvezek „Zbornika poezije in vede“ z naslovom „Kvart“. Nevsakdanje opremljena publikacija je priobčila na uvodnem mestu programatičen članek Alexandra Marca „K novemu redu“. Pisec ugotavlja, da se „povsod, po vsem svetu, dvigajo mladi ljudje, ki pogumno iščejo svojo pot. Povsod lahko opažamo vznikanje majhnih, nezavisnih skupin, ki poizvedujejo po novem nauku. Te skupine se še tvorijo in za sedaj številčno nič kaj ne zaležejo, vendar se že oglašajo kot duhovni činitelj, ki ga je treba poslušati“. Pisec jih imenuje tretjo silo, ker stoje med dvema nasprotnikoma: „zasebnim in državnim kapitalizmom (ki ga neprimerno imenujejo komunizem)“.

Fašizem? Ne. Pisec odklanja fašizem in narodni socializem enako odločno ko predvojni liberalizem. „Meje teh sporadičnih gibanj niso vidno postavljene, njih nauk ni še dokončen.“ Toda zavedajo se, da se morajo v svojem stremljenju po ustvaritvi novega reda boriti zoper fašistične forme in zoper stalinovsko formo. Kajpak, to iskanje in postavljanje front je treba za sedaj razumeti v idejnem smislu, ne pa v političnem ali gospodarskem. Najprej morajo najti umstven in moralen izraz novega generacijskega ideala. Drugo pride pozneje.

„Kvart“ je doslej izdal tri zvezke. Izprva je bil neopažen, ob drugem zvezku je udarila po njem „Přitomnost“, ki se ji je zdelo, da je odkrila v novem zborniku hudičevu kopito starega klerikalizma. Njen krik in vik je bil pretiran. Pri „Kvartu“ sodelujejo tudi ljudje, ki nimajo nič skupnega s to strujo. Družji jih težnja po novem redu, ki bo utemeljen duhovno. „Kvart“ je za sedaj samo literarno filozofski organ mladine, ki hoče premagati prisiljeno dilemo materializem — idealizem in zgraditi svoj svetovni nazor na novi sintezi. Zaradi tega srečujemo v tem zborniku pol g najsodobnejših imen, kakor so surrealist André Breton, Tristan Corbière, Louis Aragon, Raoul Ponchon, tudi stara, n. pr. Plotin, Li-Tai-Po, Schelling, Kierkegaard, W. B. Yeats in drugi. V drugem zvezku je priobčil Jan Patočka interesantno platonistično studijo „Platon in popularizacija“. Že poudarek v duhovnost kaže, da „Kvart“ stremi po nekem novem idealizmu, ki pa bo bolj življenjski in pozitivnejši od starega, ker bo izkoristil tudi izkustva novejšje, pretežno materialistične dobe. V tem stremljenju doslej še ni prišel dalje od nekake reprezentance novega duha, ki v svoji širini zajema stare in nove pojave, družječ n. pr. Plotinove misli o lepoti s sanjskimi teorijami surrealističnega Bretona.

V „Kvartu“ sodelujejo nekateri vodilni češki pesniki mlade generacije, med njimi

Jaroslav Seifert, Fr. Halas, Jan Zahradniček i. dr. Prevodi iz tujih literatur segajo časovno zelo daleč, k Rig-Vedi in Buddhi, a zajemajo takisto najmoderneje avtorje, kakor sta poleg že omenjenih Yoyce in Gottfried Benn. Ilustracije so tako rekoč programatsko sodobne. „Kvart“ skuša vzbuditi pozornost mlade duhovne elite s posebno selekcijo svojih prispevkov in poudariti nasproti materialistični dialektiki današnje dobe dialektiko stvarjalnega duha v vseh časih in pri vseh narodih, Duha, ki svoje najdragocenejše sile izčrpava za boj zoper čas in okolje, zoper tiranijo družbe in njenega gospodarskega stanja. Za njim stoje don Quijoti vere v idejo in ideale, tisti, ki brez njih doslej še ni bilo napredka.

B. Borko.

Trilogija Karla Čapka. Že tretjič je prejel Karel Čapek češkoslovaško državno nagrado, ki je pomenljivo zvezana s praznikom osvobojenja (28. oktobra). To pot so mu jo priznali za roman „Povětroň“ (Meteor), ki pripoveduje o usodi ponesrečenega preko oceanskega letalca. Med umirajočim telesom t ga neznanca si štirje ljudje (bolniška strežnica, jasnovidec, pesnik, zdravnik) izmišljajo roman njegovega življenja, štiri različne duše skušajo prodreti v letalčevo skrivnostno osebnost. Roman kaže vse odlike Čapkovega peresa in je vzbudil izredno pozornost. Medtem je že izšel nov roman istega avtorja z naslovom „Obyčejný život“ (Navadno življenje), in oba sta se skupaj s predhodnikom „Povětroň“, „Hordubalom“, strnila v trilogijo, ki ni samo značilen pojav v celotni pesniški tvorbi Karla Čapka, marveč je takisto eno najpomembnejših dejanj v češki prozi zadnjih let.

„Hordubal“ je roman „dobrega srca“. Preprost podkarpatski kmet se vrne po dolgih letih iz Amerike, a njegova žena se je medtem spečala s hlapcem, ki postane nezakoniti gospodar na kmetiji. Hordubal je blaga duša, ki prinese iz sveta samo dobroto, toda odnošaji doma so tako

zapleteni, da je dobrota že prava slepota: Hordubal je v svoji hiši odveč in mora po hladnih zakonih človeških strasti in interesov izginiti, da ne moti ravnovesja takisto preprostih, a ne tako dobrih duš. Žena in hlapec se sporazumeta, da Hordubala umorita. Umor izvrši ljubimec ob nekoliko nenavadnih okoliščinah, zato roman v drugem delu prehaja iz baladnega tona v napetost detektivske povesti. Kakor je videti, je dejanje „Hordubala“ na moč preprosto, a pripovedniška umetnost Karla Čapka se kaže prav v tem, kako je obrabljeni sujet o ljubezenskem trikotu obdelal in koliko življenja mu je vdihnil. Že v tem romanu je Čapek predvsem pesnik preprostega, vsakdanjega življenja, toda novo je to, da ume poezijo preprostih reči in sive vsakdanjosti doživljati brez romantičnih rekvizitov in osvetljevati s prodornimi psihološkimi opazovanji. To je prav za prav tista rdeča nit, ki veže vse tri Čapkove epične stvaritve v trilogijo. Najnovejši roman „Obyčejny život“ obravnava vsakdanje življenje povprečnega inteligenta. Tudi tu je dejanje postranskega pomena: pisatelja predvsem zanima, kako se življenje majhnih reči zrcali v duši človeka, ki je značilen produkt sodobne civilizacije.

Čapkova trilogija je nastala po izrazito intelektualističnih romanih, kakor sta n. pr. „Krakatit“ in „Tovarna absolutnega“. Za razliko od teh spisov, ki prav kakor znamenite Čapkove drame („R. U. R.“, „Itvar Makropulos“ i. dr.) obravnavajo vprašanja civilizacije v njihovi tragični paradoksnosti, je pisatelj v svoji trilogiji prodrl pod površje vsakdanjega življenja in šel tako rekoč loviti dušo povprečnega človeka. Tu je bolj kakor v kateremkoli prejšnjem delu bližji pravi poeziji in realnemu neproblematičnemu življenju. A tudi v teh spisih se Čapkov prodorni duh zaostre v filozofske sklepe in prihaja k izsledkom, ki so značilni za tega češkega Wellsa, potenciranega z Dostojevskim in Shawom.

O trilogiji Karla Čapka je priobčila najobširnejšo in najglobljo razčlemba praška „Přítomnost“ (št. 50. in 51. letnika 1934.) iz peresa Václava Černega. Pisec pravi proti koncu svoje študije med drugim: „Čapkova intuicija življenja in duše nujno teži k ideji vsečloveške enote in dosega višek v ideji odrešenega človeka, to se pravi, človeka, ki se je rešil za večnost s svojim sodelovanjem pri stvarjalnem, svobodnem delu absolutnih vrednot. Toda zakaj ne moreta usoda ‚navadnega človeka‘ in njegov konec kar naravnost navdihniti odrešilne misli? Zakaj odhaja navaden človek pomirjen in z občutjem bratstva, vendar pa neodrešen? — Čapek ljubi nad vse življenje v njegovi empiriji in vroči, siloviti konkretnosti. Presenetljivo je, da kake resničnosti ume podati to življenje in ga pred našim osumljenim pogledom dovršiti preko vse mere v usodo kakšnega Kettelringa iz ‚Meteorja‘. Tu je življenje zares žgoči splav, gejzir, ki brizga vrelo lavo...“

Čapek je v svoji trilogiji, sklepa Černý, pesniško na novo doživel in umetniško utelesil stari romantično-tiranistični mit „de dolore sacrosancto“, o božanskem značaju trpljenja, po katerem edinem spoznavamo resnico. In vsi veliki in manjši pesniki tega mita, Vigny in Tennyson, Rabbe in Baudelaire, pričujejo s svojo umetnostjo in svojo resnicoljubnostjo, da je to ena izmed poti k resnici.

Odkrivati v preprostem, neproblematičnem življenju, v navadnih dušah in njihovih raznoterih pogledih na svet večno skrivnost stvarjalnih zakonov narave in zalezovati resnico na njenih poteh skozi goščavo drobnih skrbi in vsakdanjega trpljenja, to je smisel nove Čapkove epike. Z njo kaže, da je več kakor pragmatist, komformist, racionalistični kritik: je nemoren pesniški iskalec večnih življenjskih resnic. A niti teh resnic se pleto tudi skozi vsakdanje življenje navadnih ljudi.

B. Borko.